

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Resim Ana Sanat Dalı**

**TARSUS BÖLGESİNE AİT ŞAHMERAN EFSANELERİNDE YER ALAN
SEMBOLERİN YORUMLANMASI**

Melek ORTAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2010

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Resim Ana Sanat Dalı

**TARSUS BÖLGESİNE AİT ŞAHMERAN EFSANELERİNDE YER ALAN
SEMBOLLERİN YORUMLANMASI**

Sıra No	Başlık	Yazar
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		
21		
22		
23		
24		
25		
26		
27		
28		
29		
30		
31		
32		
33		
34		
35		
36		
37		
38		
39		
40		
41		
42		
43		
44		
45		
46		
47		
48		
49		
50		

Melek ORTAK

Danışman

Yrd. Doç. Zeki UMay

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2010

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Melek ORTAK tarafından hazırlanan Tarsus Bölgesine Ait Şahmeran Efsanelerinde Yer Alan Sembollerin Yorumlanması başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından GSF. Resim Ana Bilim / Ana Sanat Dalında YÜKSEK LISANS / SANATTA YETERLİK / DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

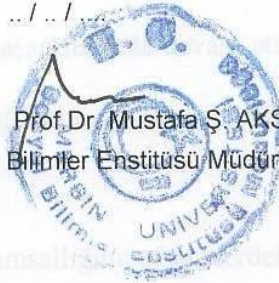
		Başarılı	Başarısız		
Yüksek Lisans Doktora		☒	☐	Başkan	Imza Yrd. Doç. Zeki U MAY (Danışman)
		☒	☐	Üye	Imza Yrd. Doç. Dr. Savaş YILDIRIM (Danışman)
		☒	☐	Üye	Imza Prof. Nurseren TOR
		☒	☐	Üye	Imza Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN
		☒	☐	Üye	Imza Yrd. Doç. Ayşe YUCE

Başkan dahil jüri üye sayısı 5

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

Prof. Dr. Mustafa S. AKSAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Efsanelerin Rönesans'tan bu yana edebiyatta, plastik sanatlarda ve müzikte pek çok sanatçıya kaynaklık ettiği açık bir şekilde gösterilmiştir. Bugün bile, bu etkilerin yansımalarını modern sanat eserlerinde görmek mümkündür. Sembolist sanatçı ele geçmeyi, gerçekliğin görünümüleri arkasına gizlenen şeyleri, gözünün erişemediği dünyayı yani cinler, periler ve mitolojik yaratıklar evrenini, efsane dünyasını, gizemcilik ve bâtnilik dünyasını anlamlandırıp, özgün eserler vermeye çalışır.

Efsaneler sanat tarihinde sembolizm başlığı altında tartışılan bir konudur. Buradaki verilerden yola çıkılarak Tarsus anlatılarındaki simgelerin günümüzdeki çağrışımlarıyla yorumlanmasına yer verilecektir.

Tanrılar, yaratıklar ve kahramanlarla ilgili bu efsanelerde inanç ögesi ağır basar, onlar simgeselliklerinin yanında bir inancı da duyururlar. İnsanlar onları inana inana uydurmuştur, usun denetleyici baskısı olmadığı zaman bellek alabildiğine çalışır, imgelem öne çıkar.

Bu çalışma efsanelerden yola çıkarak insanların doğaya verdikleri anlamı anlatmaya yarayan inanışların yorumlanmasıdır. Bu amaçla yöre insanının oluşturdukları simgeleri araştırarak, yeni çalışmalar ortaya koymak hedeflenmiştir.

İnsanların farkında olmadan hala binlerce yıl önceki hikâyeleri yaşadığını günümüzde kullanılan sembollerle bağlantılı olarak aktarmak, mitlere karşı çıkan insanların dahi bu inanışların izlerini yaşantılarında devam ettirdiklerini kanıtlamak için Tarsus bölgesindeki efsanelerin simgelerini gösterebilmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Sanattaki sembollerin anlamsallığını efsanelerdeki verilerden yararlanarak ortaya çıkarmayı hedef alan bu araştırma şimdiye kadar bu alanda yapılmış çözümlenmeleri de dikkate alarak uygulamada ve teoride aydınlatma yoluna gitmeyi öngörür.

Araştırmanın uygulama çalışmalarının sembollerin yorumlanmasında minyatür sanatından yararlanılmıştır. Simgesel anlatım minyatür sanatının en önemli özelliğidir. Minyatürlerde temsil edilen bedenler ya da figür betimlemeleri, minyatür sanatının özelliklerine göre yapılır ve minyatürlerde resmedilen her öge, onu en iyi yansıtabilecek açıdan verilmeye çalışıldığı için, birden çok bakış açısı kullanılır. Bu nedenlerle minyatür, efsanelerin sembolik anlatımları için etkin bir ifade aracıdır. Tarsus bölgesine ait efsanelerde yer alan sembollerle, minyatür sanatını anlatım tarzını birleştirip yorumlanarak uygulama çalışmaları yaptım.

Çalışmanın uygulamalarında efsaneler anlatılmaya ve yorumlanmaya çalışılırken aynı zamanda yeni bir bakış açısı kazandırmak hedeflenmiş Anadolu efsaneleriyle bağlantılar kurularak, çağrışımlardan esinlenilmiş, farklı açılımlar getirilmek istenmiştir.

Bu araştırma sürecinde değerli önerilerini gördüğüm danışman hocalarım Yrd. Doç. Zeki Umay ve Yrd. Doç. Dr. Savaş Yıldırım'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca hayatım boyunca bana destek olan sevgili dayım Dr. Süreyya Özkan'a sonsuz sevgilerimle teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Efsaneler, üretilen birçok sanat yapıtına esin kaynağı olmuşlardır. Efsaneler ve anlamlarına derinlik kazandıran sembollerinin konu edildiği eserler o toplumun inanç ve yaşantılarını da yansıtır. Anadolu insanının aynası olan efsanelerin yorumlanması amaçlanan çalışma ile efsanelere farklı bir bakış açısı da kazandırılmak istenmektedir.

Efsaneler ve sembollerinin çağrıştırdığı anlatımlar yeni yaratımlara katkı sağlayabilecek öğeleri de içinde barındırmaktadır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Tarsus'un tarihi hakkında kısa bilgi verilmiş, efsane ve sembollerin ortaya çıkışına değinilmiştir. İkinci bölümde, efsaneler ve simgeleri irdelenmiş, efsanelerin ortak yönleri ve değişimleri üzerinde durulmuş, Anadolu'dan doğan diğer efsanelerle bağlantıları incelenmiştir. Üçüncü bölümde efsanelerin yorumlanmasına yer verilmiş, toplumun efsanelerin anlamlandırması ve simgelerle aktarması üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise uygulama çalışmalarına yer verilmiş, semboller yorumlanarak çalışmalar açıklanmıştır. Efsanelerin aktarılmasında minyatür sanatının simgesel anlatımından faydalanılmıştır. Çalışmalara kaynaklık eden her simge efsanelere gönderme yaparken, her resim kendi içinde yeni bir anlam bütünlüğü oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Şahmeran, Şahmeran efsaneleri, Minyatür, Sembol

SUMMARY

Legends have been the source of inspiration for the produced artistic works. The works, in which legends and the symbols that distinguish a depth to their meanings coming up, also reflect the believes and experiences of that people. It is aimed to gain a new perspective to the legends through this study in which the legends, being a mirror of Anatolian people, are tried to be interpreted.

The expressions being a reminiscent of legends and their symbols harbour subjects that can be helpful for new creations.

This study consists of four main parts. In the first part, a short information about Tarsus's history is given and the emergence of the legends and symbols are dealt with. In the second part, legends and their icons are explicated, the common features of the legends are focused on and their connections with the other Anatolian legends are analysed. In the third part, legends are interpreted and the way the people giving meaning to the legends and passing on them by using icons is focused on. In the final part, applicational studies take place, the works are explained by interpreting the symbols. The symbolic explanation of the miniature art is made use of while passing on the legends. While every icon, that becomes a source to the studies, addresses legends; every picture combines a integrity in meaning inside themselves.

Keywords: Şahmeran, Şahmeran legends, Miniature, symbol

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
İÇİNDEKİLER	v
RESİM LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	5
TARSUS TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	
I.1. Tarsus'un Kısa Tarihi	5
I.1.1. Tarsus'un İsmi	8
I.2. Efsanelerin Ortaya Çıkışı	10
I.3. Sembollerin Ortaya Çıkışı	15
II. BÖLÜM	23
TARSUS BÖLGESİNE AİT ŞAHMERAN EFSANELERİ VE SEMBOLLERİ	
II.1. Şahmeran Efsanesi	23
II.1.1. Şahmeran Efsanesinin Ortaya Çıkışını Sağlayan Anlatılar	23
II.1.2. Şahmeran Efsanesinin Türk Edebiyatındaki Yeri	29
II.1.3.Şahmeran Efsanelerinin Ortak Yönleri	30
II.1.4. Şahmeran Efsaneleri	35
III. BÖLÜM	53
TARSUS BÖLGESİNE AİT ŞAHMERAN EFSANESİNİN YORUMLANMASI	
III.1. Şahmeran Efsanesinin Yorumlanması	53

III.2. Lokman Hekim Varyantının Yorumlanması	65
IV. BÖLÜM	76
TARSUS BÖLGESİNE AİT ŞAHMERAN EFSANESİNİN UYGULAMA	
ÇALIŞMALARI	
IV.1. Minyatür Sanatı	76
IV.2. Uygulama Çalışmaları	79
SONUÇ	92
KAYNAKLAR	93

RESİM LİSTESİ

Res. 1. Şahmeran İşlemesi I	31
Res. 2. Şahmeran İşlemesi II	32
Res. 3. Eski Hamam (Şahmeran Hamamı) I	33
Res. 4. Eski Hamam (Şahmeran Hamamı) II	33
Res. 5. Yılan Kale (Şahmeran Kalesi)	35
Res. 6. Cam Altı Şahmeran Resmi I	56
Res. 7. Cam Altı Şahmeran Resmi II	58
Uygulama 1. Şahmeran ve Camasb, 90x130cm, Tuval üzerine karışık teknik	81
Uygulama 2. Şahmeran ve Lokman Hekim, 100x140, Tuval üzerine yağlıboya	83
Uygulama 3. Şahmeran ve Lokman Hekim, 90x130, Tuval üzerine karışık teknik	85
Uygulama 4. Şahmeran' ın hamamda öldürülmesi, 3adet40x130, Tuval üzerine karışık teknik	87
Uygulama 5. Şahmeran, 90x130, Tuval üzerine karışık teknik	90

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu Tarsus bölgesine ait Şahmeran efsanesinin sembollerinin yorumlanması oluşturmaktadır.

Kökenine inildiğinde efsaneler, daha ülküsel bir dünyada, bilincin ve anlığın evreni algılamakta göreceli yetersizliği içinde üretilmiş bir tür savunma mekanizmasıdır. Birey, somutluğunu bilmediği, tanımadığı, çözümleyemediği nesneyi mitoslar aracılığıyla günlük yaşamına taşımakta, orada onlara yeni anlam katmanları üretmektedir.

Efsane bu yönüyle, bireysel bilinçle nesnel gerçeklik arasında bir ara düzlemdir. Bir başka deyişle imgeler, mitoslar üretilebilmesi için gerekli olan kültür ortamıdır. Bu bağlamda imgelere, mitosların varlıklarını sürdürdükleri, kendilerini ifade ettikleri "dil" demek de olanaklıdır. O takdirde mitosların bir tür efsane olarak tanımlanması da yanlış değildir.

İnsanlar hem evrende kendi yerlerini, hem de içinde yaşadıkları toplumun yapısını, kendileri ile algıladıkları dünya arasındaki ilişkileri ve doğal olayların anlamını sürekli sorgulamışlardır. Bu konular için yaptıkları bazı açıklamalar masal veya gelenekler içinde değerlendirilmiştir. Bugün için bir düşünürün ürünü olarak nitelediğimiz mit'ler bir zamanlar insanların yaşamlarını yönlendiren olgulardır.

Çağlar boyunca her kültürün kendine özgü bir takım efsaneleri olmuştur. Çok çeşitli olmalarına rağmen efsanelerin aralarında bir takım ortak noktalar bulunur. Böyle benzerliklerin oluşu çok normaldir. Zira insanlar her yerde aynı sorunlarla karşılaşmışlar ve aynı soruları sormuşlardır. Geçmiş dönemlerde bilimin henüz emekleme süreci bile başlamamışken, herkesin kendisinin ne olduğunu sorgulaması,

doğanın niye acımasız davrandığını merak etmesi ve olayların nedenleri ile sonuçları arasındaki ilişkileri öğrenmek istemeleri her yerde aynıdır.

Mitolojilerin geçerli olduğu dönemlerde yaşayan birisine göre doğrudan doğruya algıladığı dünya, biricik dünya değildir. Ona göre bir doğum olayı fiziksel bir süreçtir. Ancak doğum olayını aynı zamanda doğaüstü bir olay olarak da kabul edecektir. Örneğin bu doğum olayını yeniden doğuş veya yeniden dünyaya dönüş olarak düşünecektir. Bilimi işin içine katmadan her olayda karşılaştırmalar yapmak, bu olaylar arasında benzerlikler bulmak mümkündür. Mitler de aynı yöntemi uyguluyordu. Doğadaki anlaşılmaz olayları, herkesin bildiği ve anlaşılması daha kolay olan olaylarla karşılaştırıyor ve aralarında paralellikler kuruyordu.

Eski dönemlerdeki insanlar doğa olayları karşısında oldukça korkulu günler yaşıyorlardı. Günlük yaşamı etkileyen bu tip olaylar onlar için olağanüstü nitelik kazanırdı. Bu nedenle garip yaratıklar insanın çevresindeki güçlerin ona verdiği korku yüzünden mitlerde önemli rol oynadılar. Ağzından ateş üfleyen canavar Khimaira, içinde yaşadığı volkanların gücüdür. Mitlerde adı geçen yaratıklar ve meydana gelen olaylar, gerçek olaylara benzetilmiştir. Örneğin Herakles'in bataklık canavarı Hydra ile mücadelesi, eski bir kralın bataklıkları kurutuşunu yansıtıyor olabilir. Belki de yarı at yarı insan olan Kentuarlar bir bölgenin çok ünlü binicilerini simgeliyordu.

Yeryüzündeki dağlar, eski dönemlerin insanı için ulaşılmaz yerlerdir. Aynı zamanda heybetli ve korkutucu görünüşleri vardır. Elbette Yunan tanrılarının yeri Olympos dağı olacaktır. Gök gürlemesi ve yıldırım tanrılarının öfkesidir, Zeus kızmış olmalıdır. Yunanlılar mitlerinde insan biçiminde tanrılar yaratmışlardı. İnsanlar, kendilerine özgü olan güzellik, öfke ve sevgi gibi özelliklerini ölçüyü aşırı hale getirerek kendi biçimlerindeki tanrılara yansıtılar. Hermes tanrılarının habercisi, Apollon

müziğin koruyucusu, Demeter bereketin tanrısıydı. Tanrılar biçim ve özellik olarak insana benzerler ama ne de olsa tanrıdırlar, onun için insandan fazla olan yanları olmalıdır. Örneğin ölümsüzdürler, korkunç güçleri vardır. Ama zaman zaman insana ait olan özelliklerini göstermekten kendilerini alamazlar. Kıskanırlar, âşık olurlar, intikam alırlar...

Hemen hemen her ruhsal durum ve her soruyu yanıtlayacak bir mit vardır. Mitler dış dünyaya ait gerçeklerle insanların düşlerine ait umut, istek ve korkuları arasında bir köprü kurmuşlardı. Bu bağlantının görünen yüzü sembollerdir.

Sembol, görülmeyen bir gerçekliğin görülebilir işaretidir. Semboller bütün olası düşünceler dünyasının özetidir ve bu son derece kısa, öz ve net olmaları onlara benzersiz bir nitelik kazandırır. Semboller ardında bir öykü ya da bir olay barındırır, sembollerin üzerine yüklediği anlam, derin ve kapsamlı açılımlara sahip olabilir.

Modern resim sanatı yalınlığı öne çıkarmış sembolik anlatım da bu yalınlığın içerisinde var olagelmiştir. Ressam Klee “Her çizgi başlangıçta bir noktaydı” der. Kendini bir nokta olarak algılayan insanoğlu aynı zamanda kendini tüm evrenin merkezinde hissetmiş, kendi bakış açısını sembollerle bütünleştirmiştir. Daire, kare, üçgen gibi temel formlar her ne kadar soyut özellik taşıyalar da binlerce yıldır sembolik anlatımlar için en çok başvurulan biçimler olmuştur.

İlk bölümde Tarsus’un kısa tarihi, efsaneler ve sembollerin ortaya çıkışına yer verilmiş. İlksel toplulukların düşünsel yapısı, inançlarının efsanelerin oluşumuna kaynaklık ettiği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Şahmeran efsanesinin oluşumunu sağlayan anlatılara yer verilerek, efsanenin zaman içerisinde aktarılırken uğradığı dönüşümlerle zenginleştiği vurgulanmıştır. Ayrıca Tarsus bölgesindeki Şahmeran efsanesinin çeşitli varyantlarına yer verilmiştir.

Şahmeran efsanesinin yorumlanması bölümünde ise efsanenin değişik varyantlarında yer alan sembollerin açıklamalarına ve efsaneye kattığı anlamlara değinilmiştir. Bu bölümde özellikle Tankut Sözeri'nin İnançlarda Şahmeran ve Kültürlerde Şahmeran adlı kitaplarından alıntılar yapılarak yorumlamalarda bulunulmuştur. Uygulama çalışmalarında da bu yorumlardan yararlanılarak Şahmeran'ın dönüşümleri ile ilgili sembolik anlatımlar yapılmıştır. Ayrıca uygulama çalışmalarında minyatür sanatının simgesel dilinden faydalanılmıştır. Resimler tam anlamıyla minyatür çalışması değildir sadece anlatımından esinlenilmiştir. Bu nedenle minyatür sanatına kısaca değinilmiş, uygulama bölümünde kullanılan minyatür sanatının sembolleri açıklanmıştır.

I. BÖLÜM

TARSUS'UN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

I.1. Tarsus'un Kısa Tarihi

Belgelenebilen Tarsus tarihi 6000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Tarsus'ta 1934 yılları arasında Gözlu Kule Höyüğü'nde yapılan kazılar bu yörede ilk yerleşmenin Neolitik dönemle başladığı ve Orta Tunç Çağ'a değin kesintisiz sürdüğünü ortaya koymuştur. M.Ö. 6000-5500 yılları arasında yaşanan Neolitik döneme ait yaşam buluntuları ortaya çıkarılmıştır. Tarsus'u ilk kez kimin kurduğu konusunda çeşitli anlatımlar vardır. Bunların en yaygın olanı, kentin Asur Hükümdarı Sardanapal'ın kurduğudur. Yöreye I.Ö. VII-VIII. yy'da geldikleri sanılan Yunanlıların burada bir yerleşmeyle karşılaştıkları kesindir. Kilikya'nın ilk devleti Arzava Krallığından Hititlere, Persler, Makedonyalılar, Selefkoslar, Araplar, Selçuklular, Ramazanoğulları ve Osmanlılara kadar pek çok devlet için Tarsus önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Hititler M.Ö. yaklaşık 1190-1188 yılları arasında, batıdan gelen akınlarla yıkıldıktan sonra Anadolu'da birçok küçük krallıklar meydana çıktı. Hitit Krallığı'nın umulmadık bir zamanda, birden bire yıkılışı, Mısır vesikalarında 'deniz kavimleri' denilen insanların göçleriyle olmuştur. Bu kavimlerin önlerinde bulunan Frigler boğazlardan Anadolu'ya geçerek Hitit devletini yıkmışlardır. Frigler Anadolu platosuna yerleştiler. Dr. Afif Erzen Tarsus'un Hititler zamanında oldukça önemli bir merkez olduğunu beyan etmekte ve Hititler'in yıkılışından sonra, Güneydoğu Anadolu ve Kilikya'da teşekkül eden prensliklerden birinin merkezinin de Tarsus olduğu söylenmektedir (Öz, 1991: 12).

Bir süre Asur egemenliği altında kalan yöre daha sonra Asurlular'ın yüksek hâkimiyetini tanıyan veya tamamen Asurlular'a bağlı olan Kilikya prensliklerinin,

İskender'in eline geçti. İskender'in ölümünden bir müddet sonra generaller arasında alevlenen ihtiras dalgaları, onun bıraktığı bütün ülkeyi iç kavgalarla ateşe verdi. İmparatorluk, generalleri arasında bölüşüldü. İskender'in mirasının en büyük kısmına, generallerinden Selefkos Nikador konmuştur. Bu hanedana Selefkoslar denir. İmparatorluğa Asya İmparatorluğu adı da verilmiştir. Devlet M.Ö. 312'den M.Ö.64'e kadar 248 yıl devam etmiş, bu zaman içinde 17 imparator saltanat sürmüştür(Öz,1991: 21;22) I.Ö. 246'da Mısır yönetimine geçtiyse de bir süre sonra geri alındı. M.Ö. 64 yılında Romalılar Kilikya'ya tamamen hâkim olarak düzenli bir idare kurmuşlar. Önce Pompeipolis, daha sonra da Tarsus eyalet merkezi olmuştur. M.Ö. 66 da Kilikya bir Roma vilayeti olunca, Tarsus' ta bunun merkezi durumuna getirildi. M.Ö. 48 senesinde de Julius Caesar Tarsus'a gelmiştir. Ceaser Tarsus'ta her eyaletten temsilciler toplayarak eyaletlerin teşkilatlarına düzen vermiştir. O yıllarda Tarsuslular tarafından çok sevilen ve Tarsus'a büyük iyiliklerde bulunan Ceaser'in bu davranışını, Tarsuslular Şehirlerine Juliopolis ismini vererek onurlandırmışlardır. Ceaser'in ölümüyle başlayan iç kavga sona erince Doğu bölgelerinin yönetimi Antonius'un idaresine bırakıldı. O sırada eyalet merkezi olan Pompeipolis(Viranşehir) 'i bırakıp Tarsus'a yerleşen Antonius Tarsus'u imar etti. Bilim ve kültür alanında Tarsus'un gelişmesini sağlayacak temeller atıldı ve şehrin vergisini bağışladı. Uzak doğunun bütün ticaret yollarını Tarsus'tan geçiren Antonius, Tarsus'un kısa bir zaman da zenginleşmesini sağladı. Roma senatosu M.Ö. 34 yılında Harp açtı. Nihayet M.Ö. 31 tarihinde, Aktium deniz savaşında Cleopatra ile birlikte yenilen Antonius kendini öldürtür. Bütün Roma ülkeleri de kendini imparator ilan eden Augustus'un otoritesi altına girer (Öz, 1991: 30-31).

Tarsus' a tarihi bir önem kazandıran Cydunus (Tarsus Çayı) o dönemlerde kentin içinden geçmekteydi. Kleopatra ve Romalı komutan Marcus Antonius, Tarsus'a

bu ırmak yoluyla gelmişlerdir. Tarsus' un tarihi, Müslümanlığın ortaya çıkışından kısa süre sonra, hareketli bir aşamaya girdi. 637 de Arap üstünlüğünü kabul eden Tarsus bu dönemde Bizans sınırındaki öbür kentlere birlikte onarıldı. Bu kentlere sonradan avasim (uç kentleri) adı verildi. Emeviler ve Abbasiler döneminde, Tarsus Bizanslılara Araplar arasında sürekli el değıştirdi. 965' te Bizanslılara geçen Tarsus bu dönemde Antakya Prensliğine bağlandı. Bir süre sonra yeniden Bizans' ın, 1133'te Ermeni Prenslерinden Leon' un eline geçti. 1137' de Bizans imparatoru Yoannes Komneos, Tarsus' u geri geri aldıysa da, 1172 - 1173' te yöre yeniden Ermeni egemenliğine girdi. Tarsus, XIII.yy 'dan sonra Memlukler' in ve zaman zaman da Ramazanoğulları ile Dulkadiroğulları beyliklerinin yönetimine geçti. 1516 da ise, Yavuz Sultan Selim'ce Osmanlı topraklarına katıldı.

Tarsus 1571 de Kıbrıs Eyaletine bağlı bir sancak merkezi olduysa da, bir süre sonra Adana eyaleti sınırlarına alındı. 1832 de Osmanlı güçlerini yenen mısırlı İbrahim paşa, Adana ve çevresini ele geçirdi. 1839 da yeniden Osmanlı topraklarına katılan Tarsus, 1867 de Halep vilayeti Adana sancağının 1877 de ise Adana vilayeti Adana sancağının bir kazası oldu.

1888 tarihinde Mersin sancak merkezi haline getirilmiş, Tarsus'ta ona bağlanmışır. Cumhuriyet devrinde de Mersin vilayet merkezi olunca Tarsus eski idari durumunu muhafaza etmiştir. 1 Dünya savaşı sonrasında Osmanlı Devleti yenilince, Adana ovasının bütün şehirleri gibi Tarsus'ta Fransızlar tarafından işgal edildi. Bu işgal 17 Aralık 1918'den 27 Aralık 1921 tarihine kadar devam etti. İşgal süresince Tarsus ve çevresinde Fransızlar ile Tarsuslular arasında büyük gerilla savaşları oldu. Çukurova'da tutunamayacaklarını anlayan Fransızlar 20 Ekim 1921 tarihinde yaptıkları Ankara antlaşması ile Tarsus'tan ve Çukurova'dan çekildiler. Çekilirken milis kuvvetleri olarak

kullandıkları Ermenileri de birlikte götürdüler. Tarsus'ta yaşayan Rumlarda Yunanistan Türkleri ile değiştirildiler (Öz,1991: 69).

I.1.1. Tarsus'un İsmi

Tarsus'un ismi kuruluşu hakkında gerek Yunan mitolojisinde gerekse eski yazarların anlatımlarında çeşitli bilgiler verilmektedir. Antik çağlarda, Tarsus Çayı'na Kilikya'nın yerli halkı Kydnos adını vermiştir. Kydnos mitolojide nehir tanrısına verilen isimdir. Azra Erhat'ın Mitoloji Sözlüğü kitabında Kydnos aşağıdaki gibi anlatılmaktadır: Kydnos: Kilikya'da bugün Tarsus Çayı diye anılan ırmağın tanrısı. Ana tarafından Lapetos'un torunu sayılır. Kydnos'un Parthenios adlı bir oğlu varmış. Kydnos Irmağı'nın denize döküldüğü yerde bir şehir kurup ona Parthenia adını vermişler. Bu şehir bugünkü Tarsus'tur. Eski Yunan mitolojisinin bir anlatımına göre, Pegasus (Kanatlı uçan at) ve Bellerofontes Kilikya Ovası'nda yolunu şaşırmış ve Tarsus'un bulunduğu yerde ayağı sakatlanmış olduğundan, şehre Yunanca "ayak tabanı" anlamına gelen Tarsos ismi verilmiştir. Bazılarına göre de şehir adını Tersein (kurutmak) kelimesinden aldı. Tufandan sonra sular çekilince ilk önce burası kurulmuştu. Diğer bir Yunan efsanesine göre, şehrin kurucusu olan Kilikya ilahı Sandon ile bir tuttıkları Herakles'tir. Herakles'in resimleri M.Ö.4. yüzyıla ait Tarsus sikkeleri üzerinde bulunmaktadır.

Kentin adı ilk kez Hitit metinlerinde Tar-sa (Uru- Tar-Sa) biçiminde yazılmıştır. Tarsa olasılıkla tüm Çukurova'yı içine alan ve Kuzey Mezopotamya'daki Hurrilerin kurduğu Kizuvatna krallığının merkeziydi, M.Ö.5. ve 4. yüzyıllarda Tarsus'un gerek kültürel gerekse etnolojik bakımdan tamamen doğu memleketi özelliği taşıdığını görüyoruz.

Tarsus ismi geçen Asurlular'a ait resmî belgelerin doğruluğundan hiç bir zaman kuşku duyulmayacağı gibi, Yunanlıların bilinen tarihlerden daha önce Kilikya'ya

gelmiş olmaları da olası değildir. Yazarların, mitolojik efsanelerin, Tarsus'un kuruluşuyla ilgili anlatımları bu durumda gerçek olamamaktadır. Mitolojik bilgiler arasında yalnız bir tanesinde, gerçeğin bir dereceye kadar gizlenmiş olduğu anlaşılıyor. O da Herakles Sandon'un yani sonuç itibariyle Sandon'un, Tarsus'un kurucusu olmasıdır. M.Ö. 4. asrın başından itibaren, Tarsus sikkeleri üzerinde Sandon (Bal Tarz) yani şehir tanrısı olarak görülmektedir. Sandon'un çok eski bir Kilikya tanrısı olduğu da genellikle kabul edilmektedir. Şehrin kuruluşunun böyle bir tanrıya atfedilmesi, onun tarihin karanlık devirlerinde meydana geldiğini anlatmaktadır. Zira M.Ö. 9. yüzyılda, Asurlular zamanında. Tarsus bir idare merkezi olarak görüldüğünde, Tarsus'un kuruluşunun ve isminin o tarihten daha eski zamanlara gitmesi gerekmektedir. Tarsus isminin, yine çok eski bir Kilikya tanrısı olan Tarhon veya Tarkon'dan gelmiş olduğu muhtemeldir. Bu tanım Hitit metinlerinde Tarhunt şeklinde gösterildiği gibi, Hititler zamanında ve daha önce, Kilikya'nın da dâhil bulunduğu Arzava Krallığının 4. Amenofis ile siyasî ilişkide bulunduğu prensi Tarhundabara ismini taşımaktadır.

M.Ö. 1. yüzyıl sikkelerinin üstünde Tarsos adı yazılıdır. Roma döneminde, Tarsus çeşitli imparatorlar adına lakaplar almıştır. Bu isim ya da lakaplar imparatorun yaşayışına göre Tarsus'a kısa imtiyazlar tanımıştır. Tarsus yeniden imar edilmiş ve halkın yaşam düzeyini arttırıcı tedbirler alınmıştır. Bu çalışmalardan ve imparatorların isimlerinden dolayı Tarsus'a verilen lakaplar şöyle sıralanmıştır: Roma İmparatoru İladrianus'tan dolayı "Hadrlane", imparator Commodius'dan dolayı "Kommodiane", Severius'tan dolayı "Severiane", Caracalla'dan (M. Aurelius Anloninius) dolayı "Antoniniane", Severîus Alexander'den dolayı "Severiane", Gordion zamanında da "Gordodiane" adıyla anılmıştır.

Tarsus ismi Araplar döneminde de değişik isimlerle anılmıştır. Arap kaynaklarında ve doğu kökenli tarihçilerin kitaplarında Tarsus'un ismi ile ilgili birçok açıklamalar vardır. Kimi Arap kaynaklarında “Tarasus” olarak da ifade edilmiştir. Ve bunun adı Tevrat'ta “Efsus”tur ve İncil'de “Arsus”tur. Ve Arap dilince Tarsus'tur. İslâm ananeleri arasında Tarsus'un, Adem'in oğlu Şii tarafından kurulduğu, kabrinin de Tarsus'ta olduğu efsanesi yer almaktadır (Önder, 1995:286-287).

I.2. Efsanelerin Ortaya Çıkışı

Efsanenin diğer dillerdeki karşılıklarına ve tanımına kısaca değinirsek; “Efsane deyimiyle Fransızcadaki Legende ile Almancadaki Sage ve Legende kavramlarının her ikisini karşılıyoruz. Dinlik konulardaki efsanelere eskiden Türkçede menkabe derlerdi. Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir” (Boratav, 1969: 106).

Efsanenin farklı kaynaklarda değişik tanımlamaları yapılsa da genel tanımı “... kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış kuralı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür” (Boratav, 1969: 107).

Efsanelerin temelinde anlatılanların düşsel olsa da gerçekten olmuş gibi kabul edilmesi bize inançların oluşumuna götürür ki bu da bizim efsanelerin nasıl oluştuğunu anlamamızı sağlar. İnançları ilkel insan mitleriyle açıklayabiliriz. Antik çağların dini mitlerinin, eski ve modern zamanların anlatılan efsanelerinin kökleri ilkel insanlığın zihinsel kurmacalarında yatar. Mitlerin büyük çoğunluğu tabiatın varlığı keşfedilmediği, doğaüstünün de bilinmediği bir ortamdaki doğa olaylarının açıklamalarıydı. Artık tabiat olaylarının düzenli bir şekilde doğa yasalarıyla uyumlu olarak ortaya çıktığını biliyoruz. Oluşturduğumuz kavramlar ne olursa olsun içgüdüsel olarak doğa olguları ile ilgili bu görüşü benimsiyoruz. Ancak ilkel atalarımız doğa

yasaları fiziksel kuvvetler, olayların meydana gelişindeki düzen hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Bu insanların doğadaki düzen hakkında ve dolayısıyla da olayların doğüstü olaylar hakkında hiçbir fikri yoktu. Mucizelerin doğa yasalarının ihlal edilmesi olduğuna dair bir düşüncesi de yoktur. Ancak sıra dışı olayların sıradan nedenlerle ortaya çıkarılmayacak kadar önemli olduğuna inanılıyordu. Bu insanların inanç ve hayal gücü için sınırsız kapasiteleri vardır. Çünkü henüz hayal gücü ve inanç sorgulanmamış, deneyimlerle oluşturulan kurallar ortada yoktur.

“Finlandiyalı araştırmacıların nasıl oluyor da dünyanın ve cennetin bir katı yumurtadan oluştuğunu, dıştaki kabuğun cenneti temsil ettiğine, sarısının dünyayı, sulu kısmının da okyanusları oluşturduğuna inandıkları bugün bize anlaşılabilir geliyor. Fakat eskiden böyle olduğuna inandıkları gerçektir. İskandinavlıların dağları Jotun’un kemiklerinden, dünyanın ise onu etinden oluştuğuna nasıl inandıklarını anlayamıyoruz. Fakat bu açıklama eski zamanlarda ciddi bir şekilde kabul edilip öğretilmişti. Eski Hintlilerin yağmur bulutlarını memeleri sütle dolu olan inekler olarak görmeleri cennetten gelen rüzgârların bu inekleri sağıp yağmur yağdırdıklarını düşünmeleri de bizim anlayamayacağımız bir şey fakat Hinduların kutsal kabul ettikleri veda metinleri böyle bir inanışın olduğuna dair güçlü kanıtlar içermekte” (Fiske, 2006: 30-31).

Bu örnekler bize ilkel insanın sınırsız hayal gücünü göstermektedir.

Günümüzde bilimsel kurallar tarafından sınırlanan ve yönlendirilen hayal gücü eski çağlarda doğa olaylarını açıklamak için mitolojik kurgulara başvurmuş olmalı. Fiziksel kuvvetler ya da doğadaki olayların birbirini etkileyerek yeni olaylar oluşturduğu hakkında hiç bir şey bilmeyen eski çağ insanları doğa olaylarını ancak kendi eylemleri ile benzerlik kurarak açıklayabiliyorlardı. Her şeyi kişileştiriyorlardı gökyüzünü, güneşi, gök gürültüsünü, bulutları, okyanusları, depremi, ayı vs.

“Eski çağda yaşayan insanlara göre Ay; taş ve topraktan oluşan cansız bir top değildi, avcı Artemis’ti ya da âşıkların koruyucusu Aphrodite idi. Bulutlar buharlaşmış su kümeleri değildi sütle dolu memeleri olan ve yaz rüzgârı Hermes

tarafından sağılan ineklerdi, (...) Phaethon güneş arabasını dünyaya çok yakın sürer meyvelerin yok olmasına ekinlerin kavrulmasına ve kuyuların kurummasına neden olurdu (Yörükan, 2000: 26). Mit; doğa olaylarının ilkel bir zekâ tarafından açıklanmasıdır, mitlerde bilimin başlangıcını ya da ipuçlarını arama çabası boşunadır, mitler sadece birer açıklamadır.

Bir deyimın ortaya çıkışının ve anlamının unutulması gibi mitin de ilk anlamı zaman içinde unutulur.“Yunanlılar Zeus’un parlak gökyüzü anlamına geldiğini unuttukları için Zeus şimşekler çaktırıır bütün Tanrılar Zeus’a baş eğerler (Timuçin, 2000: 166). Bir mitin etkisi en güçlü olarak çıktığı ilk dönemlerde hissedilir gelişimi ise öneminin kaybolduğu ya da belirsizleştiği döneme kadar gider.

Mitleri anlatanlar sadece atalarının kendilerine anlattıkları efsaneleri anlatıyorlardı gizemli efsaneler kurma ya da doğa olaylarını mistik simgelerle ifade etme gibi bir amaçları yoktu bu nedenle tutarsızlıklarından kaçınma ya da efsanelerinde felsefi bir simetriye bağlı kalmak zorunda değillerdi Karmakarışık mitlerin büyük bir çoğunlukla böyle simetrisi yoktur. Aynı anlatıda pek çok değişik hayali kavram bulunabilir ve bunları birleştirip parçalardan uyumlu bir bütün yaratma çabası çoğu zaman boşunadır. O halde rüzgârın bir efsanede uçan bir kuş olarak diğerinde ise tılsımın açtığı bir kaya ya da dağ olarak sembolize edilmesinden dolayı şaşırılmaması gerekir. Ayrıca efsaneyi yapanın aklında olmayan tutarsızlığa aldırmadan bu iki simgenin karışmış olduğu efsaneler duyarsak yine şaşırılmamalıyız. Mitlerde doğa olayının bir şekilde açıklanmış olması başka bir şekilde açıklanmasını engellemez. Anlatılan efsaneleri incelerken de elimizde kesin kurallar bulunmamaktadır. Bir efsanedeki üç başlı köpeğin bir başka efsanede üç başlı kadına dönüşmesini gerektiren değişmez kurallar yoktur.

Medeniyetin ileri aşamasında sembolik bir açıklama ile açıklandığı zamanlar dışında anlamsız görünen mitler, gelenekler ve inançlar onları doğuran daha alt seviyedeki bir medeniyete hiç de anlamsız gelmiyordu. Kelimeler gibi mitler de ilk anlamlarını kaybetmezler sadece zamanla kültürel etkileşimler sonucu değişime uğrar ilk aşamadaki mit o dönemin düşünce biçiminin önemli bir parçasıdır ve ilk çağlardaki açıklaması doğa olan mitin, konusu hakkında düşünen herkesin hemen aklına gelebilecek bir açıklamadır.

Ancak zaman içinde düşünce biçiminde değişikliğe uğramıştır. Daha önce gayet net görülen açıklamalar insanlara o kadar da net gelmemeye başlamış ve mit bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür.

Her ne kadar kimse niye doğru olduğunu (o döneme göre doğru) açıklayamasa da mitler kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam etmiş, nihayet mit tamamen yok olmuş, geride açıklaması olmayan bir gelenek ya da saçma görünen bir batıl inanış bırakmıştır. Ortak ahlaki dini yargılar yasal ve törensel uygulamalar ile birlikte aynı soydan gelen insanların ortak mitlere, batıl inanışlara, atasözlerine, edebiyata ve efsaneye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Mitin esas özelliği her hangi bir doğal olguyu ona insanların duygularını ve güçlerini yükleyerek açıklamaktır. İlkel insanların gelişmemiş sağduyuları ile tüm nesnelerin ruhları olduğunu düşündüğü ve tüm doğanın insan ruhuna benzer biçimde şekillenen insanüstü varlıklarla dolu olduğuna inandığını görüyoruz.

Mitin ortaya çıkışını oluşturan etmenleri inceledikten sonra günümüzde mitoslar ile ilgili bakış açısını anlatmak için Afsar Timuçin'in kitabından mitos'un tanımına kısaca bakalım.

Mitos; Mitolojinin konusu olan anlatılar, Tanrıların, yarı Tanrıların, kahramanların yaşamlarıyla ilgili gerçekdışı öyküler. Yunancada muthos (öykü)

demektir. Mitoslar bir mitolojiyi oluşturan öğelerdir. Her biri bir insanlık durumunu ortaya koymakla bir simge değeri taşır. Her bir mitosta insan gerçeğiyle ilgili evrenle ilgili, insanın evrendeki yeriyle ilgili, insanlık durumlarıyla ilgili simgesel felsefi açıklamalar buluruz. Bu açıklamalar duygu dolu açıklamalardır ve usun göstermeci gücüyle olmaktan çok imgelemin coşkun eğilimleriyle ortaya konulmuştur. Mitoslar daha çok insanlığın çocukluk dönemlerinin ürünleridirler o dönemde henüz yetkinleşmemiştir ve imgelemin belirleyiciliği altındadır. Henüz tartışmalı düşünce yani felsefi düşünce ortada yoktur; mitoslar birer monolog özelliği gösterirler bu yüzden düşünceden çok inanca yakındırlar ya da inanç öğeleriyle doludurlar. Örneğin dünyanın bir tanrının gözyaşlarından oluşmuş olması bu yüzden kimseyi inandırmasa da kimseyi yadırgatmaz; ortaya konulmak istenen yalnızca ve yalnızca oluşumun fikridir. Ne var ki düşünce bu oluşumu ilkel yapısı gereği somut bir çerçevede ya da elle dokunulur bir biçim altında gösterecektir. Mitos böylece ussal gelişimlere bir temel kurar, ussallığın varoluş nedeni bu usdışında aranmalıdır. Usdışının dışlanması ussalın kavranılmasına en azından tarihsel çerçevede güçlük çıkarır. Mitosçu simgecilikte bütün bir ussunun kendini var etme serüveninin nedenleri yatar. Öte yandan mitos'u kaldırdığımızda inanç tümüyle çöker, inancın dayanakları mitosların somut göstermelerinde bulunur. Her mitos imgelemin bir sunumu olmakla, bir inanç öğesinin belirtenidir (Timuçin,2000: 243).

Efsaneler de inançların oluşmasıyla doğmuş, doğayı anlamlandırma anlatımlarıdır. Efsaneleri belirleyen bazı özellikler vardır, bunları şu şekilde açıklayabiliriz “Efsane, tanrıların, insanın ve evrenin yaradılışı ile evrendeki çeşitli olayların oluşumunu kendi dini inanç mantığı ile anlatır. Efsane, mitoloji ve tarihten beslenir, ancak tarihi olayları gerçekte olduğu gibi değil de, inanıldığı gibi değiştirerek yorumlar. Bu nedenle özünde az çok bir gerçeklik payı aranabilir. Efsaneler çoğunlukla mitolojiktir. Anlattığı olayların oluşum ve gelişimlerini açıklar. Efsanelerde anlatılan olaylar, bilinen bir yere ve belli bir zamana bağlanır. Olayın kahramanı veya kahramanları çoğunlukla bilinen ve tanınan, tarihte yaşamış kişilerdir. Doğadaki çeşitli canlı ve cansız varlıklar, cinler, periler, manevi koruyucular, meczup kişiler ve çeşitli hayvanların olağanüstü faaliyet ve davranışları da efsanelerin anlattığı konular içerisine

girer. Efsaneler, nesir halde, kısa sözlü ürünlerdir. Başlangıçta ilk söyleyicinin belli olduğu düşünülse bile, anonim anlatmalardır. Bir dini inanış üzerine kurulan ve anlatılan olayların gerçekte yaşanmış olduğuna inanılan efsanelere birer kutsal öykü gözüyle bakılır” (Aslan, 2003: 421). Belirleyici ana özelliklerinden de anlaşılacağı üzere efsaneler, tamamen gerçek olmamakla birlikte içinde gerçeklik payı bulunan, olayları kendi inanç mantığıyla açıklayan, düşsel imgelere yer veren anlatımlardır. Kuşaktan kuşağa aktarılırken yeni anlatımlarla farklılaşarak zenginleşir. Bu nedenle aynı efsaneye değişik yörelerde farklı varyantlarına rastlarız, önemli olan efsanenin ana temasının korunmasıdır.

Efsaneler incelenirken konularına göre bölümlere ayrılmıştır “Çalışmaları kolaylaştırmak için kabul edilmiş bulunan dört bölüm şunlardır: I. Yaradılış efsaneleri (oluşum ve dönüşüm efsaneleri, evrenin sonunu, mahşer ve kıyamet günlerini anlatan efsaneler). II. Tarihlik efsaneler. III. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler. IV. Dinlik efsaneler” (Boratav, 1969:108). Efsaneler de bazen barındırdığı olaylar gereği farklı bölümlerdeki konuları aynı efsane içerisinde görmekteyiz.

Efsanelerin içinde yer alan olaylar her zaman gerçek anlamı düşünülerek anlatılmaz, bazen de farklı anlatımlara göndermeler yapılarak semboller kullanılır. Bu da bize efsanelere farklı bir açıdan bakmamız gerektiğini gösterir. Düşsel görülen olaylar içerisinde tarihsel gerçekleri de barındırabilir. Bazı efsanelerdeki yer ve kişilerin gerçekte de var olduğunu görmekteyiz. Ancak aktarılırken de yeni eklemelerle ilk anlatımından uzaklaştığı için efsanelerdeki gerçekliğe şüphe ile bakmak gerekir.

I.3. Sembollerin Ortaya Çıkışı

Sembollerle ilgili antik çağın kavramları üzerine bugünün anlayışıyla düşünce üretmek zor bir uğraştır. O yüzden insanın kavrayamadığı, korktuğu, güçlü ve

güçsüz kaldığı anları karşdakinin daha iyi anlayabilmesi için ortak bir dil yaratma çabası olarak değerlendirebiliriz. Tıpkı bir heykeltıraşın ya da ressamın ilk önce kafasında oluşturduğu imgeleri şekle dönüştürmesi gibi, insanoğlunun da kendini en iyi anlayan olarak kavramlaştırdığı ilahi koruyucu ve kurtarıcıya mesajlar iletmesi bu yüzden mantığa ters gelmiyor. Ondandır sağlık, bereket dilerken kendini bazen tek anlamlı, bazen çok anlamlı şekillerle ifade ederek çevresindekilerin anlayacağı ortak bir dil arama çabası simgecilikle açıklanmalıdır. Simgeciliğe insan aklının ortak betimlemeleri üzerinde bir topluluğun uzlaşması da denilebilir. Simgecilik dini ve mistik inançların sürekliliği yönünde görsel düşünce üretimi yaparak mitolojiye büyük katkı sağlamıştır. Çok farklı kültürlerin benzer simgelerinin birbirleriyle bağlantılı oldukları ve belirli sistemlerde dayanışma içine girdiklerini tören kaplarında, sikkelerde, mozaik sanatındaki vb. sembollerde görüyoruz. Simgelere daha çok geçmiş uygarlıkların kalıntılarında rastlanırken değişik çizim, kabartma, fresk ve heykel olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca mitolojik anlatımlarda ve kutsal metinlerde sözcük ve kavramlar şeklinde geçmektedir.

Simgelenenler de doğal olarak görünenlerle görünmeyenler birlikte bir anlam oluşturuyor. Sembol içerikleri bakımından öznellik taşıyabilmektedir. Her insanda farklı kavrayış, anlayış ve sezikle sembol haline getirilmişken oluşturanın yapısı gereği yaşanmış içselleştirilmiş ve düşünmüş olanı ortaya koymaktadır. Evrendeki her şeyin birer sembolik yansıması vardır. Renkler, biçimler, sayılar, birer simgedir. Semboller aynı zamanda üzerlerine yüklenmiş anlamları da barındırırlar. Kimi semboller belirli kültürlerde gelişip yaygınlık kazanmışken kimi kültürlerde yerel özellikler ağırlık kazanmıştır. Semboller tarih içinden bazı topluluk ve kültürlerde kendine has bir dil olarak ortaya çıkmakta, bazen bu özelliği bir ayrıcalık ve farklı

iletişim aracı şeklinde biçimlenmektedir. Konuşmanın ve düşüncenin gelişmesi bilgi birikimini ve aktarılmasını geliştirecektir. Bu işlerin daha çok yaşlılar tarafından görülmesiyle, bir başka deyişle bilgi birikimini yapan, bilgi aktaran kişilerin değişmesiyle ilkel topluluğun düşünsel yapısı oluşmaya başlamıştır. İlk bu yapının taşlarının 'benzetmeci' ve 'simgesel' olduğudur. Düşünce, bilginin sınırlı olduğu dönemde aynı zamanda 'çağrışımıcı' ve 'düşçü' olacaktır. Taklitçi düşünüşün simgeci düşünüşten daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz. Taklitçi düşünüş ise soyut şeylerin taklidi yapılamayacağından somutun düşünülüşüdür ve soyut düşüncenin geliştirilmesine engeldir. Taklit olanaklarının sınırlılığı bir bilinmeyeni bilinenin yardımıyla, soyutu somutun yardımıyla anlatma simgeci düşünüşü geliştirecektir çünkü bir şey kendisinden başka şeylerin anlatımında kullanıldığında simgesel bir anlam kazanacaktır.

Burada sembol belirti bir nesnedir ya da olayın düşünsel kaynaklı bir kavram ve ya kendi kavramının açılımlar ve çağrışımlarıyla karşılaştırılmasından doğar diyebiliriz. Semboller bize gösterdiğinden fazlasını kısa,net,öz anlatan görsel ve işitsel olgulardır.

İnsan doğa ilişkileri rastlantısal olduğu süreçte insanın yaşamı ve bu yaşamın düşüncesi de rastlantısal olacaktır. İnsanların, olayların düşleri arasında kurdukları bağlantılar gelişigüzel, yer ve zaman çağrışımlarına dayanan hatta kafadaki rastlantısal düşlere çağrışıma dayanan bağlantılar olacaktır. Çağrışımıcı, benzetmeci, simgeci ve olaylar arasında gelişigüzel neden sonuç bağlantıları kuran düşünüş biçimi yavaş yavaş belirmeye başlayacaktır. Bu düşünüş biçimine 'sihirselsel düşünüş' denir. İnsanın doğa karşısındaki çaresiz durumu düşüncesinin konusunun doğa olmasına yol açmıştır. Bu çaresiz durum içindeki insanoğlunun doğa olaylarını düşünsel yollarla ve

düşünceleri eyleme döken yöntemlerle kendi yararına çevirme yolundaki davranışlarını oluşturur. Böyle bir düşünüşün uzantılarına, kalıntılarına insanların olaylar arasındaki rastlantısal değil düzenli bağlantıları soyutlayabildikleri dönemlerde rastlandığında bunlara ‘sihir’ adı verilmiştir.

Bu görüşlerde sihirsel düşünüşün simgelerinin ortaya çıkmasına olanak sağlayan düşünce olduğunu görüyoruz, sihirsel düşünüşü ortaya çıkaran sebepler simgelerini de oluşturmuştur. Tarihsel ilkelerin sihirsel düşündükleri dahası düşünüşün, insan topluluklarının ilk düşün biçimi olduğu sonucuna varılmıştır. Sihirsel düşünüş aslında insan düşünüşünün tarihsel ve doğal aşaması olarak görülür. Düşünce dış dünyanın duyular yoluyla insanın zihninde çizdiği imajlarla başlar. Bu imajlar dış dünyadaki nesnelere ve olaylara benzer imajlardır. Düşünce bu imajlarda yeterince donandıktan sonra, olaylara karışma yolunda insanı harekete geçirir.

Sihirsel düşünüşün yani simgenin ilk adımlarının nasıl ortaya çıktığını gördükten sonra bunun kendi inançları ve yaşamlarında sembole dönüştürme evresini yine sihirsel düşünüşün ilerlemesinde görüyoruz. İlkin daha çok insan doğa ilişkilerinin ürünü olan sihirsel düşünüşün insan-insan ilişkilerine uzatıldığını görüyoruz. ‘kafatası kültü’ olarak yorumlanan yamyamlık uygulamalarının bir temeli besin kaynaklarının kıtlığıysa da bir temeli de beyinleri yenilen kimselerin güçlerinin yiyenlere geçeceği biçimindeki ‘bulaşıcı sihir’ kavramı olduğu söylenebilir. Öte yandan Neandertal insanının törensel gömüleri ölümlerin üzerine onu canlılığa döndüreceği umuduyla serpildiği sanılan kırmızı toprak boya böyle benzetmeci, sihirsel düşünüşün görünümleridir. Toplayıcı ve yağmacı ilkel toplumlarda simgeler eylemlerle sınırlı kalsa da avcı ve yerleşime geçen topluluklarda simgelerin daha belirginleştiğini ve gündelik yaşamlarına taşıdıklarını görüyoruz. Uzman avcı toplulukların da sihirsel düşünüşün

olgunluğa ulaştığı söylenebilir. Bunu törensel gömülerinde, mağara ve kaya resimlerinde, gravür ve kabartmalarında, hayvan heykelciklerinde ve Venüslerde, tılsımlı süs eşyalarında bol bol görüyoruz. İlkel topluluklar da görünen sihir türlerinin yardımıyla bu ‘sanat ‘ ürünlerinin çoğunun ‘av sihiri’ bir kısmının ‘doğurganlık sihiri’ olduğu anlaşılıyor Av sihiri geçimle (üretimle), doğurganlık sihiri yaşamın (ortak çalışmaya katılacak kimselerin) yeniden üretilmesiyle ilgilidir. Bu tılsım ve sihirler birer simge’dir. Günümüzde sanat eseri olarak gözükse de ilkel insanların böyle bir kaygıları yoktu. Bu simgeler onların günlük yaşamlarını sürdürmelerinin birer parçalarıydı ve simgelerin anlamları da yaşantılarına göre şekilleniyordu.

Avcı ve toplayıcı ve toplumlarda düşüncenin konusu, doğadır. Çağdaş klan topluluklarında ve tarihte klanın totemci düşüncesinin sistemleştirilmiş biçimleri olan mitolojilerde sfenkslerin, karışık yaratıkların da gösterileceği gibi düşüncenin konusu doğa ve insan olarak iki odağının olduğunu görüyoruz. Doğayı odak alan düşünce alanlarının kendilerini bazı hayvan, bitki hatta doğal nesnelere özdeşleştirmelerine yol açarken, toplumu odak alan düşüncenin doğayı o topluluk gibi örneğin erkek ve dişi güçler biçimde görüp sınıflandırmasıyla doğaya uzatılışına tanık oluruz. Totemci düşünüş aynı zamanda soyutu somut ile anlatma yolunda dolayısıyla somut düşünüşten soyut düşünüşe doğru atılmış bir adımdır (Şenel,1995:104).

Zamanla olgunlaşan ve evrenselleşen simgeler günümüzde de oldukça önemli bir konuma sahiptir. İlkel insanlardan günümüze simgelerin anlaşılması önemli sayılmıştır. Toplumlara birbirine bağlayıcı ve açıklayıcı bir vasfı da vardır, bu görüşlere bağlı olarak sembollerin günümüz tanımlarıyla ve çözümlemelerini inceleyelim.

“Evrensel hakikatlerin, evrendeki ilke ve yasaların keşfinde birer araç olan ve kişiye doğa üstü denilen alemi anlama, kavrama olanağı sunan semboller

çoğunlukla doğaya, doğal örneklere dayanırlar. (...) semboller daha çok, eski uygarlıklara ait eserlerde çizimler, kabartmalar ve freskler ve heykeller olarak mitolojide, masallarda ve kutsal metinlerde ise sözcük ve kavramlar olarak rastlanmakla birlikte ezoterik görüşe göre, doğadaki canlıların hepsi bir sembolizm içermektedir ve hatta, cansız denilen neneleriyle birlikte tüm doğada ilahi bir sembolizm gözlemlenmesi mümkündür“(Salt , 2006: 6).

Bir sembolün çözülebilmesinde en önemli hususlar sembolün niteliğinin gözden uzak tutulmamasıdır.

Semboller nitelikleri bakımından yedi kategoride sınıflanmıştır.

- 1- Biçimsel semboller (Daire) (Küre) insanın biçimi v.s.
- 2- Renklerle ilgili semboller
- 3- Sayısal semboller
- 4- Doğadaki canlı sembolleri
- 5- Doğadaki cansız nesnelerin sembolleri
- 6- Kişi ve kişilikle ilgili semboller
- 7- Olaylarla ilgili semboller

Semboller objektif olmakla birlikte içerikleri büyük bir sübjektiviteye sahiptirler insanlar kavrayış, sezgi bakımından farklı farklı olduklarından bir sembolün anlamını idrak etme dereceleri de herkes o anki tekabül oranında anlamaktadır. Kuşkusuz varlık geliştikçe ona daha yüksek, daha derin sınırlarını ifşa edecek ve hakikate biraz daha yükselerek bakmasını sağlayacaktır (Salt, 2006:7-8).

Sembollere bakış açımızda bu yönde olmalıdır. İlkel toplumlarda ki sembolleri anlama kapasiteleri ile gelişmiş uygarlıklarda bu sembolleri anlama ve yorumlama düzeyleri farklıdır.

Sembollerini çözümede de bilgi ve akıl önemlidir. Kùltürler geliştikçe sembollerin anlam düzeyleri derinleşir. Bu sefer devreye “Sezgi” de girmelidir. Çünkü kùltürlerde simgeler bütünü bir parçasıdır ve sezgi ile bu parçalar daha iyi kavranarak yerlerine yerleştirilirse bütün gerçek anlamıyla ortaya çıkacaktır.

Semboller çözülmeye çalışıldığında, sembolün gösterdiğine bakarsak çözümlene eksik ve yetersiz kalır. Sembolün kullanıldığı devrin ve ortamın koşulları da simgenin anlamında önem taşıdığı göz ardı edilmemelidir. Semboller tarihsel süreç içerisinde yer aldığı toplumlarda çeşitli sebeplerde değişikliğe uğratılır.

Eski çağlarda aslanı ve beyaz nilüferi sembol olarak kullanan bir halk, yaşadığı kıtadan bir başka kıtaya göç ettiğinde, yeni ortamında bu bitki yetişmiyor ve aslan yaşamıyorsa, birkaç kuşak sonra sembol olarak beyaz nilüfer yerine o ortamda yetişen başka bir renkteki nilüferi ve aslan yerine o ortamda yaşayan jaguarı kullanmaya başlayabilir. Bu semboller, mitolojilerine genç kuşaklara aslan ve beyaz nilüfer olarak değil, jaguar ve nilüfer geçirilecek ya da mitolojilerinde farklı versiyonları olacaktır. (Mayalar ve Dogonlar’ın sembol olarak kullandığı nilüfer eski mısırlılar ve Hintlilerde nilüferlerinden farklıdır) bu durumda sembollerini kendi bağlamlarından soyutlayarak ele almaları gerekir (Salt ; 2006, 8).

Semboller görünen doğadan yola çıkıyorsa da simgelerin içerisinde görünmeyen bir gerçek vardır. Doğaya ait bilgiler anlaşılmaya başlandığında doğaüstüde anlaşılır kılınmaya çalışılır, Yani mucizeleri anlatanlar ilkel insanlar yine doğadaki olaylarla sembolleştirmiş yeni ve derin bir anlam yükleyerek betimlenmişlerdir. İnsanların beş duyusuyla algıladıkları doğal olgularda doğaüstünün sembollerini olmuştur. Böylece semboller anlaşılması ve aktarılması güç soyut kavramları somutlaştırarak anlaşılır kılarlar. Sembollerin bu kadar yaygın olmasının bir nedeni de bu açıklayıcılığıdır. Bu anlaşılır kılma yanında sembollerin gizleyici niteliği de vardır, bu da bazı öğretilerin gizlice yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Tarikatların da kendilerine ait sembolik bir dili vardır. Aynı şeyi simgeleyen birçok sembol olabileceği

gibi farklı sembollerde aynı şeyin farklı niteliklerini simgeleyebildikleri görülmektedir. “Aynı tradisyon da hem daire, hem güneş, hem aslan, hem kartal, hem kurt, hem boğa, semavi yönetimi simgelemek üzere kullanılabilir. Burada aslan sembolü semavi yönetim hükümdarlığını, egemenliğini, kudretini, yani çok güçlü olduğunu ve yeryüzündeki gücünü simgelemektedir. Ama semavi yönetim’in yeryüzünde olup biten her şeyi gördüğünü ya da algıladığını ifade etmek gerektiğinde bunu aslan yerine kartalla simgelemek ister” (Salt,2006: 10).

Hayatla iç içe olan ve yaşamı anlatan semboller farklı kültürlerde farklı anlamlar yüklense de ortak olan yanları da vardır. Bu sembollere evrensel semboller diyebiliriz ve semboller birçok yerde karşımıza çıkarak bilgi aktarımını sağlarlar. Aynı zamanda kilimde, duvarlarda, süsleme aracı olarak da karşımıza çıkması bize kendini gündelik hayatın bir parçası olarak hatırlatır. Motiflerdeki anlam bizi sembollerin görülmeyeni görülür kılan dünyasına götürür. Semboller içeriksel zenginliği ile anlatılması uzun sürececek konuları kısa, öz ve derin anlam boyutunda aktarma özelliğiyle geçmişte ve günümüzde önemini kaybetmemiştir.

II. BÖLÜM

TARSUS BÖLGESİNE AİT ŞAHMERAN EFSANELERİ VE SEMBOLLERİ

II.1.Şahmeran efsanesi

II.1.1. Şahmeran Efsanesinin Ortaya Çıkışını Sağlayan Efsaneler

Yılanla ilgili efsanelere pek çok mitolojide rastlamak mümkündür. İnsanların çağlar boyunca ürettikleri anlatılarda yılan sıkça yer bulan varlık görüntüsündedir. Bütün yaradılışla ilgili inanç ve mitlerin ortak anlatımı Âdem ile Havva'nın kandırılmasında etkin rol oynayan yılan sanırım bize ne kadar eski bir efsane varlığı olduğunu kanıtlar.

Yılan'a efsanelerde gelenek, büyü, tılsım denilerek sembolik açılımlarına yer verilmiştir. Yılan anlatıları Tarsus yöresinde Şahmeran efsanesiyle varlık bulmuş ve bir simge halinde günümüze ulaşmıştır, bu simge içinde insanın nankörlüğünü, sadakatsizliğini, hırsını, ölümlü halini de barındırmıştır.

Yıldandan yola çıkan efsaneler ve simgeler Şahmeran'ı oluşturmadan önce Şahmeran efsanesine benzer nitelikte başka efsaneler de oluşturmuştur. Şahmeran birçok kimlikte Anadolu'da dolaşmaktadır. Araştırmacılar farklı medeniyet ve kültürlerdeki bu efsanelerin Şahmeran'la ortak yönlerine ve farklılıklarına değinmiş, bu anlatılardan da Şahmeran efsanesinin doğumuna ilişkin ipuçları elde etmişlerdir.

Yılan ilksel topluluklardan başlayarak ilk çağ toplumlarında kutsal sayılmıştır. Mezopotomya'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alanda Sümerlerden başlayarak Anadolu'da yaşayan kültürlerde yılanla ilgili çeşitli efsaneler görülür.

Şahmeran efsanesinin izlerini Sümerlerin Gılgamış Destanında görmekteyiz.

Yılan'ın dönüşümlerine bu efsanede rastlanmaktadır.

İnsanların gerçeğe ve ölümsüzlüğe ulaşmak arzusu ile Dünya'ya egemen olma isteklerinin dile getirildiği Şahmeran efsanesinin ilk izlerini Gılgamış Destanı'nda bulmak mümkündür; Gılgamış geçmişte bu işi tek bir kişinin başardığını bilmektedir. O kişi tufandan önceki beş kentten biri olan Şuruppak'ın akıllı ve dindar kralı Utanapiştim idi. Bu nedenle Gılgamış, ölümsüzlüğün sırları öğrenmek amacıyla Utanapiştim'e gider. Giz, sonsuzluğu veren gençlik otundadır. Ot ise denizin derinliklerindedir. Gılgamış, Utanapiştim'den öğrendiği bu bilgiyle hemen denizin dibine dalar ve ölümsüzlük otunu bulur. Büyük bir mutlulukla Uruk'un yolunu tutar. Ancak tanrılar kader tabletlerine insanların ölümlü olduğunu yazmışlardır ve kaderden kaçılmaz. Gılgamış'ın üçte ikisi tanrı olsa da üçte biri insandır. Gılgamış, Uruk yolunda ilerlerken hem susar hem de yıkanmak ister ve elindeki ölümsüzlük otunu kıyıya bırakarak suya girer. O yıkanırken bir yılan gelir ve ölümsüzlük otunu yutar. Yılan hemen deri değiştirmeye başlar. Artık Gılgamış için yapacak bir şey yoktur. İşte bunun için, uzun ömrün sırrı yilandadır. Her baharda derisini değiştirir ve yeni bir yaşama başlar (İndirkaş, 2007: 94).

Şahmeran Efsanesi'ne kaynak olabilecek mitolojik efsane Medusa'dır: Medusa fiziksel olarak aynı yılanlar kralı Şahmeran'a benzemektedir. Mitolojide Gorgonlar'ın üç çirkin kızından biri olan Medusa, yenilmeyen müthiş bir mahlûktur. Büyük gözleri yıldırımlar gibi alev saçır. Yanık tenli alnın üstünde saçlar yerine kıvrılmış zehirli yılanlar, başlarını kaldırır, korkunç ısıklar çalarlardı. Sesi vahşi hayvanların sesine benzerdi. Kızdığı zaman etrafa korku ve dehşet saçardı. Onun gözlerine bakmak, bakışları ile karşılaşmak bahtsızlığında bulunanlar hemen taş kesilirlerdi. Perseus tarafından başı kesilmiştir Medusa'nın. Perseus heybesine koyduğu

kesik başından sızan kanlar, damlalar halinde sağa sola düşüyor. Düşen her damla kandan zehirli yılanlar doğuyordu. Böylece bugün dünyanın her tarafında görülen yılanlar, Medusa'nın yere damlayan kanından doğmuş oldu. Kesik başından damlayan kanı ile yılanların yaratılmasına neden olan Medusa'nın, zamanla yılanlar kralı Şahmeran olarak, Tarsus'ta yaşayan yerli halk tarafından ve onların sahip olduğu kültürel, sosyal ve dini değerlerin etkisiyle değişmiş olma olasılığı düşündürücüdür (Öz, 1998: 67).

Bir diğer araştırmacı Dr. Fulya Tüzümel de çalışmasında Medusa ile Şahmeran'ın ortak yönlerine dikkat çekmiştir. “ Şahmeran'ın ölümü Medusa'nın ölümüne benzer, her iki ölümlerle ele geçen sihirli güç insanlığın sağlık ve şifa bulması için kullanılmıştır.

Yunan mitolojisinde geçen Gorgo canavarlarının Şahmeran'ı mı yoksa Şahmeran'ın mı Gorgonlara kaynak olduğu düşüncesi tartışılmaktadır” (www.kalderahosting.com,2009). Tarihleri tam olarak saptanamayan bu efsanelerin aynı yöreden doğmaları da birbirleri ile bağlantılarını kurmak açısından önemlidir.

Bir başka Şahmeran'la benzerlik gösteren mitolojik öykü de Ekhidra Efsanesi'dir. “Mitolojik dönemlerde Kilikya'da bir mağarada yaşadığı söylenen, yarısı kadın yarısı yılan biçiminde olan efsanevi bir yaratık vardır. Adı Ekhidra'dır. Ekhidra'nın Typhon ile evliliğinden Kerberos, Lerne su yılanı, Khimaira, Nemea aslanı ve Sphynkli doğmuştur. Şahmeran Efsanesi'nin yaratılış kaynağında sanırım bir parçacık da olsa Ekhidra'nın parmağı vardır” (Öz, 1998: 67).

Ekhidra Efsanesi'ne yazılı kaynaklarda da rastlamak mümkündür.

“Hesiodos'un Tanrıların Doğuşu adlı eserinde anlatılan Ekhidra Şahmeranla pek çok ortak özelliklere sahiptir. Hesiodos eserinde;

Ne ölümlülere, ne de ölümsüzlere benzeyen
 Bir mağaradan doğdu bu azgın yürekli Ekhidra
 Yarı bedeni bir genç kızdı onun
 Güzel yanakları ve gözleri fıldır fıldır
 Yarı bedeniye koskoca bir yılanı, korkunç
 Her yanı benek benek amansız bir yılan
 Yerin gizli derinliklerinde kaybolan.

Mağarasında otururdu Ekhidra diyerek tanımlamıştır Ekhidra'yı. Mitolojiye göre Ekhidra'nın ini Arima dağları denen Kilikya'da yerin altındadır. Yani efsanenin kaynağı Kilikya bölgesi olsun ya da olmasın yer burasıdır” (www.kalderahosting.com,2009).

Ekhidra Efsanesi'nin anlatımında özellikle Şahmeran'ın yarı genç kız yarı yılan olarak tasvir edilmesine aracılık etmiş olabilir, ancak Ekhidra'nın acımasızlığı, korkunç görüntüsü ve ölümsüzlüğü Şahmeran'a verilmemiştir. Aksine, Şahmeran iyi huylu ve insan ahlaki değerleri aktaran bir örnek oluşturmuştur.

Hitit dönemindeki İlluyanka Efsanesi de Şahmeran efsanesiyle benzerlikler taşımaktadır. İlluyanka Efsanesi'nin çeşitli kaynaklardaki anlatımlarında farklı anlatımları varsa da efsane ana hatlarıyla Şahmeran'a kaynaklık eden efsanelerden biridir. “Hititler zamanında anlatılmakta olan İlluyanka Efsanesi'nde yılan benzeyen bir yaratık olan İlluyanka'nın Fırtına Tanrısı ile olan savaşı anlatılmaktadır. Bu savaşta İlluyanka'nın Fırtına Tanrısı'nı yenmiş ve bu tanrının kalbi ve gözlerini ele geçirmiştir. Fırtına tanrısı kalbini ve gözlerini geri alabilmek için yoksul insanları aracı olarak kullanmıştır. Sonuçta İlluyanka'nın ölümüne neden olan şey yine insanların ihaneti olmuştur. Şahmeran Efsanesi'nin bazı anlatımlarında Şahmeran aynı güvensizlik ve

iharet sonucunda öldürülmüştür ve gözleri şifa verebilmek amacıyla alınmıştır (Öz, 1998: 63).

İlluyanka Efsanesi'nin diğer anlatımları ve yorumlamaları da şöyledir:

Efsanenin Hatti ve Hurilerin etkisindeki Hitit Mitolojisinden de izler taşıdığı düşünülmektedir. Hatti kökenli olan gök tanrısı Telepinu'nun İlluyanka ejderi ile savaşı Hitit Mitolojisinin bir parçasıdır. Telepinu mitosunun ele geçen iki anlatısının birinde İlluyanka adlı ejdere yenilen gök tanrısı, ejderi yenmek için tanrıça İnâr'ın Hispasiya adlı bir ölümlüye aşkını vaat etmesini kullanır. Aşka karşılık bu ölümlü, İlluyanka'yla yer içer, onu sarhoş eder. Bu fırsattan yararlanan gök tanrısı gelir, ejderi öldürür. Diğer hikâyede ise gök tanrısının yenen İlluyanka gök tanrısının yüreğini ve gözlerini alır. Gök tanrısı öç almak için Arm adlı bir ölümlünün kızıyla evlenir ve ondan bir oğlu olur. Oğul büyüyünce ejderin kızıyla evlenir ve babasının yüreğiyle gözlerini geri alır. Gök tanrısı eski gücüne kavuşunca ejderi öldürmeye gider. Oğlu araya girerek “ejderi öldürecekse beni de öldür” der ve babası oğlu ile beraber ejderi öldürür. Bu efsanenin benzeri Yunan Mitolojisinde de vardır. Zeus ile Typhon arasında geçen savaşta, İlluyanka efsanesinin öğeleri bulunur”(www. Kalderahosting.com,2009).

Burada efsane Ekhidra'nın efsanesiyle de bağlantılar kurar.

Typhon omuzlarından yüz yılanbaşının yükseldiği korkunç bir tanrı olarak ifade edilir. Yanardağ tanrısı olarak da tanımlanır. Ekhidra'yla birleşerek korkunç canavarlar üretmişlerdir. Helen anlatısında Typhon tanrı Zeus'un yüreğini ve gözlerini değil, kollarının ve bacaklarının kas lifini almıştır. Bu örnekte ejderin gözcülüğünü yapan kızını Aigipan adlı bir kadın oyalarken Zeus'un kas liflerini tanrı Hermes geri alır. Efsanenin Kilikya bölgesinden geldiğini de yer adları açığa vurur. Helen anlatısında Typhon'un oturduğu yer Mersin civarındaki Korykos mağarasıdır. Adı geçen Casius

dağı ise Antakya yakınlarındadır. Efsanelerin hepsinde bir ölümlünün ihaneti söz konusudur. Kimilerine göre Typhon'la Ekhidra'nın kızı olan ve Odyseia'da sözü geçen mitolojik deniz canavarı Skylla da Şahmeran'a benzerlik gösterir (www.kalderahosting.com, 2009).

Yunan Medeniyeti bu yörede oldukça uzun süre etkisini göstermiş, tabii ki efsaneleri de etkilemiştir. Şahmeran'ın omuzlarından çıkan yılanların Yunan mitlerinden doğmuş olabileceği Typhon efsanesinde görülmektedir. Şahmeran efsanesinin izlerini başka efsanelerin anlatımlarında da görmek mümkündür. Araştırmacılar Binbir Gece Masalları'ndaki hikâyelerden biriyle Şahmeran efsanesine yakınlık gösteren unsurlara dikkat çekmişlerdir.

Şahmeran'a ilişkin Anadolu efsanelerinin, Bin Bir Gece Masalları'nda Yemliha'nın yer altı prensesi olarak tanımlandığı öyküyle ve Melusine perisine adanmış bir dizi Ortaçağ Batı Avrupa söylencesiyle yakınlık ve benzerlikler taşımaktadır. Melusine öyküleri 11. ve 14. yüzyıllar arasında Batı Avrupalı ortaçağ insanının düş gücünü yansıtır. Bu öykülerde genellikle bir şövalye, Melusine adlı peri kızı ile bir çeşme yanında karşılaşır, ona âşık olur ve kendisiyle evlenmeye ikna eder. Ancak cumartesi günleri Melusine'nin belden aşağısı yılan biçimine girdiği için, onun bir koşulu vardır. Kocasını, haftada bir gün, cumartesi günü onu görmeye çalışmayacaktır; aksi halde kadın sonsuza dek ortadan kaybolacaktır. Uzun yıllar mutluluk ve görkem içinde yaşarlarken, bir gün merakını yenemeyen kocası, karısını yasaklı günde kapı deliğinden gözetler ve onun, belden yukarısının insan, belden aşağısının yılan, cin, denizkızı ya da ejderha şeklinde bir yaratık olduğunu görür. İhanete uğrayan kadın, çığlıklarla ortadan kaybolur. Artık ya yalnızca geceleri pencerelerden odaya süzülüp

çocuklarını gözyaşları içinde görmeye gelir, ya da biri ölünce terk edilen bir kalede görülür (Tez; 2008: 100).

Antikçağlardan beri yaşamın hüküm sürdüğü bu yörede pek çok efsanenin doğması ve zamanla yeni inançlarla, kültürlerle özellikle kişi isimlerinin, kişiliklerinin değişmesi anlaşılabilir bir durumdur. Önemli olan bu efsanelerde Şahmeran'ın ana unsurlarının bulunmasıdır. Bu bize Şahmeran efsanesinin oluşumunu ve halk dilinde yaşayışını göstermektedir.

II.1.2. Şahmeran Efsanesinin Türk Edebiyatındaki Yeri

Türk edebiyatında şahmeran efsanesi ilk defa 15 yy. II. Murat devri şairlerinden Abdi Musa'nın yazdığı "Camasbname" adlı mesnevi'de işlenmiştir. Bu eser 1429 yılında tamamlanmıştır. Mesnevi adını hikâyenin kahramanı camasb'tan almıştır. Eserin bilinen on nüshası vardır. Camasbname'deki biçimiyle hikâye, aslında birbirinin içine yerleştirilmiş üç ayrı hikâyeden meydana gelmiştir. Birincisi; Camasb ve Şahmeran hikayesi, ikincisi; Bulukiya hikayesi sonuncusu; Cihan şah hikayesi. Mesnevideki biçimiyle hikâye Arap hikâye geleneğine özgü bir nitelik olarak bilinen "çerçeveli hikâye" örneğidir. Şair Abdi Musa'nın bu mesnevisinden başka 1780 tarihinde yazılmış "camasbname" içeriği kısaltılarak "mümtazatü'l-emasil Şahmeran hikâyesi" adıyla yayınlanmıştır. Efsanenin bir epizodu da Battalname de bulunan Şahmeran hikâyesi zamanla sözlü geleneğe geçerek bir halk masalına dönüşmüştür. Masalın Ankara, Niğde, Gönen, Kırşehir, Mardin de yedi varyantı tesbit edilmiştir. Şahmeran hikâyesi Türk sözlü geleneğinde halk efsanesi olarak da yaşamaktadır. 19. yy. da Tarsus'a gelen Alman seyyahı Füst Püekler, Muskau duyduğu bir Şahmeran efsanesi'ni seyahatnamesine almıştır (Öz, 1998: 82).

Türk edebiyatında Şahmeran hikâyesinin kaynağı hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. E.J.W. Gibb hikâyenin kaynağının Bin Bir Gece Masallarından biri olan “Hasib Kerimeddin ve Şahmeran Hikâyesinin” manzum çevirisi olduğunu yazmıştır. Bin Bir Gece Masallarında iç içe geçmiş hikâyelerden oluşması ve doğaüstü yaratıkların insanoğluyla bağlantı kurularak yaşadığı olayların anlatılması benzerlik göstermektedir. Enna Litman; Bulukiya hikâyesinin Yahudi kökenli olduğunu ileri sürmüştür. Buna karşılık Jan Pypka; Şahmeran hikayesi'nin kaynağı'nın muhtemel olarak İran'da aranması gerektiğini söylemektedir (N.B, 1968: 32).

Birçok araştırmacının ileri sürdüğü görüşlerden anlaşılacağı üzere Şahmeran efsanesi geniş bir coğrafya üzerinden birbirilerinden etkilenen kültürlerin ortak anlatımı olmuştur.

II.1.3. Şahmeran Efsanelerinin Ortak Yönleri

Tam çağı bilinmeyen Şahmeran efsanesinin ortaya çıktığı ve yaşadığı söylenen yer Tarsus'tur. Bu bölgeye ait efsanelerin en eskisi ve en önemlisi olarak bilinir. “Yılanların kralı anlamına gelen “Şahmeran” sözcüğü Farsça'dır. “Maran” yılan anlamında olup “Şah” sözcüğü ise zamanımızda İran'da halen kral anlamında kullanılmaktadır. Şahmeran'ı ifade eden bir diğer kelime ise Sasani kökenli Yemliya kelimesidir. Yemliya hükümdar demektir. Yani yılanların hükümdarı anlamında olduğu gibi, aynı zamanda büyü ve sihri de kapsamaktadır” (Öz,1998: 65). Şahmeran efsanesinin değişik varyantları vardır. Her ne kadar bu söylencelerde farklılıklar olsa da ortak yönler de vardır. Bu ortak yönlerin en önemlisi konudur. Öncelikle ortak yönleri ele alıp ardından farklılıklarla Şahmeran efsanesini yorumlayacağız.

Şahmeran söylencesinin ortaya çıktığı pek çok yöre varsa da en yoğun olarak Şahmeran'ın yaşadığı yer olarak Çukurova bölgesine ve Tarsus yöresine işaret

edilmektedir. “Şahmeran’ın Ceyhan ile Misis arasındaki Yılan kale’de yaşadığı söylenir, efsaneye göre Şahmeran yer altı ülkesinde yılanlarıyla birlikte yaşamaktadır”(Öz, 1998: 63). Şahmeran efsanelerde başı insan, gövdesi yılan biçiminde tasvir edilmektedir. Efsanelerin bir kısmında kadın bir kısmında da erkek olarak yer almıştır. Anadolu’da Şahmeran’ın cam altı sanatında önemli yeri var. Bu resimlerde süslü tacı, değişik aksesuarları, çiçek motifleri ve ejder kuyruğuyla çok renkli çiziliyor. Bu resimler uğur getirmesi için kadınlar tarafından odalara asılıyor can veren hastaları iyileştiren doğüstü güçlere sahip bir yaratık olarak kabul görüyor. Ayrıca yörede kem gözlerden korunmak için genç kızların çeyizlerine şahmeran işlemlerinin konulması bir gelenektir. Yeni evlenen çiftler evlerine Şahmeran resmi asarlar. Bu yolla bereketin evlerine de geleceğine inanırlar.

Resim 1 Şahmeran işlemesi I

Tarsus yöresinde yapılan bu yastık kılıfı üzerindeki işlemlerde ki Şahmeran betimlemesi oldukça yaygın olan Şahmeran görünümünü yansıtmaması açısından önemlidir.

Resim 2 Şahmeran işlemesi II

Şahmeran’la bereket, doğurganlık, bilgelik, koruyuculuk sembolize edilmiş ve kabul görmüştür. Bu simgeler de efsanenin günümüzde de izlerini hatta devamlılığını göstermektedir ayrıca birçok şahmeran efsanesinin ortak yönlerinden biridir.

Şahmeran’ın kökeninde de mitin kalıntılarını yok sayamayız. Özellikle doğum ve ölüm döngüsündeki evrensel yazgısı olan ölümlü olmayı fark eden insanoğlunun ölümsüzlük arayışı, Tanrıya yakarışı gizlenmiyor ve bu açıdan evreni ve doğayı açıklama gereksinimiyle yaratılan doğaüstü mitlere benzerliği fark ediliyor.

Şahmeran efsanesi bütünü iç içe geçmiş anlatımlardan oluşmaktadır. Efsane kendi örgüsü içinde gizemli ve tarihsel bir anlam taşır. Şahmeran efsanesinde insanoğlunun ihanetiyle çıkarılacak dersler vardır. İnsan kendisiyle hesaplaşır kendi varlığını kişilik yapısını sorgular.

Şahmeran efsanesinde bazı isimler değiştirilse de ana konu değişikliğe uğramamıştır. Efsanelerde Şahmeran ile tanışan insanın kişiliği değişiktir. Kişilikle birlikte isim de değişmektedir. Şahmeran’la tanışan ilk insanın ismi bazı kaynaklarda bu isim Camsab olarak değişmektedir kimi kaynaklarda ise Şahmeran’la ilk buluşan kişinin

Lokman olduğu anlatılmaktadır. Bu farklılıklara değinilecektir fakat ortak noktalarına baktığımızda kişiliklerde Şahmeran'a ihanetini görüyoruz.

Birçok Şahmeran efsanesinde ortak son'da Şahmeran'ın insanoğlunun ihaneti sonucu ölümü söz konusudur. “Şahmeran Efsanesi'nin sonunda Şahmeran'ın öldürölüşü olayı her değişik anlatımda ortak sondur. Bu ortak sonun yani şahmeran'ın öldürölüşünün ana amacı insanın sağlık ve şifa bulmasıdır. Hatta bazı anlatımlarda Lokman Hekim'in Şahmeran ile karşılaşması uzun uzun anlatılmakta şifa veren otların neler olduğu Lokman Hekim'e Şahmeran tarafından söylenmektedir” (öz,1998: 65).

Bu ölümün bir hükümdarın yaşam bulmasına ve hekimlik mesleğinin doğmasına yol açtığı da ortak şahmeran efsanelerindedir. Bugün Tarsus'ta tarihi Şahmeran hamamı diye bilinen bir hamam bulunmaktadır. Şahmeran'ın bu eski hamamda kesilerek öldürölüşüne ve kanının bu hamamın duvarına sıçradığına inanıldığından, Şahmeran hamamı diye anılır. Eski hamamın Romalılardan kalma bir hamam temeli üzerine Ramazanoğulları tarafından yapıldığı söylenir.

Resim 3 Eski hamam (Şahmeran hamamı)

Resim 4 Eski hamam (Şahmeran hamamı)

Tarsus ve çevresindeki halkın efsane ile ilgili inandıkları bir sonuç vardır. “Şahmeranın öldüğünden yılanların hala haberleri olmamış. Yılanlar insanoğlunun yanına giden kralların dönüşünü bekliyorlarmış. Şayet krallarının öldüğünü duyarlarsa tüm yılanlar yeryüzüne Tarsus’a çıkıp Tarsus’ta yaşayan tüm insanları sokup öldüreceklermiş” (Öz,1998: 67). Bu inanç halen Tarsus’ta şahmeran efsanesinin sonucu olarak sürüp gitmektedir. Bir başka söylentiye göre “ Yılankalede yılanlar sütle beslenmektedir. Günün birinde beslenecek süt bulamayacaklar işte o vakit kaleden çıkıp Misis’e yayılacaklar, insanları sokacaklar. Yörede söylenen bir söz vardır derler ki; Adana selle, Ceyhan yelle, Tarsus yılanla gidecek “(Püsküllüoğlu, 2000,52) Bu söz bize efsanenin bıraktığı izlerin günümüzde de sürdüğünü göstermektedir.

Efsanede Şahmeran’ın yaşadığı yer olarak geçen Yılankale, Ortaçağda Çukurova’nın Haçlı işgali döneminde 12. yy’da Ceyhan Nehri kenarındaki hâkim tepeye yaptırılmış. Hem ovayı hem de tarihi İpek yolunu kontrol etmiş, bulunduğu doğal kaynaklarla bütünleşmiş. Sağlam surları kale meydanına, üç kapıdan sonra ulaşılabilmesi ve kapıları birbirine bağlayan portatif merdivenlerin kullanılmış olması ile fethedilmesi çok güçleştirilmiş. Ramazanoğlu Beyliği döneminde 1357’den itibaren terk edilen kalenin adı Kovara iken ünlü Türk gezgini Evliya Çelebi 17. yy’ da yörede Şahmaran Efsanesi’nden dolayı Şahmaran Kalesi adını vermiştir.

(www.wikipedia.com).

Resim 5 Yılankale (Şahmeran kalesi)

II.1.4. Şahmeran Efsaneleri

Şahmeran efsanesi Anadolu’da oldukça yaygın bir anlatıdır. Tam çağı bilinmeyen bu efsanenin ortaya çıktığı ve yaşadığı söylenen yer Tarsus’tur. Halk arasında farklı Şahmeran efsanelerine rastlanır. Çekirdek konuyu Şahmeran’ın sevdiği, koruduğu bir İnsanoğlu’nun kendisine ihaneti sonucu öldürülmesine rağmen yine de ona iyilik yapması oluşturur. Böylece Şahmeran Anadolu halkının gönlünde yer etmiş, dilden dile dolaştırarak dönüşümlerine neden olsalar da anlatmaktan vazgeçmemişlerdir.

Camasb ve Şahmeran efsanesi şöyle anlatılır: Ölüme çare bulduğu söylenen ve devrin en önemli bilgini olan Danyal Peygamber’in bir oğlu olur. Annesi adını Camasb koyar. Camasb’ın da babası gibi bir bilgin olacağı umulurken Camasb hiçbir işte tutunamaz, oduncu olur. Bir gün arkadaşlarıyla odun kırarken yağmura yakalanırlar ve bir mağaraya sığınır. Mağarada, içi bal dolu bir kuyu görürler, balı çıkarmaya koyulurlar. Fakat arkadaşları balı aldıktan sonra Camasb’ı kuyuda bırakıp giderler. Bu arada bir akrep Camasb’a saldırır. Camasb akrebi öldürür, akrebin çıktığı deliği bıçağıyla büyüterek bir yol açar ve buradan Şahmeran’ın ülkesine düşer. Şahmaran, Camasb’ı yedi yıl alıkoyar. Camasb, bu süre içinde defalarca Şahmaran’a yalvarır kendisini salması için. Sonunda

Şahmaran dayanamaz, şartlı olarak Camasb'ı bırakmaya razı olur: Camasb hamama gitmeyecektir; çünkü Şahmaran'ı gören kişinin derisi yılan derisine dönüşecek ve insanlar Şahmaran'ı bulacaktır. Camasb, yedi yıl hamama gitmez; ancak bir gün ısrarlara dayanamaz ve yıkanmaya koyulur. Ülkenin büyücü olan veziri onu görür ve hemen Camasb'ın Şahmaran'ın yerini bildiğini anlar, onu padişaha götürür. Camasb, çeşitli işkencelerden sonra Şahmaran'ın yerini gösterir. Şahmaran, yakalanıp kente getirildiğinde Camasb'a öldürülüp üç parçaya bölüneceğini ve her parçanı ayrı kapta kaynatılacağını söyler. İlk kabın suyunu içmemesi için uyarır. Vezir, kaplar kaynarken hasta padişahın yanına gidince Camasb, kapların yerini değiştirir. Geri dönen vezir ilk kaptaki suyu içip ölür. Camasb ikinci kaptan içer ve padişaha her üç kaptan sırayla içirir. Padişah, sağlığına kavuşur, Camasb'ı kendine vezir yapar. (Özdem, 2004: 246).

Bir başka Şahmeran efsanesinde ise Şahmeran'ın Camasb'a âşık olduğunu görürüz.

Bir gün Camasb, arkadaşları tarafından bir kuyuya itilir ve orada bırakılır. Şahmaran, yılanlarla birlikte yeraltında insanların ilgisinden uzak hüküm sürmektedir. Camasb'ın itildiği kuyuda gizli kapağı bulup açmasıyla Şahmaran'ın gizi aralanmış olur. Kendisini ve âlemini gören bir insanoğlunun yeryüzüne gönderilmesi Şahmaran için tehlikelidir. Binlerce yıldır insanoğlundan sakladığı âlemin ve gizin ortaya çıkması yılanların sonu olacaktır. Bu yüzden Camasb'ı bırakmak istemez. Ancak birlikte geçirdikleri günler içinde Camasb'a âşık olmuştur ve onu özgürlüğünden de alıkoymak istememektedir. Camasb'ın yalvarmalarına daha fazla dayanamayan Şahmaran, kendisinin ele verilmesinin tehlikelerini ve sonuçlarını anlatır. Camasb yeminler eder, söz verir; gizi saklayacaktır. Şahmaran onu serbest bırakır.

Aradan uzun yıllar geçer. Tarsus Hükümdarı Takyanus amansız bir hastalığa yakalanır. Ülkenin dört bir yanından çağrılan hekimlerden biri, hükümdarın ancak Şahmaran'ın etini yemesiyle iyileşebileceğini söyler. Şahmaran'ı gören bir insanoğlunun hamama girdiğinde vücudunun yılan pulu şekline dönüştüğünü ve parladığını belirterek herkes hamama gelirse Şahmaran'ın bulunabileceğini açıklar.

Hükümdar, emri verir. Herkes hamama gider. Camasb, gizini ele vermemek için uzun süre kaçır; ancak günün birinde askerler onu yakalayıp hamama götürürler. Hamamda, Şahmaran'ın yerini bildiği ortaya çıkar. Bunun üzerine Şahmaran bulunur, bugün Şahmeran Hamamı denilen yerde kesilerek öldürülür. Buna karşılık, Şahmaran'ın öldüğünden dünyadaki yılanların haberi yoktur, onun düğüne gittiğini sanmaktadırlar. Davullar sustuğu gün gerçeği öğrenecekler ve Tarsus'a saldırarak herkesi öldüreceklerdir (Özdem, 2004: 246).

Şahmeran efsanesi dönüşümlere uğrarken isimler, olaylar hatta cinsiyetinde değişimler olur. Camasb yerini Lokman'a bırakırken başka bir efsaneye doğru ilerler. Şahmeran da yarısı kadın, yarısı yılanken bir başka efsanede bey'in kızına âşık olan yarısı erkek, yarısı yılan Şahmeran olur.

Lokman Hekim'in babası da kendisi gibi hekimdir. Ölmeden karısına bir defter verir ve "Doğacak çocuğumuz eşsiz bir hekim olacak; bilgide yeryüzünde ona yetişecek kimse çıkmayacak. Bu defteri zamanı gelince ona ver," der. Bir süre sonra kadının bir oğlu olur. Adını Lokman koyar. Lokman çağına geldiğinde, tüm çabalara karşın okuma-yazma bile öğrenemez. Evinin geçimini sağlamak için odunculuk yapmaya başlar.

Bir gün yine odunlarını satmış, yorgun argın eve dönerken canı dolaşmak ister, kır yoluna sapar. Bir inilti duyar. Dönüp baktığında insan başlı, ak, yılan gövdeli

bir yaratık görür. Çok korkar. Yılan: yılanların padişahı Şahmeran olduğunu söyler. Yaralıyım. Bana yardım edersen bir gün bunun karşılığını mutlaka öderim, der. Lokman Şahmeran'ı kucağına alır, söylediği yoldan bir mağaranın önüne götürür. Yılan bir şeyler mırıldanır, mağaranın kapısı açılır. Burası eşsiz güzellikte bir yerdir.

Mağarayı bekleyen karayılan Şahmeran'ı sarayına götürür. Şahmeran kısa sürede iyileşir. Aradan kırk gün geçmiştir. Lokman artık eve dönmek istediğini söyleyince, Şahmeran gördüklerini kimseye söylememesini tembih eder ve ölümünün insan elinden olacağını bildiği halde, öldüğünü duyduğunda yapacağı şeyleri anlatır. Neyin hangi hastalığa iyi geldiğini, ilaçların nasıl hazırlanacağını anlatır.

Lokman eve döndüğünde bambaşka bir insan olmuştur. Tüm zamanını okumaya, yazmaya, öğrenmeye ayırmaktadır. Aradan uzun bir zaman geçer. Şahmeran sarayındaki billur suda evrenin tüm güzelliklerini izlerken, birden gözü Tarsus Beyi'nin kızına takılır. Kıza âşık olur. Yemeden içmeden kesilir. Günün birinde de kızın hamama gittiğini görür. Kızın güzelliği karşısında çılgına döner. Hamama gider. Islak mermerler üzerinden kayıp düşer. Hamamcı ve kızın hizmetkârları Şahmeran'ı göbek taşının üstünde öldürürler.

Günümüzde Eski Hamam'ın göbek taşı bu yüzden kutsal sayılır. Taştaki lekenin Şahmeran'ın kanı olduğuna ve vücudunu buraya sürenlerin tüm dertlerinden kurtulacağına inanılır.

Şahmeran'ın öldürüldüğünü duyan Lokman Tarsus'a gelir. Tarsus Beyi amansız bir hastalığa yakalanmıştır. Vezirin baktığı fala göre Şahmeran'ın gözlerini ve ciğerini yerse iyileşecektir. Vezir, Şahmeran'da olağanüstü güçler olduğunu bildiğinden ilacı kendisi hazırlamak ister. Amacı Tarsus Beyi'ni öldürüp yerine geçmektir.

Lokman da ilacı hazırlamak isteyince Tarsus Beyi işi Lokman'a verir. Lokman, Şahmeran'ın kendisine anlattığı gibi cansız gövdeyi üçe böler ve her parçayı ayrı ayrı kaynatır. Parçalar kaynarken, her biri hangi hastalığa iyi geleceğini söylemektedir. Bu sırada Lokman'ın yanına gelen vezir hasta olduğunu söyleyerek, insanlara olağanüstü güçler veren parçanın suyunu ister. Lokman vezirin kötü niyetini anlar. Kuyruk suyundan verir ve vezir ölür. Gövdenin İkinci suyunu kendi içer. Tarsus Beyi'ne de gerekli ilacı yapar. İlacı içen Bey iyileşir.

Lokman saraydan ayrıлып kırdaki yürürken birden tüm bitkiler dile gelir. Hangi hastalığa şifa olduklarını söylemeye başlarlar. Okuma yazmayı öğrenmiş olan Lokman bitkilerden duyduklarının tümünü yazmaya başlar. Böylece ünlü Hikmet ül-Lokman kitabı ortaya çıkar (Öz, 1995: 69).

Şahmeran efsanesinin varyantlarından biride Tarsus kralıyla olan anlatımıdır. Bu efsane belirtilen coğrafi konum itibariyle de önem taşımaktadır.

Eski dönemlerde Tarsus, İran hükümdarı Sardanapal tarafından ele geçirildikten sonra Arap ülkelerinden gelen kervanların Anadolu'ya geçmesi için ilk büyük konaklama yerlerinden biriydi. Tarihi ipek yolu, Tarsus'tan Antakya'ya, oradan da İran ve Mısır'a uzanıyordu. Yörede bu dönemle ilgili olarak aşağıdaki efsane de anlatılmaktadır.

Arap ülkelerinden kervanlarıyla Tarsus'a gelen tüccarlar, bir süre burada konaklayıp dinlenir, kendin şifalı suyu olarak bilinen Kydnos Nehri (Tarsus Çayı)'nde yıkanır, bunun karşılığı olarak da Tarsus hükümdarı Sardanapal'a belirli bir miktar vergi öder. O dönemlerde Mısırlı zengin bir tüccar, buraya gelirken yolda haramiler tarafından soyulur. Kente geldiğinde vergisini ödeyemez. Ancak dürüst bir tüccar olduğu için vergisini bir sonraki gelişinde vermek üzere hükümdar tarafından kendisine yardımda bulunulup ülkesine gönderilir. Mısırlı tüccar, bu iyiliğin karşısında Tarsus hükümdarına eşi benzeri görülmemiş bir hediye getireceği vaadinde bulunur. Memleketine döndüğünde Tarsus kralına nasıl bir hediye sunacağını düşünürken hizmetkârı, o sıralar bir büyücünün elinde esir durumda olan, üst tarafı güzel bir kız, alt tarafı yılan biçimindeki yılanların şahı Şahmeranı götürmeyi teklif eder. Şahmeran gizlice büyücüden kaçırılır ve kendisine bir süre sonra ülkesine dönmesi için izin verileceği konusunda söz verilir.

Bir sandık içerisinde Tarsus kralına getirilir. Ancak Tarsus kralı, sandık açılır açılmaz Şahmerandan korkar ve bunun hediye değil bir büyü olduğunu düşünerek askerlerine Şahmeran'ın öldürülmesini emreder. Kendisinin azat edilmeyeceğini anlayan şahmeran, gövdesindeki diğer yılanbaşlarıyla birlikte askerlere karşı gelir, sonunda kralı öldürür, ancak kendisi de yenik düşer ve ölür. Yörede bu olayın yaşandığı dönemden günümüze, yılanlarla insanların birbirlerine düşman olduğuna inanılır (Çıblak, 2007: 190).

Şahmeran'ın dönüşümlerinden biri de ejderha olmasıdır. Efsanenin özüne sadık kalırsa da yılan ejderha olarak Anadolu halkının efsanesi olmaya devam etmiştir.

Bu anlatacağım olay Mersin ilimizin Tarsus ilçesinde geçmiştir. Günlerden bir gün vatandaşın birisi bir kör kuyuya düşer. Bir türlü çıkamaz. Kuyunun dibinde bir delik görür, bu deliği eliyle genişletir, buradan geçer. Birde ne görsün bir ejderha insanoğlunun burada ne işi olduğunu sorar. İnsanoğlu cevap vereceği sırada, ejderhanın etrafında bir sürü yaratık vardır, dolaşırken bu kuyuya düştüğünü ve yukarı çıkmasına yardım etmesini ister. Ejderha çıkartmak istemez çünkü ejderhayı gören insanın vücudu dalga dalga kahverengi benek olurmuş, bu insanın da vücudu aynen böyle olmuş. İnsanoğlu yalvarır. Ejderha insanoğlunun yalvarışına dayanamayıp onu yeryüzüne çıkarır.

Bu olaydan bir süre sonra o devrin padişah'ı hasta olur. Zamanın doktorları padişah'ın hastalığının ejderhanın gövde kanını içilmesiyle geçeceğini söylerler. Ejderhanın yerini bulmak için halkın hepsini bir hamamda toplarlar. Tabi bu insanoğlu da hamama gelir. Hamamda halkı muayene ederlerken; insanoğlunu görürler. Ondan ejderhanın yerini söylemesini isterler, insanoğlu söylemek istemez ama bir sürü işkenceden sonra söylemek zorunda kalır, söyler. Ancak bu insanoğluna malûm olur. İnsanoğlu ezile büzüle ejderhanın yanına yaklaşarak sözünü tutamadığını söyler. Ejderha yeryüzüne gönderirken bunların olacağını biliyordur. Bu arada ejderha emrinde bulunan yılanlar yeryüzüne zarar vermesin diye onlara emir verir. Ben gelene kadar

kımıldamadan uyumaya devam edin der. Ejderha kesileceği yere götürülür. Bu arada insanoğluna bir uyarıda bulunur. Beni kesecekler. Başımın kanını kesen adam içecek ve ilerde Lokman hekim olacak, gövdemın kanını hasta içecek ve iyi olacak, kuyruğumun kanını da sana içirecekler ve sen hemen öleceksin. Sakın içme. Başımın kanını sen kuyruk kanımıla değiştir. Böylece sen Lokman hekim olursun, beni kesen kişi de ölür.

İnsanoğlu bunu yapacağını söyler. Ejderhanın kesilişi, Tarsus'un şimdiki erkek hamamına getirilir. Burada göbek taşi üzerinde kesilir. İlk akan kan burada leke bırakır. Duyduğuma göre bu kan hala mevcutmuş. Kesme işlemi bittikten sonra gövde, kuyruk ve baş kanı üç bardağa konularak padişah'ın önüne getirilir. Bardaklar padişaha götürölürken bu bardaklardan, gövde kanının olduğu bardağa dokunmadan diğer ikisini yer değiştirir. Böylece kuyruk kanını, kesen içerek ve ölür. Padişah gövde kanını içerek iyileşi. Ejderhayı gösteren adam da başımın kanını içerek Lokman Hekim olur. Rivayete göre ölümsüzlüğünün ilacı olan sarımsak tohumunu bulan Lokman Hekimdir. Fakat bu tohumlar Allah'ın emri ile yok olur. Ayrıca ejderhanın emrindeki yılanların hala uyuduğu ve ejderha'nın öldüğünü duyarlarsa yeryüzüne büyük zarar yereceği söylenir (Kavcar, 1990: 161) .

şahmeran efsanesi Anadolu halkının dilinde dolaşarak nesiller büyötmüş, kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bunlardan biri de Tarsus Alan Araştırmaları kitabında yer alan sözlü kaynakta Tarsus ilçesine bağlı İnköy'de yaşayan Ahmet Çelik büyüklerinden dinlediği efsaneyi şu şekilde aktarmıştır.

Yaşları küçük olan iki erkek çocuk, ormanlık bir yere odun kesmeye gitmişler. Ormanda yağmura tutulmuşlar. Islanmamak için çevredeki mağaralardan birine girmişler. Çocuklardan biri mağarada ayağıyla yeri eşerken, yerden bir delik açılmış. Çocuk merakından deliğe dalmış. Gittikçe gitmiş. Yerın altındaki yılanlar

çocuğu yakalamışlar ve çocuğu kendilerinin padişahı olan Şahmeran'a götürmüşler. Şahmeran çocuğu yeraltında alıkoymuş, yedirmiş, içirmiş, büyütmüş. Ve böylece aradan çok zaman geçmiş. Çocuk artık annesini görmek istediğini söylemiş yılanlara. Yılanlar karşı çıkmış insanoğlu ihanet eder, çıkarsa yerimizi söyler diye. Daha sonra çocuğun ısrarlarına dayanamayıp çocuğu göndermeye karar vermişler. Ama annesiyle görüşükten sonra geri dönmesi gerektiğini ve yerlerini insanoğluna söylememesi gerektiğini belirtmişler. Çocuk yıllarca yılanların arasında yaşadığından dolayı zamanla vücudunda yılanların derisine benzer şekiller oluşmuş. Çocuk yeryüzüne çıkıp annesiyle sarmaş dolaş olduktan sonra, annesine başından geçenleri anlatmış. Daha sonra annesine yılanların arasına geri döneceğini çünkü onlara çok alıştığını söylemiş. Ama bütün bu anlattıklarını kesinlikle kimseye anlatmaması gerektiğini de belirtmiş.

Bu arada o ülkenin padişahı amansız bir hastalığa yakalanmış. Hiç bir tabip bu hastalığa derman bulamamış. En sonunda bir şeyh, bu hastalığa Şahmeran'ın kanının iyi geleceğini söylemiş. Padişah Şahmeran'ın yerini kimin bileceğini şeyhe sorar. Şeyh de aralarında Şahmeran'ın yerini bilen bir erkek olduğunu. Onu da sırtında yılan şeklini almış işaretlerden tanıdıklarını söyler. Bütün erkekler meydana gelecek diye davullarla, tellallarla herkese haber vermişler. Orada erkekler sırtlarını açıp, gözden geçecekmiş. Meydana gelmeyenlere büyük cezalar verileceğini de söylemişler. Bunu duyan oğlan annesine, meydana gitmeyeceğini söylemiş. Çünkü biliyormuş sırtındaki izleri. Ama nafile, komşular oğlanın eve geldiğini görmüşler. Annesi, oğlunun cezalandırılmaması için, oğlunu meydana gitmeye zorlamış. Annesinin ısrarına dayanamayan çocuk, sırtını açıp beklemiş meydana. Beklerken sırtındaki şekilleri görmüşler ve hemen tanımışlar. Şahmeran'ın yerini sormuşlar. Söylemek istememiş. Israr etmişler. Mecbur kalmış söylemeye. Şahmeran'ı yeryüzüne çıkarmak için bir plan yapmışlar. Çocuğa gidip

Şahmeran'a düğününün olduğunu söyleyip yeryüzüne çıkaracaksın, yoksa başına büyük işler gelir demişler. Bunun üzerine oğlan geldiği yere geri gitmiş. Şahmeran'a, annesinin ona bir kız bulduğunu, o kızla evleneceğini ve kendisinin düğününe gelmesini istediğini söylemiş. Şahmeran gelemeyeceğini, yeryüzünde görürlerse kötülük edeceklerini söylese de. Oğlan ısrar etmiş. Şahmeran, kabul etmiş. Çıkarken yılanlara düğüne gideceğini ama geri geleceğini söylemiş. Yılanlar gelmezsen, insanoğlu çiğ süt emmiş, ya sana kötülük ederlerse demişler. “O zaman, yeryüzünde davul kesildiği zaman, yeryüzüne çıkar, insanlara kötülük edersiniz”. Bunu söyledikten sonra oradan ayrılmış. Şahmeran çıkar çıkmaz padişahın adamları, Şahmeran'ı yakalamış ve kesmişler.

Rivayete göre, Şahmeranı kestikleri yer Tarsus'taki eski hamamın önüymüş. Kanı da padişaha içirmişler. Ama padişah şifa bulamadığından ölmüş. Yeraltındaki yılanlar da hala yeryüzünde davulun susmasını bekliyorlarmış”(Anonim,1998: 158).

Tarsus dışında Çukurova bölgesinde değişik varyantları bulunan Şahmeran efsanesi yörede varlığını sürdürürken deyimlerinde de yer etmiş, bölgede yaşadığı öne sürülen mekânlarla da Anadolu halkı adeta efsaneyi doğrulamak ister gibidir. “Adana yöresinde bir söz vardır; derler ki "Adana selle, Ceyhan yelle, Misis yılanla gidecek." Böyle derler. Bilindiği gibi Seyhan Irmağı Adana'nın hemen içinden geçmektedir. Irmağın karşı yakası da kent olmuştur. Eskiden, Toroslar'da eriyen karların ve kışın durmadan yağın Çukurova yağmurlarının sularıyla beslenen ırmak, sık sık taşarak, sağında solunda bulunan tarlaları, köyleri su altında bırakır, Adana'ya gelince de, evleri alır gidermiş. Ceyhan ilçesinin evleri ise, bir zamanlar kamıştanmış, ottan yani. Bugün bile, Çukurova köylerinde kamış çitli köy evleri vardır. İşte bu kamış evler, bir yel esti mi, yıkılır gidermiş. Adana'nın selle, Ceyhan'ın yelle gideceğini anladık. Misis neden yılanla gidecek? Derseniz, size Şahmaran efsanesini anlatırlar. Derler ki, yılanlar padişahı Şahmaran, Misis'e yakın bir tepenin üstünde

kurulmuş Yılan Kale diye bir kale var, orda yaşarmış. Misis'ten Ceyhan'a giderken eskiden sol kola düşerdi, şimdi sağ kola düşer bu kale; yola da yakındır, oldukça dik bir yerdedir. İşte burası, Şahmaran'ın ülkesiymiş. Günün birinde bu ülkeye bir insanoğlu ayak basmış. Şahmaran'ın koruyucuları, yeri göğü inleyen bir fısıltıyla saldırmışlar insanoğlunun üzerine. Tam sokup öldürmek üzereymişler ki, Şahmaran yetişmiş, insanoğlunu ölümden kurtarmış; ona, gitmesini söyleyip “bir daha da buraya ayak basma. Ben yılanlar padişahı Şahmaran'ım. Ülkeme ayak basan ilk insanoğlu sensin. Onun için canını bağışlıyorum.” Şahmaran, böyle demiş ve de insanoğlunun yanına birkaç yılan katmış, götüre ülkeden uzaklaştıralar diye. Onlar da insanoğlunu getirip Misis'e yakın bir yerde bırakmışlar, “buradan ötesi insanoğullarının ülkesi, biz de oraya gidemeyiz, ancak Şahmaran gidebilir. Misis'teki o büyük taş hamamda yıkanır ara sıra” demişler. İnsanoğlunu orada bırakıp, yılanlar ülkesine, Yılan Kale'ye dönmüşler.

Misis yöresinde bir Bey varmış. İşte bu Bey, onulmaz bir derde tutulmuş. Hekimin biri gidip bini gelmiş, türlü türlü ilaçlar yapılmış... Ama hiçbir ilaç işe yaramamış, hiçbir hekim bu derde çare bulamamış. Tanrı'dan umut kesilmez kesilmesine ya, Bey, günden güne ölüme yaklaşıyormuş. Hekimi Bey'e sağaltacak tek ilacın Şahmaran'ın gözleri olduğunu söyler.

Böylece, Bey, adamlar salmış bütün Çukurova'ya. Onlarla herkese duyurmuş ki, kim ki Şahmaran'ı bulup gözlerini oyar, Bey'e getirir ya da yerini söyler, ona ağırlığınca dünyalık verilecek! Bu haber her yana yayılmış. Hani, Şahmaran'ın ölümden kurtardığı insanoğlu var ya, bu haberi o da duymuş, İnsanoğlu çiğ süt emmiş derler. Bey'e gelip, Şahmaran'ın yerini bildiğini ödülü verirlerse söyleyeceğini söyler. Ödülü alınca da Şahmaran'ı ya Yılan Kale'de ya da Misis'teki taş hamamda bulabileceklerini söyler. Bunun

üzerine, Bey'in adamları gidip aramışlar ve Şahmeran'ı Misis'teki taş hamamda yakalamışlar, gözlerini oymuşlar, getirip Bey'e yedirmişler.

O da iyileşmiş, "Yılanlar, padişahlarının öcünü insanoğullarından alacak" diye hâlâ söylenir durur. İşte bunun için, "Misis yılanla gidecek" derler. Doğrusunu isterseniz, Misis'te yılan çok olur. Bu söylenti bundan dolayı çıkmış olsa gerek (Püsküllüoğlu, 1993:52).

Tarsus bölgesinde oldukça yaygın bir Şahmeran efsanesi de Lokman Hekim varyantıdır, kuşaktan kuşağa aktarılırken değişimlere uğramış, yöreye ait başka anlatımlarla da birleşerek yeni efsaneler üretilmiştir. Şahmeran efsanesinin parçası gibi görülen Lokman Hekim varyantında farklılıklar olsa da Anadolu insanının arayışları benzerlikler göstermektedir. Dönüşümlere uğrayan efsanede ana konu, varlığını korumuştur. Bu bölümde Şahmeran efsanesinin Lokman Hekim Varyantının farklı anlatımlarına yer verilmiştir. Birçok kaynakta Lokman Hekim efsanesi, Şahmeran efsanesinden ayrı aktarılsa da Şahmeran efsanesinin varyantlarından. Ancak Şahmeran efsanesinden ayrı, Lokman Hekim olarak da yaşadığına inanılarak efsaneler türetilmiştir. Bu efsanelere kısaca değinilmiştir. Özellikle anlatımların sonundaki farklılıklarına yer verilmiştir.

Lokman hekimin babası da kendisi gibi hekimdir. Ölmeden karısına bir defter verir ve doğacak çocuğumuz eşsiz bir hekim olacak; bilgide yeryüzünde ona yetişecek kimse çıkmayacak. Bu defteri zamanı gelince ona ver der. Bir süre sonra kadının bir oğlu olur. Adını Lokman koyar. Büyüdüğünde, tüm çabalara karşın okuma-yazma bile öğrenemez. Evinin geçimini sağlamak için odunculuk yapmaya başlar.

Bir gün yine odunlarını satmış, yorgun argın eve dönerken canı dolaşmak ister, Tarsus çevresinde kır yoluna sapar. Bir inilti duyar. Dönüp baktığında insan başlı,

ak yılan gövdeli bir yaratık görür çok korkar, yılan: Ey insanoğlu, benden sakın korkma ben yılanların padişahı Şahmeran'ım yaralıyım bana yardım edersen bir gün bunun karşılığını mutlaka öderim der. Lokman şahmeran'ı kucağına alır; söylediği yoldan bir mağaranın önüne götür. Yılan bir şeyler mırıldanır, mağaranın kapısı açılır, burası eşsiz güzellikte bir yerdir.

Mağarayı bekleyen karayılan şahmeran'ı sarayına götürür şahmeran en kısa sürede iyileşir. Aradan kırk gün geçmiştir. Lokman artık eve dönmek istediğini söyleyince Şahmeran gördüklerini kimseye söylememesini tembih eder ve “ölümüm insan elinden olacak, bunu biliyorum. Öldüğümü duyduğunda yapacağın şeyleri sana tek tek anlatacağım. Sakın unutma, dediklerimi aynen yapacaksın” der. Neyin hangi hastalığa iyi geldiğini, ilaçların nasıl hazırlanacağını bir bir anlatır.

Lokman eve döndüğünde bambaşka bir insan olmuştur. Tüm zamanını okumaya, yazmaya, öğrenmeye, ayırmaktadır. Aradan uzun bir zaman geçer. Şahmeran sarayındaki billur su da evrenin tüm güzelliklerini izlerken, birden gözü Tarsus beyinin kızına takılır. Kıza aşık olur yemeden içmeden kesilir. Günün birinde kızın hamama gittiğini görür. Kızın güzelliği karşısında çılgına döner, hamama gider. Islak mermerler üzerinde kayıp düşer hamamcı ve kızın hizmetkârları şahmeran'ı göbek taşının üstünde öldürürler.

Tarsus'ta bulunan eski hamamın göbek taşı bu yüzden kutsal sayılır. Taştaki lekenin şahmeran'ın kanı olduğuna ve vücudunu buraya sürenlerin tüm dertlerinden kurtulacağına inanılır.

Şahmeran'ın öldürüldüğünü duyan Lokman Tarsus'a gelir Tarsus bey'i amansız bir hastalığa yakalanmıştır. Vezir in baktığı fal'a göre şahmeran'ın gözlerini ve

ciğerini yerse iyileşecektir. Vezir, şahmeran da olağanüstü güçler olduğunu bildiğinden ilacı kendisi hazırlamak ister. Amacı Tarsus bey'ini öldürüp yerine geçmektir.

Lokman da ilacı hazırlamak isteyince Tarsus bey'i işi Lokman'a verir. Lokman şahmeran'ın kendisine anlattığı gibi cansız gövdeyi üçe böler ve her parçayı ayrı ayrı kaynatır. Parçalar kaynarken, her biri hangi hastalığa iyi geleceğini söylemektedir. Bu sırada Lokman'ın yanına gelen vezir hasta olduğunu söyleyerek insanlara olağanüstü güçler veren parçanın suyunu içer. Lokman vezir'in kötü niyetini anlar. Kuyruk suyundan verir ve vezir ölür. Gövdenin ikinci suyunu kendi içer Tarsus bey'ine gerekli ilacı yapar. İlacı içen bey iyileşir. Lokman saraydan ayrılıp kırdan yürürken birden tüm bitkiler dile gelir hangi hastalığa şifa olduklarını söylemeye başlarlar okuma yazmayı öğrenmiş olan lokman bitkilerden duyduklarının tümünü yazmaya başlar böylece ünlü Hikmet-ül Lokman kitabı ortaya çıkar (Bayat, 2000: 40).

Efsane de çekirdek aynı kalsa da bazen olayların oluşumu değişir, efsaneye yeni kavramlar katılır, simgesel anlamları güçlendirir. Bazı efsanelerde yüzük'ün varlığını görürüz. Lokman Hekim'in Şahmeran'la bağını kuran yüzük, mührü Süleyman'dır ki Hz. Süleyman'ın yüzüğüdür.

Dağdan topladıkları odunları şehirde satan üç arkadaş, bir gün ormanda içi bal'la ağzı taşla kapatılmış bir kuyu bulmuşlar. Balı bitirinceye kadar her gün bir miktar şehre getirip satmışlar. Sonunda, kuyunun dibindeki balı alması için aşağıya indirdikleri ineni dışarı çıkamayan delikanlı yorgunluktan uyuya kalmış. Rüyasında anahtarla bir kapıyı açtığını görmüş. Uyandığında gerçekten de orada bir anahtar ve kapı varmış. Anahtarla kapıyı açmış. Yer altındaki bütün hayvanat orada imiş. Yılanların oğlanı öldüreceği sırada Şahmeran yılanları durdurmuş ve yanına almış. Yedi sene yer altında yaşayan çocuk, annesini özlediği için Şahmeran'dan izin istemiş. Şahmeran, ölümünün

onun elinden olacağını bildiği için bırakmak istememişse de çocuğun yalvarmalarına dayanamayıp kabul etmiş ve bir yüzük vererek, sıkıştığında bu deliğin ağzına gelerek yüzüğü yalamasını söylemiş. Bir süre sonra, çaresiz derde tutulan hükümdara hekimler hiçbir şey yapamamış. Sonunda bir hekim tedavi edebileceğini söylemiş ve herkesin soyunup sarayın önünden geçmesini istemiş. Yedi senedir evinden uzak kalmış çocuğun sırtının yılan alası olduğunu görünce padişahımızın derdine derman bulacaksın, sana kırk gün müsaade, demiş. Otuz dokuz gün bir şey yapamayan delikanlı kuyunun başına gelip yüzüğü yalamış. Şahmeran peyda olmuş,-Demedim mi oğlum, ölümüm senin elinden olacak, beni kesin, belimi kaynatıp suyumu padişaha içirin, sakın kuyruğuma hiçbir şey yapmayın, o zehirlidir. Kafamı da kimseye verme, kaynatıp suyunu sen iç' demiş. Oğlan Şahmeran'ın dediklerini yapmış, Padişah iyileşmiş, Oğlan'da herkesin bildiği hekim Lokman olmuş (Bayat,2000: 42).

Efsanenin bazı anlatımlarında Lokman Hekim'in mucizesi Şahmeran'dan farklı kaynaklara dayandırılrsa da sağaltmacı kişiliği korunmuştur.

“Lokman Hekim ölüme karşı üç su bulur, baş, orta, son. Kendi vücuduna göre kalıp yaptırır ve çırağına beni kesip parçalayacaksın, kalıba döküceksin. Bu suları sıra ile kullanarak beni tecessüm ettireceksin diyor. Çırağı da bunu yapıyor. Eti döküyor, kalıba koyuyor, fakat üçüncü su dökülüp gidiyor. Allah bu suyun kullanılmaması için şişesini düşürterek kırdırıyor. İşte bu su arpa tarlasına aktığından arpa suyunu şifalı sayarlar. Lokman Hekime ot'lar ben filan hastalığa yararım diye söylerlermiş” (Bayat,2000: 52).

Efsane Lokman Hekim'in şifacı özelliğine kavuştuktan sonra da devam eder. Her hastalığa deva olan bitkileri bilen Lokman Hekim, insanoğlunu en büyük

arayışı olan ölümsüzlük iksirini yapmak için ölümsüzlük otu olarak da bilinen âdemotunu aramaya koyulmuştur.

Lokman Hekim inanışa göre bütün hekimlerin piri üstadıdır. Her çiçeğin her otun özelliklerini tanıyan Lokman, ilaç yapar, dertlilere deva bulurmuş. Bütün dünyayı dolaşmış. Çukurova'ya gelince ovanın bereket ve güzelliğine hayran olmuş. Çevredeki bütün hastaları iyileştirmiş. Artık hastalığın ne olduğunu unutan Çukurovalılar, ölümsüz hayatın peşine düşmüşler. Kendileri için ölümsüzlük ilacı yapmasını istemişler. Lokman Hekim, Çukurova'yı adım adım dolaşmış, bütün bitkileri incelemiş. Bir gece dolaşmaktan yorgun ve ulu bir çınarın altında uyuya kalmış. Bir ara ses duymuş.: Ey Lokman artık araman bitsin, ben ölümsüz hayatın devasıyım. Bundan böyle insanlara ve hayvanlara ölüm yok. Lokman hekim sesin geldiği bitkiye doğru yürüyüp koparmış. Bu arada tanrı Cebrail'e: Lokman ölümsüzlüğe çare bulursa bu insanların hali ne olur?" demiş. Bunun üzerine Cebrail, pir-i fani kılığında Misis Havraniye tarafına gelmiş. Lokman'ın elindeki kitaba bakmak istemiş. Kitabı alıp, coşkuyla akan Ceyhan Nehri'ne atmış. Kitabın ardından Lokman da suya atlamış ama bulamamış. Yaz gelip suları çekilince, ırmak boyunda arama aramaya devam etmiş. Sonunda kitabın sadece bir yaprağını arpa tarlasında bulmuş. Bu günkü tıp biliminin o günkü yapraktan geliştiğine inanılır. Yörede hala, efsanenin izlerine rastlanmaktadır. Kitabın bulunduğu arpa tarlasının toprağı kutsal sayılır. Çocukların karınları ağrıdığında bu toprağı ısıtıp beze sararak çocuğun karnına koyarlar (Üvey,2008: 41).

Lokman Hekim'in ölümsüzlük Otu'nu bulduğunda başından geçen olaylar farklılık gösterse de özünde Cebrail'in iksirin insanlara ulaşmasını engellemesi vardır.

Lokman Hekim ölüme çare bulmak için kitaplarını alarak dağlara çiçek toplamaya giderken, önüne çıkan köprünün üzerinden geçerken, Cenâb-ı Hak Cebrail,

Lokman Hekim ölüme çare bulmak için köprünü üzerinden geçiyor. Hemen git elindeki bütün kitapları suya at der. Cebrail hemen köprü üzerinde Lokman Hekim'in önünü keserek, durdurur. Lokman Hekim Ecel derdine derman bulduğunu, dağdan çiçeklerini toplamaya gittiğini söyler. Cebrail Öyleyse şu anda Cebrail nerede bulunuyor, bil bakalım? der. Lokman Hekim cevap verir, "Gökleri aradım, göklerde bulamadım. Yerleri aradım, yerlerde bulamadım. Yerle gök arasında su üzerinde kurulmuş bir köprü üzerinde bir insanla konuşurken buldum. Öyle ise Cebrail sensin" demesi ile Cebrail hemen kolunu vurarak Lokman Hekim'in bütün kitaplarını suya düşürmüştü. Lokman Hekim'in elinde sadece birkaç yaprak kalmış. Başka bir rivayete göre; Lokman Hekimin elinde bulunan ölümsüzlük formülünü, bir balık kaparak sulara karıştırmış. Ölümsüzlük suyunu gagasında getiren bir karga, ağzını açarak, arpa tarlasına düşürmüştü. Karganın boğazında kalan bir damla su yüzünden ömrü uzun olmuş (Bayat,2000: 38).

Bazı anlatımlar da ise Cebrail'e yer verilmemiş, iksirin sırrının insanoğluna ulaşmasını "doğa" engellemiştir. "Lokman her gün yaptığı tecrübeleri bir kitaba yazar, not edermiş. Birçok araştırmalar sonuna ölümün de çaresini bulmuş ve sırlarını deniz kenarında bir kayanın üstüne oturup defterine kaydetmeye başlamıştır. Fakat eser tüm biteceği zaman Allah tarafından bir rüzgâr çıkmış, denize defteri uçurmuş, ihtiyar Lokman ancak birkaç yaprağını kurtarabilmiş"(Bayat, 2000: 52).

Lokman Hekim efsanelerinde ölümsüzlük iksirini insanlara ulaştıramamış ama kendisi için Tanrıdan uzun ömür dilemiş, Tanrı ona yedi kartalın ömrünü vermiş bu nedenle Lokman Hekim uzun ömürlü olarak bilinir.

Derler ki, Lokman Hekim, doktorların piriymiş. Dünyada ne bilgi varsa bilir; bütün otların, çiçeklerin, ağaçların dilinden anlarmış. Kara kaplı bir kitabı varmış ki, içinde her işe çare, her derde deva yazılıymış. Lokman Hekim, neyi bilmek dilesse,

ona bakarmış. Şöyle dağlara, kırlara çıksa, her bir ot, her bir çiçek, her bir ağaç dile gelir, hangi hastalığa iyi geleceğini, hangi derde deva olacağını söylemiş Lokman'a.

Her hastalığa ilaç bularak bir gün gelmiş ki, insanlar hiç hastalanmaz olmuşlar. Herkes sağlık esenlik içinde yaşar gidermiş, ama vakti saati geldi mi de ölmüş. Ölüm, Hiçbir canlının yakasını bırakmayan, başlangıçta var olan, sonda da var olacak olan, belalı bir şey ölüm. İnsanlar, bu belalı şeyden kurtulmak istemişler. Böylece Lokman ölüme çare bulacağına söz vermiş. Açmış kara kaplı kitabını. Bakmış ki, insanlara ölümsüzlüğü verebilecek bir ot var Çukurova'da. "Lokman, bunca zaman arayıp taraman bitsin, ben ölümün ilacıyım. Artık insanlara ölüm yok. Beni kopar ilaç yap!" diyormuş fısıltıyla, âdemotu. Lokman bu sesin, rüzgârda hafif hafif sallanmakta olan, o bilmediği görmediği ottan geldiğini anlamış. Sevincinden uçar olmuş. Otu koparıp, kara kaplı kitabının yaprakları arasına yerleştirmiş. Lokman, böylece, ölümsüzlük otunu bulmuş... Bulmuş ya, bakalım ömrü de ölümü de veren Tanrı, buna razı olacak mı? Lokman Hekim, bulduğu otu almış, kara kaplı kitabının sayfaları arasına yerleştirmiş, kitabını da koltuğuna vurmuş bugünkü Misis'e gelmiş. Lokman Hekim gelip, işte taş köprüünün üstünde durmuş, alttan ağır akan Ceyhan Irmağını seyrediyormuş. Onun ölümsüzlük otunu bulduğunu bilen Tanrı, Cebrail'i göndermiş önlesin diye. Cebrail de bir aksakallı kılığına girmiş, kalkıp Misis'teki taş köprüünün üstünde alttan ağır ağır, köpüre köpüre akan Ceyhan Irmağı'nı seyretmekte olan Lokman Hekim'in yanına gelmiş.

Derler ki, Cebrail Lokmanın bu kara kaplı kitabının gücünden ürkmüş ve şöyle bir dokunmuş Lokman Hekimin koluna, kara kaplı kitap darmadağın olmuş, yapraklarının çoğu Ceyhan Irmağına savrulup gitmiş; Lokman Hekim'in elinde ancak bir kaç yaprağı kalmış. İşte derler ki, eğer Lokman Hekim, ilacını yapabilse, insanlar

ölüm nedir bilmeyecekmış. Bu günkü ilaçlar da Lokman Hekimin elinde kalan o birkaç yaprakta yazılı olan ilaçlarmış... Söylendiğine göre, Lokman Hekim, bin yıl yaşamıştır. Hatta üç bin yıl. Daha da çok yaşadığı söylenir. Şu var ki, Lokman Hekim'in yedi kartal ömrü yaşadığına inanılır. Bu yolda şöyle bir söylenti vardır. Derler ki, her derde deva bulan Lokman, Tanrı'dan kendi için de uzun ömür dilemiş. Tanrı ona: "sonsuz yaşamak yoktur. Ancak sana iki yol var. Ya yağmurdan başka hiç bir şeyin ulaşamadığı bir dağda bir koyun tezeğinin dayanabileceği sürece ya da yedi kartalın ömrü kadar yaşayacaksın. İkisinden birini seç!" demiş.

Bunun üzerine Lokman, yedi kartal ömrünü seçmiş. Her bir kartalı yumurtadan çıktığı anda yanına alıyor, ömrünü ona göre hesaplıyormuş. Bir kartal, iki kartal, üç kartal... Derken sıra gelmiş yedi kartala. Lokman bu yedinci kartalın adını "Lübed" koymuş. Bu uzun ömür, uzun zaman demekmiş.

Lokman bu kartala gözü gibi bakıyormuş, Bakıyormuş ama, günlerden bir gün bakmış ki, kartalı görünürde yok. Aramaya başlamış. Kartalın her zaman konup yaşadığı dağa tırmanmış. Bir süre sonra bakmış ki, dizlerinde derman kesilmek üzer. Hele deyip gele gelmiş ne göre? Kartal, bir kayadan yere yuvarlanmış, çıkmadık bir soluğu kalmış. Lokman, üzüntüyle heyecanla koşup varmış yanına kartalın, ona "Kalk ya Lübed, kalk Lübed" demişse de kartalda kalkacak can yok. Az sonra ölmüş kartal. Lokman da oracıkta gözlerini kapamış (Üvey, 2008: 38).

Lokman Hekim ölümsüzlük iksirini bulmuş olsun olmasın, bitkilerden ilaç yapmasıyla tıp ve eczacılık tarihi açısından önemli bir şahsiyet olarak kabul edilir.

III. BÖLÜM

TARSUS BÖLGESİNE AİT EFSANELERİN YORUMLANMASI

III.1. Şahmeran Efsanesinin Yorumlanması

Bu bölümde Şahmeran efsanesinin içinde barındırdığı sembollerin anlamlarına ve efsaneye kattığı anlamlara yer verilerek yorumlamalara gidilecektir. Şahmeran efsanesine ilişkin yorumlamalarda bulunulurken özellikle Tankut Sözeri'nin Kültürlerde Şahmeran ve İnançlarda Şahmeran adlı kitaplarından alıntılar yapılmıştır. Bunun nedeni uygulama çalışmalarında bu kitaplarda yer alan Şahmeran'ın dönüşümlerine yer verilmesi, sembollerin yorumlamalarının uygulama çalışmalarına kaynaklık etmesidir. Şahmeran efsanesinin çeşitli varyantlarında bulunan simgelerin açıklamalarına yer verilerek yorumlamalarda bulunulmuştur.

Tarsus efsanelerinde Şahmeran betimlemelerinin genelinde yarısı kadın yarısı yılan şeklinde görmekteyiz. Oysa bu yılan kadın tasviri Anadolu'da birdenbire ortaya çıkmamış tarihi kültürlerden de beslenerek Şahmeran kılığına bürünmüştür. İlk çağlardan beri yaşam alanı olan doğayı gözlemleyen insanoğlu birlikte yaşadığı canlıları da anlamlandırarak insani duygularını simgeselleştirmişlerdir. Bu simgelerin dilden dile dolaşması yeni yorumlamalara neden olmuş ve dönüşümler yaşamıştır. İnsanoğlunun bu anlamlandırmalarında Şahmeran'ın yarı bedeni yılan önemli yer tutmaktadır.

Sürüngen türleri her zaman gök, gök cismi, evren, başlangıçtaki gece, dünyanın ekseni, ilk madde yaşam, bengi yaşam, cinsel ve tinsel enerji kaynakları ile ilişki içinde ve geçmiş yaratmaların kalıntısı, gelecek yaratmaların tohumu, gelişme, çevrimsel yok oluş, uzun ömürlülük, sayılamaz çokluk, bolluk, verimlilik gibi kavramlara karşılık verendir yılan. Çok eski çağlardan günümüze ve yeryüzündeki bütün halklarda toprak ve suyla ilgili bir simge olarak taşınmıştır yılan (Sözeri, 2000: 37).

Bu kadar çok kavramın simgesi yılan elbette insanların arayışlarıyla da anlam yüklenecekti. Mucize beklentisi karşısındaki insanoğlu bunu efsanelerinde yaşatmış, doğa'da sürüngen olan yılan efsanelerde koruyucu, ölümsüzlük sırrını taşıyan mucizevî bir efsane Yaratığına dönüşmüştür. Bu dönüşümlerde yılanın doğadaki yaşamlarının da izlerini görmekteyiz. İnsani olgularla bütünleşmiş bu izler bizim Şahmeran'ın kimliğini anlamlandırmamıza yarar.

Şahmeran kimliğinin izlerini Anadolu efsanelerinde farklı bedenlerde görmekteyiz. “Şahmeran bu; isterse yılan, isterse kadın, dilerse yarısı kadın yarısı yılan ve hatta iyilik (melek) ya da kötülük (şeytan) ve hatta aklına eserse bir erkek olarak ya da oç olan bir kılıç ve hatta bir çobanın arasında karşımıza çıkabilmektedir. Tanrı Zeus bile tehlikeli bir yılan dönüşmemiş miydi Şahmeran neden bu kadar kılığa girer ki ?” (Sözeri,2000:115). Şahmeran ilk kimliklerinde koruyucu ve bağışlayıcı olsa da tek Tanrılı dinlerde yılan'ın Havva Ana'ya yasak meyveyi yedirmesi efsanesi ile birlikte Şahmeran'da yer altının karanlık gücü şeytanla özdeşleştirildiği olmuştur.

Şahmeran Anadolu da motif olarak gövdenin yukarısı kadın aşağısı yılan olarak betimlense de bu tasvire çeşitli gömlekler giyerek ulaşmıştır. En akla yakın gelen, kabul gören motif yilandır. Ve çağrıştırdığı simgesel anlamlarla her bahar da deri değiştiren yılan sonunda Anadolu halkının Şahmeran'ı olmuştur.“Yılanla eş anlamlı olarak da Ejder; aslan ayaklı yılan kuyruklu olarak, havanın ve suyun ruhu olduğuna inanılır. Aynı zamanda gizemciliğin, hazinelerin ve hayat ağacının bekçisi olarak da yer alırlar. Bahar yağmurlarının bereketini getirecek olan savaşlarda “Ejder motifi olarak betimlenir” (Stilize edilir)” (Sözeri, 2000: 18). Yılan ve Ejder motifleri benzer tasvirler gibi görünse de ejderin bir yılan stilizasyonu olduğunu da kavrayabiliriz. Stilize edilmiş motifler insanoğlunun simgeleştirdiği pek çok kavramı da barındırır.

Şahmeran'ın dönüşümlerinde en yaygın olanı iyilik ve kötülüğü aynı bedende taşıyan motiflerdir. “Şeytanın belirgin durumu olan yılan ya da ejdere (bir arada ya da ayrı ayrı, ne biçimde karşılaşırsak) anlamalıyız ki şeytanın evrimi her yerde aynı zamanda ve biçimde olmamıştır” (Sözeri, 2000: 67).

Çifte ejder motifi de bu ikililiği simgelemektedir. Bir yüzünde bağışlayıcı iyilikçi, diğer yüzü cezalandırıcı kötülük simgesidir Anadolu halkı yılanı doğada gerekliliği ve yararını görmüş kutsal kitaplarda yer alan “hayat ağacına yılan dolanmış, cennetten kovulan yılanı, yarısını ece yapıp bağlanıvermiş Şahmeran'a”(Sözeri, 2000: 15). Şahmeran efsanelerinde insanoğlunun hainliğini canıyla ödeyen şahmeranın yüce gönüllülükle şifa vermesi, yılanı yüklenen iyilik kavramı pekiştirilmiştir. “Şahmeran'da binlerce yıldır halkın bir isyanı olarak Tanrısal dolandırıcılığa genellikle sessiz bir başkaldırışın, gücü yettikçe direncin simgesi olup çıkmış. Yönetici Tanrıya yönetilen Şahmeran'ın gizil bir başkaldırmasıdır efsaneler. Yöneten kılık-kıyafet ve hatta kutsaniyet değiştirir de Şahmeran neden gereğinde gömlek değiştirmesin” (Sözeri, 1999: 119).

Anadolu motiflerinde “başları iki güzel kız olarak betimlenen ve bitimleri yılan üstü taçlı, iki yılanbaşı motif ise yarısı yılan diğer yarısı genç kız olan yılanların ecesi çifte Şahmeran'ı simgeler. Biri cezalandırıcı diğeri ise sevgi dolu bağışlayıcı” (Sözeri, 2000: 6).

Cam altı eserlerde de şahmeran motiflerine bazı nesnelere ekleyerek simgesel anlamını pekiştirmişler daha kolay anlaşılır kılmışlardır. “Cam altı eserlerde, her iki yılanın boynunda aynı halkayı görüyoruz. Değerli taşlarla süslenmiş, aynı zamanda kız betimlemelerinde ise bu halka artık bir kolyeye ve belirgin olarak taşınmasında yarar umulan takıya dönüşmüş” (Sözeri, 2000:202).

Motiflerdeki nesnelere anlamlarının yanı sıra renklere de anlamlar yüklenerek ejderhanın simgelediği kavramlar güçleniyor. “Şahmeranlarda gövde rengi kırmızı ve sarı benekli, kafası ise siyah üstünde sarı beneklidir, ölümsüzlük ve gücün simgesidir o. Mora çalılık bir renk üzerine sarı benek. Belli ki gizli ilimler gücünü simgelemektedir. Ancak ne denli gizli ilimler gücüne sahip olsa da boynunda “lanet halkası” ne dolaşacaktır” (Sözeri, 2000:202).

Resim 6 Camaltı Şahmeran resmi I

Camaltı resim geleneksel bir el sanatıdır. Adından da anlaşılacağı üzere cam üzerine yapılır, cam boyaları kullanılarak resmedilir en son siyah kontur çizilerek çalışma tamamlanır. Camaltı resimlerde sınırlı renkler kullanılır ve renklerinde simgesel anlamları önemlidir. “Kırmızı, sonsuzluğun simgesidir. Doğumda kan var. Ölüm desen yatağında pek ölen yok. Ölümde de kan var. Kanın rengi kırmızı. Öyleyse doğum ve ölümün rengidir kırmızı” (Sözeri, 2000: 202).

Genelde kırmızı, yeşil renkler kullanılsa da sarı ve mor da kullanılmaktadır.“Sarı güneşin ve gücün simgesidir. Mor, gizli ilimlerin ve sihrin rengidir” (Sözeri, 2000: 202).

Osmanlı döneminde geleneksel olan halk resimleri de denilen camaltı resimleri Günümüzde pek yapılmamaktadır. Ancak Tarsus'ta Kırkkâşık bedesteninde camaltı resimleri yapan bir yer vardır. Tezde çalışmalarına yer verilen camaltı Şahmeran resimlerini de yapan, iki senedir camaltı resimler üreten Sema Güneri; camaltı geleneksel halk sanatının pek tanınmadığını ve iyi ustaların yetişemediğini söyleyerek amatör de olsa camaltı resim yapmaktan zevk aldığını ve geliştirmek için emek verdiğini söyledi.

Cam levhaların arka yüzeyine toz boya, sulu boya, guaj, cam boyası ya da akrilik boyalarla çalışılan resim tekniğidir. Görünüşte tuval üzerine yapılan resimlere benzer olsa da özelliği bunların tam tersi sırayla boyanmasıdır. 20.yy'ın sonuna kadar büyük gelişme göstermiş, Camaltı resim sanatı bugün kaybolmaya yüz tutmuştur. Bir zamanlar çok moda olan bu resimlere evlerin dışında mescit, tekke, türbe gibi dini mekanlarla kahve, kasap, berber gibi dükkanlarda da sıkça rastlanırdı.

Camaltı resimleri, işledikleri konular bakımından genellikle dinsel kökenli oldukları için halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu resimlerin insanı nazara, hastalıklara, türlü afetlere karşı koruyucu bir güce sahip olduklarına ve buldukları yere bereket, bolluk getireceklerine inanılıyordu. Camaltı resimlerin ilgi görmesinin bir başka nedeni de camın resme bozulmazlık ve devamlı bir parlaklık sağlamasından kaynaklanıyordu. Işıldayan boncuk renkleri ise bir neşe kaynağıydı. Tozlanan cam, bezle kolayca silindiği için, resim tekrar renklerinin tüm canlılığına kavuşuyordu.(www.adil-can.com).

Resim 7 Camaltı Şahmeran resmi II

Anadolu’da yılan deri değiştirilmesiyle bilinir ve bu doğa olayı insan aklıyla farklı kavramlara bürünmüştür. Yılan yenilenir, bu gömlek değiştirmeler ve doğurganlık varsa o zaman ölümsüzdür gibi birbirine bağlı pek çok kavramı Şahmeran efsanelerinin iç içe geçmiş hikâyelerinde görmekteyiz. “Yılan kendini yenilediği nedeniyle ölümsüzdür ve bu nedenle de doğurgandır. Zaten doğurganlık da bir ölümsüzlük değil mi? Ölümsüzlük otu, yılan tarafından çalınmamış mıydı?” (Sözeri, 2000: 95).

Şahmeran’la bütünleşen bir diğer kavram da ölümsüz olmasıdır. Efsanede şifa vermesi için öldürülmüş olsa da Şahmeran başka gömlekler giyerek ölümsüzleşmiştir. Bu ölümsüzlük elbette ki başka kavramları ve sembolleri de beraberinde getirir. “Şeytan, canavar ya da yılan gömleğindeyken ayan beyan ortada idi. Kuşa doğru dönülme eğilimine girince sır olmaya doğru gitmekte demektir.” (Sözeri, 2000:33).

Bu sır olma göklere uçarken olur. Anadolu halkı efsanelerde hayal güçlerini ve doğa olaylarını simgelerle yoğurmuşlardır. Şahmeran'ın dönüştüğü kuş sıradan bir kuş değil insani olguların efsaneleşmiş simgesi olan masal kuşu Zümrüd-ü Ankadır.“Göklere çıkarken de davul üstüne binilecek kuş olur, üstüne binilecek kuş tavus olarak resmedilmiş ki. Zümrüd-ü Anka dan başkası değildir” Ortaya çıkmaya başladık. Yılan usul usul bir kuşa doğru evrimleşme eğilimi gösteriyor”(Sözeri, 2000:191).

İyilik ve kötülüğün aynı bedende buluşması olan Şahmeran kuşa dönüşümlerde farklı kavramları beraberinde getirmiştir. “Şeytanın kuşa dönüşme eğiliminin sonucunu görüyoruz yılanın da kuşa dönüşme eğilimiyle”(Sözeri, 2000:191). Kuşa kendi anlamlarını yükleyen şahmeranın aynı zamanda yeni bedeninin simgesel kavramlarıyla da bütünleştirmiştir.“Simgesel anlamı ile kuşlar; ay, bilgi ve hayat ağacının korucusu cennete ulaşma miti, düşlerde müjdecisi, görme gücü, gök gürültüsü, özgürlük, ruhları cennete taşıma, rüzgâr, saltanat, yıldırım, yüce akıl gibi olayları karşılar” (Sözeri, 2000:198).

Anadolu halkının gözünde kuşların bu kadar çok anlama gelmesi yaşantılarında da önemli bir paya ve öneme sahip olduklarının göstergesidir. Farklı kavramlarla anlamlandırılmış, kuşlar Şahmeran'a da yeni kimlikler kazandırmıştır.

Çeşitli kültürlerde anlamlandırılan Zümrüd'ü Anka gerçekte var olmayan ama efsanelerle yaşatılan, mucize söylemleriyle insanların arayışlarının simgesi olan bir masal kuşudur.“Kuşların başı Zümrüd-ü Anka'dır. Bu kuş insan başlı olup göklerin dördüncü katında dolaşır, ateşten yaratılmıştır. Her tüyünde bir yaratığın sureti bulunan sonsuz evrende dolaştığı gibi Kaf dağında da yaşar. Yakaladığı insanları Batıya doğru götürdüğü için Anka-i Mağrip de denir” (Sözeri,1999: 70).Anadolu'da bu masal kuşuyla

İlgili pek çok efsane türetilmiştir. Değişik kültürlerde farklı isimlendirilmiş olsa da özünde aynı kuştur ve Anadolu halkı masal kuşuna Zümrüd-ü Anka demiştir. Efsaneler doğumu, yaşadığı yer, ölümsüzlüğüyle ilgili pek çok kavramları simgeselleştirmiştir. İnsan ve doğa arasından bir bağ kurmuş, bu bağ çoğu zaman mucizeleri de beraberinde getirmiştir.

Zümrüd-ü Anka farklı kültürlerde farklı adlarla yaşamıştır taşıdığı isimlerden biri de Simurg'tur. İnsanlar Simurg'un var olduğunu dünyaya anlatan ve ders verdiren efsaneler yaratmışlardır. Bu efsaneler çoğu zaman inançlarının ürünüdür ve inançlarını halklarına yayma, doğruyu göstermek için bir yoldur. Şahmeran'ın inanç ve efsanelerdeki dönüşümleri insani duygular, mucize beklentileri içerisinde yoğrulmuştur. Tasavvuf sembollerinden biri olan Simurg yaşadığı yer de efsaneleşmiş Kaf Dağıdır.

“Her şeyin üstünde bir ağaç ve bu ağacın da üstünde bir kuş vardır. Vouru kaşa adındaki bu büyük kuş Hazar Denizinin ortasında otururdu. Zamanla anlaşıldığı kadarı ile bu kuş Sineng (Simurg) adını almış ve mekanı da Elburz (Kaf) dağına taşınmıştı. Her türlü sihir ve tılsım bu kuştan gelirdi ve insanlara öğretirdi, aynı kuşu Araplarda ise Anka olarak görürüz. İşte bu iki kuşun adını Anadolu'da birleştirmiş ve Zümrüd-ü Anka masalsı bir kuş oluvermiştir. Bu efsanevi kuş ile gidilebilir ancak Kaf dağına öyle bir dağ ki yolu yok, üstelik ölümsüzlük de orada” (Sözeri, 2000:198).

Anadolu'da Anka Kuşu denilen Simurg Masal Kuşu'nun simgelediği kavramlar bizi Şahmeran efsanesine götürür, şifa verici Simurg dilden dile dolaşarak geçirdiği evrimlerle şifa vermek için öldürülen Şahmeran'a dönüşmüştür. “Zend Avesta'ya göre (Zerdüş dinin kutsal kitabı) Simurg Saena'dır. Yeni doğan anlamında ve şifa verici güçlere sahip bir ağaç kutsal kuşun evidir. Bu evde yaşayan Saenemurg kuşunun adı da zamanla Simurg olarak değişmiş olmalıdır. Avesta'ya göre çok

uzaklarda Varükaşa denizinin üzerinde bulunan bir ağaç üzerinde yaşar Saenemurg; yani kuşlar padişahı, Şah-ı Murgan'dır. Sağaltma dağıttığı yuvasından otlar taşıyarak hastaların, çaresizlerin yardımına koşan bir melektir” (Sözeri, 1999: 85). Simurg efsanelerinde öne çıkan simge şifa vericilik ve ölümsüzlüktür, ancak bu ölümsüzlük Simurg'un ölmemesinden çok dönüşümleriyle ilgilidir. Bu evrimleşmeler onu ölümsüz kılar.

Ateş ve yılan simgeleri bizi Simurg'un doğumuna götürür ki, o da ölümsüzlüğün başlangıcıdır. “Anka kuşu ölümü yaklaştığı zaman Güneş yuvasını yakar ve Anka da yeniden yaparmış, içine girer bir daha çıkmaz, orada ölmüş. Ancak kemiğinden çıkan bir solucandan tekrar Anka Kuşu doğarmış” (Sözeri, 1999: 88). Bir solucanın nasıl Anka Kuşu'na dönüştüğü yine efsanelerden öğreniyoruz. “Hüma kuşu ve İran'a giderek Simurg, Anadolu'da karar kılınca da “Zümrüd-ü Anka “ kuşu olup çıkmış, kurtçuğun, solucana dönüşmesini pek de yadırgamamak gerekir. Kurtçuk ya da solucanların geldiği yere gelince: Yılan (Şahmeran) Hz. Nuh tarafından ateşe atıldığında bağırsaklarından solucanlar, kurtçuklar meydana gelmiştir. İşte şimdi de o solucanlar ve kurtçuklar Anka Kuşu olarak karşımıza çıkıyorlar, Şahmeran'ın kuş hali yani.” (Sözeri, 1999: 90).

Anka Kuşu isimleriyle, dönüşümleriyle taşıdığı simge ölümsüzlüğü bize anlatır. İnsanoğlunu en büyük dileği olan ölümsüzlük gibi bir mucizenin arayışını Şahmeran efsanesinde görmekteyiz.

Efsaneler, sanat eserleri, insanoğlunun inanışlarının da yansıması olup, çeşitli inançlarda bu kavramların yorumlanmasını görmekteyiz.

Artuklu Bektaşî teberinde Simurg arkaya dönmüş ve kanatlarının üzerinden kendini diğer kuşların izlemesi gözlemlenmektedir. Kuş betimlemesi bir canavar (can ever: canı seven) ile tebere (baltaya) birleşmiş, tam boyun üzerinde bir canavar betimlenmiş ve ağzından can alıcı balta çıkmaktadır. İşte o betimleme

Şahmeran'dır. Her tüyünde bir canlının sureti gizli olan Simurg demek ki aynı zamanda bir canı sevendir (caneverdir)yani Şahmeran. Bu teber belli ki Bektaşî “sülük” törenlerinde kullanılmaktadır. Ölmeden ölmek denilen ve talibin eski yaşamından kurtularak (ölerek) yeniden doğarken ilk adımını attığı “Sülük Ayininde” eşiği geçerken boynuna simgesel olarak değdirilen Teberde; Simurg sevdiği canı almış, arkada kalan var mı diye bakmaktadır. Elbette gizil bilgi ve töreler olarak bu bilgi ve pratikler çok uzun zaman toplumun açık bilgisinden saklanmıştır. Kökenleri kuşkusuz ki Orta Asya Türk Şaman tören, dans ve musikisine dayanır. Bu gizil ritüeller, Hint, İran, Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve Yunandan da bir takım değişikliklerle yer alır. (Sözeri, 1999: 88).

Çeşitli inançların ritüellerinde de efsanelerin izlerinin görmemiz insanoğlunu yaşantısındaki yerini ve önemini bize göstermektedir. Zaten efsanelerde insanın doğayı yorumlama ve kavramlarla anlamlandırmasından ve aynı zamanda arayışlarından yaratılmamış mıydı?

Şahmeran efsanelerinde bu arayışın simgelerde gizlendiğini görüyoruz. “Şahmeran uzun ömrün, sonsuz yaşamın, değişimin bir dönüşüm olduğu anlatır ki bütün sırlar ondadır. Sonsuzluk ve gizli bilgiler ancak ondan sorulur” (Sözeri, 2000: 12).

Şahmeran'a sonsuz yaşam, ölümsüzlük kavramını yılanın her bahar derisini değiştirdiğini, yenilediğini gözlemleyen insanoğlu yüklemiştir. Bu simgeye farklı efsanelerde aynı kavramlarla karşılaşmamız bize yılanın evrensel sembollerden biri olduğunu gösterir. “Gılgamış efsanesinde yıkanırken bir yılan gelir ve ölümsüzlük otunu yutar. Yılan gömlek değiştirmeye başlamıştır. Bu nedenle uzun ömrün sırrı yilandadır. Her baharda gömleğini (derisini) değiştirir, kendini yeniler” (Sözeri, 2000: 29). Bu efsanede de Şahmeran efsanesinde olduğu gibi, yılan deri değiştirmesinden dolayı ölümsüzlük yılanla özdeşleştirilmiştir.

Bu ölümsüzlüğün simgesi de kuyruğunu yutan yılan şeklinde evrenselleşmiştir, bir tür reincarnation simgesidir. Bu simge insanoğlunun sonsuz yaşam arayışının da yansımasıdır. “Periyodik zamanın, bölünmezliğin ve sonsuzluğun simgesi

olan kendi kuyruğunu yutan dairesel yılan simgesidir. Bu imge birçok açıdan açıklanabilir. Evren yumurtasının yaratıcı simgeçiliğini, dairenin göksel kutsallığının ve yılanın yeryüzü zevkleri simgesidir. İlk çıkış noktası Mısır kültüründe, ouroboros özgün biçimiyle güneşin günlük başlangıç noktasına, göğü ve yeraltı dünyasını geçtikten sonra dönmesini simgeler. Yunan'da Orfik (Orfeuşçuluk) bir ikonografi olarak ölüm ve yaşama yeniden gelişin simgesidir. Gnostiklere göre doğayı kendiliğinden güçlendiren, sonsuz olarak kendini yeniden yaratan, yaşamın ana ilkesi olarak tikelliğin getirdiği düalizmin (ikiliğin) birliğidir. Evrensel yılan bütün bunların arasında var olandır. Öz söylemde “bir bütündür” anlayışı, simge ile beraberdir” (Sözeri, 1999:193).

Şahmeran efsanesinde yer alan ölümsüzlük kavramını evrensel simgelerle bütünleyecek olursak yeniden yaşama gelme kavramıyla karşılarız. Ölümsüzlük, doğurganlıkla eşleştirilmiş ve ilk zamanlardan günümüze doğurganlık simgesi olan Ana Tanrıça kültü ve yılan, Şahmeran'da aynı bedende buluşmuştur. Ana Tanrıça ve yılanın mirası olarak ölümden sonra tekrar yaşama gelme simgesi Şahmeran olmuştur. “Şahmeran efsanelerinde yaratıcı ve doğurgan kadın bedeni ile yılan bedeninin birlikte betimlenmesi kadın ve erkeğin birlikteliği, bir tekrar yeniden yaşama gelme mitosundan başka bir şey değildir” (Sözeri,2000: 104) .Bu söylemden anlaşılacağı üzere Şahmeran'ın ölümsüzlük mucizesi doğanın insanoğluna hediyesi olan doğurganlığının yorumudur.

Anadolu da doğurganlığın simgesi Ana Tanrıça kültü olmuştur. Yılan bu topraklarda Ana Tanrıça kültü ile bütünleşerek dişileşmiş yarısı kadın yarısı yılan şahmeran'a dönüşmüştür.

Ölümsüzlük kavramını farklı kültürlerin efsanesinde aynı simgesel anlamlarla görmekteyiz. “Tanrılar ve Titanlar, iki yüce ilah Vişnu ve Şivan'ın gözetimi

altında Samanyolu'nu yayıkla dövüp yağın çıkarmak için işbirliği yaparken, dünya dağını yayık sopası yapar, dünya yılanını çevirme ipi yapar ve yılanı dağa sararlar. Sonra Vişnu dünya dağını tutarken Tanrılar yılanın başında, cinler kuyruğundan tutar ve bin yıl çevirirler. Sonunda ölümsüzlük yağın yaparlar” (Sözeri, 2000: 40). Dairesel yilandan yine ölümsüzlük sembolü olarak bahsedilmiştir. Ölümsüzlük yağı ise Şahmeran'ın yerini bildiği Lokman Hekim'e söylediği ölümsüzlük otu ile aynı anlamda bir simgedir ve ölümsüzlük arayışını betimler.

Şahmeran'ı çeşitli tasvirlerinden birinde de kilit üzerinde görüyoruz.“Kilit kavramı ölümsüzlük ile de örtüştürülür...Şahmeran'ın kilit üzerinde betimlenmesi, elbette ölümsüzlük arayışının gizlerine ulaşma denemesidir”(Sözeri, 1999:23).

Kilit kavramı bize aynı zamanda yılanın koruyuculuk simgesi ile de bağlantı kurmasına neden olmaktadır. “Yılan bize; Kendini yenilemesi nedeni ile ölümsüz ve bu niteliği ile de doğurganlık ve gizemciliği de geçerek gizli bilgiler kapısını ya da bu bilgileri içeren her türlü varoluşunda bekçisi olarak karşımıza çıkmakta idi”(Sözeri,1999:24). Yılan'ın yer altında yaşamasından dolayı ölü ataların ruhlarını taşıdıkları varsayılmış, kötü güçlere karşı da koruyuculuk vasfı verilerek ilahi sınırların bekçisi olarak simgeleştirilmiştir.

Bu görüşü çeşitli inançlar da destekler nitelikte kavramlar vardır.“Yılan; evren doğum yumurtasını döller, Yerlig (Türklerde), ölümler cenneti (mısır), cennet'in (Hıristiyanlık, Musevilik, İslamiyet) bekçisidir. Gizli bilgilerin sahibi olarak da sağaltmacıdır” (Sözeri, 1999: 25).Yılanın bekçi olarak nitelendirilmesi koruyuculuğuna atıftır. Sağaltmacı derken şifa verici kavramına değinilmiştir. İnsanları koruyan Şahmeran dünyadaki otların hangi hastalığa iyi geldiğini bilmesiyle de şifa vericidir ve bunu da yine korumacılık simgesiyle bağdaştırabiliriz. “Uğursuz bir karşılaşma olarak

kabul edilse de yılanların ecesi olarak bilinen Şahmeran'ın insanları koruduğuna inanılıyor olması “su içene yılan bile dokunmaz” dedirtmiştir”(Sözeri, 2000: 17).

Yılanın evrensel simgelerinden biri de koruyuculuğudur. Bu sembol sadece Anadolu'da değil de birçok kültürde karşılaşıyor olmamız insanoğlunun birbirleriyle olan etkileşiminden kaynaklanmaktadır.“Antik Mısır'da yılan-şeytan insanların belleklerine bile el koyabiliyor. Ne yapsın Mısırlılar? Ölüler dünyasının kapısına eli bıçaklı, üstü yılanlı koruyucu diyecek ki, o gizil dünyadan kimse kaçıp da canlıları rahatsız etmesin” (Sözeri, 2000: 34). Yine yılanın koruyuculuğunu Kobra yılanının kutsal olduğu Hindistan'da görmekteyiz.“Hindistan'da Yılanlar, yerel inançların çoğunda yer altı tanrılarıdır. Başka deyişle toprağa ve onun hazinelerine egemen olan yer altı ruhlarıdır. (Sözeri, 2000: 41)

Değişik coğrafyanın kültürlerinden beslenen yılan izlerini sürüne sürüne geldiği Anadolu'ya taşımıştır. Anadolu halkı da doğurganlık kültü olan ana Tanrıça ile aynı bedende buluşturmuş, yarısı kadın yarısı yılan olan Şahmeran'ı en büyük gizil güç ölümsüzlük ile buluşturmuş ve efsanesini dilden dile yaymıştır.

III.2. Lokman Hekim Varyantının Yorumlanması

Lokman Hekimin hayatı, kişiliği ve fikirleri konusunda çeşitli anlatımlar varsa da, Türk İslam dünyasında ölümsüzlüğe çare arayan, uzun ömür yaşamış, hastalıklara şifa olan bitkileri bilen bir hekim olarak bilinir.

Mesleğinin kadılık, marangozluk, terzilik, tüccarlık, yorgancılık, koyun çobanlığı olduğu, yedi kartal ömrü kadar yaşadığı, bazı kaynaklara göre de bin üç yüz ya da bin beş yüz yıl yaşadığı söylenir.

Lokman hekimin çeşitli kültürlerden etkilenip Arap kültürüne girdiği yaygın bir kanıdır. “Lokman, Arapça kökenli bir kelime olmamasından Arap kültürüne girişinin

başka farklı kültürlerden olduğu düşünülür. Lokmanın, hangi devirde yaşadığı ihtilafli olmakla birlikte, tarihçiler Davut A. devrinde yaşadığını söylerler. Davut A. ise hicretten 1678 sene önce yaşadığı kaydedilmektedir” (Bayat, 2000.10).

Kaynaklarda Lokman Hekim’in bir Peygamber mi yoksa bilge bir kişi mi olduğu da söz konusu edilir, çoğunluk onun Peygamber değil, hikmet sahibi kişi olduğu kanıtındadır.

İslamiyet öncesi devirde de yaşamış olan lokman hekim Kuran’da sözlerinin vecize haline geldiğinden ve ileriki dönemde Ezop (Aeopos) gibi kısa Öykülerini ile bilinir. Lokman Hekim İslamiyet sonrası dönemde halkın kendisine verdiği önemle biraz da abartılarak hikmetli bir şahsiyet haline dönüştürülmüştür.

“Bütün klasik İslam kaynaklarında birbirinden küçük farklarla verilen bilgilere göre kısa boylu, yassı burunlu, siyah tenli, kalın dudaklı, taraklı ayaklı, akıllı, anlayışlı, zeki biri olduğu adının Lokman Ba’üra, Lokman b. Ad’, Lokman b. Anka, Mezid b. Sarun olduğu Eyle ve Medyen’ de yaşadığı, Hz. İbrahim’in dördüncü kuşak neslinden olduğu, Nuh Tufanından kurtulup daha sonra Yemen meliki olan biri, Hz. Süleyman’ın meclis arkadaşı olduğu zannedilir” (Bayat, 2000: 2).

Önemli kişilerle birlikte anılan Lokman Hekimin şahsiyeti ve yaşadıkları da oldukça mucizevî ve önemlidir.

“Arap kültüründe Lokman, Ad kavminin yok edilmesi efsanesinde ilk defa orduya çıkar. Lokman, Mekke’ye yurtlarını kasıp kavuran kuraklığa karşı yardım istemek için elçi olarak gönderilmiştir. Hud Peygamber zamanında halk onu kovar. Bunun hıncını almak için kara bir bulut gelerek yurtlarını harap eder. Lokman dinine bağlılığı sebebiyle kartalın ömrü kadar bir ömürle mükâfatlandırılır”(Bayat,2000: 2).

Lokman hekim efsanelerinde ki mucizevî yaşantısı ve insanlara verdiği şifalarla halkın önemli bir zat kabul edişi ölümüyle de değişmemiş, yaşantısı gibi ölümü de efsaneleşmiş mezarı ile ilgili çeşitli anlatılar yaratılmıştır. “Reçetelerini havi kitabını, kanat darbesiyle Cebrail’in Misis nehrine atmasından sonra seyahatle çıktığı Mısır’da Assuan’da İdris peygamberin mağarasında bir süre inzivaya çekildiği Sersam’da (menenjit) öldüğü ve Arap kaynaklarına göre Bağdat Remle’de (Filistin), Türk halk inanışlarına göre ise Tarsus Ulu cami avlusunda, Üsküp dışında Baba Meddah yakınında gömüldüğüne inanıldığından buralarda makamı vardır” (Bayat,2000:2).

Lokman Hekimin dönüşümlerinden birini de Daniel Peygamber olarak görürüz. Lokman Hekimin peygamber olduğun dair söylencelerde buradan gelir denilmektedir.

“Daniel peygamber İslami gömlek giyince Lokman Hekime dönüşmesi efsanesi vardır.Yine Adana ve Ceyhan yöresinde yaşamıştır”(Sözeri,1999:39). Daniel peygamberin ve Lokman Hekim söylenceleri aynıdır sadece isimler değişir.

“Bundan çok asırlar önce yani Sultan Süleyman peygamberin Tanından sonra Cenabı Hak, Adana şehrinde Resülü olarak Daniyal Hazretleri'ni göndermişti. Halkın birçoğu bunun peygamberliğine inanmış ve birçoğu da inanmayarak kâfir olmuşlardır.

Daniyel bir gün ilmi hikmetle (Tanrısal bilgiyle) insanoğlunun kıyamete kadar sağ kalabileceğinin ilacını araştırmağa başladı. Kendisinin bu hikmete ait bir kitabı vardı. Bu kitapta insanoğlunun ebedi hayat sürmesine çalışıyordu. Elindeki kitap bin bir çeşit dertlerin deva ve ilaçlarını göstermekteydi.

Bir gün kitabını koltuğuna vurarak yola düştü. Niyeti Ceyhan köprüsünü geçip karşı tarafta otu ve çiçeği bol, çok güzel bir dağa varmaktı. Daha önce o dağa

gidip ecele ilaç olan otu tespit etmiş olduğu için koparmağa gidiyordu. Ceyhan köprüsünün üstüne geldiği zaman baktı ki önünde bir piri fani var. Bu ihtiyar, Cebrail'den başkası değildi. Zira Cenabı Hak, Cebrail'e: Daniyal takdirim dışına çıkararak, ecele derman olan otu koparmağa gidiyor. Koltuğundaki kitabın ecele derman olan sayfalarını koparıp suya at.

Bunun için Cebrail bir ihtiyar suratına girerek Daniyal'in karşısına çıkarak selam verdi. Cebrail; Bu iş hiç aklımı sarmıyor. Sen bazı varlıklı insanlara bu ilacı tertip edeceksin ve kıyamete kadar yaşamalarını sağlayacaksın. Ama rızık ömre göre taksim edilmiştir, ne artar ne de eksilir. Böyle olunca kıyamete kadar yaşayacak insanlar kimin rızıkını yemiş olacaklardır. Sonra hiç düşündün mü Allah'ın iradesi dışına çıktığını? Bu yaptığın iş, hiç iyi bir şey değildir. Gel bu sevdadan vazgeç, dedi ve aniden kanadını çarpıp ölüme çare olan kitabın sayfalarını suya düşürdü. Cebrail, Ölüme çare yoktur. Bütün yaratılmış ölümü tadıcıdır. Baki kalmak ancak yaratıcıya mahsustur. Ben Allah'ın iradesini yerine getirmekle yükümlüyüm, diyerek gözden kayboldu.

Daniyal'ın ölüme çare olan kitabın yaprakları Ceyhan suyuna karışarak akıp gitti. Öyle rivayet ederler ki bu güne kadar ilmi kimya Daniyal'ın arta kalan kitabından alındığı söylenmektedir.

Diğer taraftan ecel dermanına çare olan kitabın yaprakları Ceyhan nehriyle giderek bir arpa tarlasına aktı. Arpa bu sudan içtiği için o günden bu güne kadar daima şifalı sayılmıştır. Bazı tabibler hastalarına arpa suyu içmesini tavsiye etmişler ve birçok insanlar bunu bildikleri için arpa ekmeği yemişlerdir. Bu gün bile, arpa ekmeğinin, buğday ekmeğinden daha kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Bütün peygamberler arpa ekmeği yemişlerdir (Sözeri, 1999: 35).

Daniel'in Eski Ahid' de yeri vardır. Lokman Hekim'den Kuran'ı Kerim'de de bahsedilmiştir. Bu durumda Lokman Hekim bir peygamber ya da nebi olmalıdır anlayışı da vardır. Ancak Halk arasında geçerli olan Hikmet sahibi bir kuldu ve bu hikmet ile hekimliğin piri olarak kabul edilmiştir.

Arap kültüründe önemli bir yere sahip Lokman Hekim Daha önceki dönemlerin önemli şahsiyetlerinin bir devamı olduğuna dair inançlar vardır. “Çeşitli yayınlarda Promete Alkmaenan Lukianas, Ezop (Aesopos) ve ya Hipokrat'ın İslamleşmiş kişiliği olduğu öğrencilerin arasında Empedokles, Fisagor, Camasb ve Kisra'nın bulunduğu kaydedilir”(Bayat,2000: 3).

Bazı Araştırmacılara göre Lokman Hekim'in birçok kültürün edebiyatına girmiş değişik adlar altında yaşamış bir kişilik olduğunu ama hepsinin ana teması ve ortaya çıkış coğrafyasının aynı olduğunu öne sürmektedirler. “Sümer edebiyatındaki vecizelerin Tufan kahramanı Ziusudra 'ya (Hz. Nuh)babası Şuruppak tarafından, Tevrat'ta Hz. Süleyman'a babası Davud tarafından, Kuran'da ise ismi verilmeyen oğluna Lokman tarafından öğüt verilir. Lokman'ın bir diğer adının Lubat olduğu bunun Arami edebiyatında Ahikar, Bizans'da Planudes olarak ortaya çıktığı ve bunların hepsinin kaynağının Sümerdeki Ziusudra 'ya (Hz. Nuh)dayandığı iddia edilmektedir”(Bayat,2000:3).

Lokman hekim'in, ilk çağların ünlü hekimi Galenos olduğuna dair inançta vardır. Galenos, hekimliğin öncüsüdür. Lokman Hekim de Doğu kültürlerinin Galenos'u .Belki, Batı Lokman Hekim'i duydu da bir Galenos yarattı (Binyazar, 1995: 59).

Çeşitli kültürlerden beslenen efsanenin ilk oluşumuyla aynı özelliklere sahip olması beklenemez. Lokman Hekim dilden dile aktarıldıkça yeni mucizeler eklenmiş, farklı efsaneler oluşturmuştur. Bu efsanelerin ana teması dağıttığı şifa'ya dayalıdır,

bütün öykülerinde bu özelliğe vurgu yapılmaktadır. Bu sağaltmacı özelliğiyle de İslam dünyasında Lokman Hekim'in adı kendisine hikmet verilen kişi olarak anılır."Lokman'ı bilgeliği yanında hekim olarak da kabul eden eserler başta Anadolu olmak üzere Müslüman Türk dünyasındaki edebi ve folklorik yayınlardır. Bunun esas sebebi Türkçede hastalıkları tedavi eden kişi karşılığı olarak tabip kelimesi yanında hekim kelimesi de kullanılmasıdır"(Bayat,2000:4). Lokman hekimin hekimliği efsaneye göre bütün otların hangi hastalığa deva olduğunu ona söylemesidir. Bitkilerin dilinden anlayan Lokman hekime bu mucizeyi veren ise başka bir efsanevi yaratık olan, yarısı kadın yarısı yılan Şahmerandır. Anadolu halkı Şahmeran'ın ölümsüzlük sırrını verebileceği kişi olarak Lokman Hekimi görmüş ve ona atfetmiş.

"İslam mitolojisinde kâinatın sırlarını ve bütün maddelerin özelliklerini, her derdin devasını bilen bir hekim olan Danyal peygamberin oğlu Camasb etrafında oluşan Şahmeran efsanesi Anadolu'da Camasb yerine Lokman konularak yeni bir efsaneye dönüştürülmüştür"(Bayat,2000:5). Aynı coğrafya üzerinde yaşatılan efsaneler birbirlerini etkilemiş devamı ya da öncesi olarak varlık gösterilmiştir, böylece efsaneler zenginleşirken birbirleri ile bağlantı da kurulmuştur.

Anadolu halkı ölümsüzlük arayışını bu kez Lokman hekimin şifalı otlarında bulmuş, ölümsüzlük otu (âdemotu da denir).Sayesinde de ölümsüzlüğe kavuşmayı umut etmişlerdir. Lokman hekim efsanesinin çekirdeğindeki konu, ölümsüzlüğün sırrına eren bir hekimin tanrının gazabına uğramasıdır. Ölümsüzlük otuyla nehir kenarından geçen Lokman Hekim Cebrail'in kanat darbesiyle otu nehir'e düşmesiyle umudunu yitirmiştir.

Bu efsanelerin dönüşüme uğramış şekilleri olsa da ana tema aynı kalmıştır. Bu da bize Anadolu halkının ölümsüzlük arayışından vazgeçmediğini gösterir.

Efsanenin ana temasına baktığımızda ölümsüzlük arayışı ve sağaltmacı kişilik görüyoruz. Aynı coğrafyada kurgulanan bu efsanelerde adı geçen mekânlarda aynı olması bizi şaşırtmamalı, bu bölge ölümsüzlüğün arandığı yerlerdir. Ceyhan nehri ve Nur dağında bulunan ölümsüzlük iksirinin bitkisi âdemotunu içinde barındıran bu bölge aynı zamanda Şahmeran'ın yaşadığı yer olan yılan kalesiyle aynı yöredir. Şahmeran Lokman Hekim'e ölümsüzlük otunu bulmasını sağlayacak mucizevî gücü vermiştir. Ancak Lokman Hekim bir ölümlüdür ve ölümlülerin ölümsüz kılınması melek Cebrail'in kanatlarını çırparak Ceyhan nehrine düşürdüğü lokman kitabının yok edilmesi ile engellenmiştir. Lokman kitabının en önemli sırrı ölümsüzlük iksiriydi.

Şahmeran efsanesinde de bitkilerin dilini anlayıp onu kendi arayışlarında kullanmak isteyenleri görüyoruz. Ukup, Mühr-ü Süleyman'ın düşüne kapılmıştır, Mühür, yüzük halinde Süleyman yalvacın sol elinin orta parmağında duruyordu. Süleyman yalvacın bozulmamış ölüsü bunca yıldır büyük bir taht üzerinde korunmuştu. Bu taht büyük bir mağaradaydı. İçi saray döşeli bu büyük mağara, denizler ötesinde çok uzakta bir adadaydı. O adaya gitmek içinse yedi deryalar geçmek gerekiyordu. Yedi deryalar geçmek içinse, bir ot gerekti. O ot ki, suyunu kaynatıp tabanlara sürüldüğünde toprak üzerinde yürür gibi deniz üzerinde yürüten bir ot. O otu bulmak içinse, Şahmeran'ı bulmak gerekti. Şahmeran ki onun gezip dolandığı yerde cümle otlar dile gelip, gizlerini ele verir, ne işe yaradıklarını söylerler. Biri dedi: Ben gençlik otuyum, kaynatıp suyum içen bir daha hiç yaşlanmaz. Biri dedi: Beni hangi maddeye sürersen altına dönüşür, hiç yoksulluk çekmezsin. Biri dedi: Ben ölümsüzlük otuyum. Ölümsüzlük bağışlarım insanoğluna. İnsanlığın en eski düşüyüm. Suyumu içen hiç ölmez(Mungan, 1986: 50).

Şahmeran efsanesinde de adı geçen ölümsüzlük otu (Âdem Otu) ile ilgili pek çok efsane vardır. Bitkilerin dilinden anlayan Lokman Hekim “ölümsüz hayatın devası” olduğunu söyleyen bu bitki ile iksir yapmıştır. İnsansı bir şekle sahip bitki olarak bilinen Âdem Otu’nun tasviri ve şifaları da ilginçtir. “Âdem Otu; Musevi dinine göre cennet te yetişir. Roma’da bu otun insanı aşık ettiğine, kısırlığı giderdiğine ve parayı çoğalttığına inanılarak büyülu içkiler üretilmiştir. (.....)Yeşilli morlu yaprakları yere yapışık olan bu otun kocaman, kalın insana benzer kollu bacaklı kökü vardır. Bu kök türlü dertlere devadır. Koparılırken sözde bir insan sesi çıkarırmış ve bu sesi duyan çarpılırmış. Onun için kökü çıkar hale geldikten sonra bir köpeğin kuyruğuna bağlayıp uzaklaştırıyorlar, köpek çağrılınca kökü çıkarıp getiriyor. Bu ot dünyanın pek çok yerinde bitmiştir” (Sözeri, 2000:170).

Âdem otu’na farklı coğrafyalarda da rastlamak mümkündür. İsmi değişik olsa da betimleme şekli aynıdır. Âdemotu, Adam otu ve ölümsüzlük otu olarak da bilinir.

Adem otu diye bilinen bitki, hayvanlar krallığına kapı komşudur çünkü topraktan çekip çıkartıldığında çığlık atar; bu çığlık işitenleri deli edebilir. Shakespeare’in, Romeo ve Juliet’inde şu dizelerini okuyoruz, Ya duyarsam topraktan sökülen adem otlarının çığlıklarını, Çıldırılmış bu çığlıkları duyan ölümlüler. Pythagoras, bu bitkiyi insansı buluyordu yarı insan olarak nitelendiriyordu. Âdem otu’nun cinsiyetler arasındaki farka varıncaya kadar insana benzediğini yazdı. Beyaz adam otu’nun erkek, siyahının ise dişi olduğunu söylemişti. Ayrıca insanlar, adam otu’nu koparmadan önce, toprağa kılıçla üç daire çizip batı’ya bakarlar. Yapraklarının kokusu öyle keskinmiş ki, insanı konuşma yeteneğinden etmesi içten değilmiş. Adam otunu koparmak korkunç felaketleri göze almak demektir. Bu iş için eğitilmiş köpek kullanılmalı, bitki söküldüğünde köpek ölür, adam otunun sözüm ona insan biçimi onun darağacı dibinde yetiştiği şeklinde bir inanç doğurdu (Borges, 1996: 20).

Âdemotuyla ilgili söylenenlere farklı isimler altında da rastlamak mümkündür. “Hekim Drosarides, adamotunu circea ile yani kirke otuyla özdeşleştirdi.

Odyseia'nın şu sözleri; çiçeği süt beyazlı kökü kap kara ona molü derlerdi. Tanrılar arasında koparamadı onu hiçbir ölümlü insan ama yeterdi her şeye Tanrıların gücü” (Borges,1996: 21).

Âdemotunun betimlemeleri ve şifaları bize ölümsüzlük kavramının simgelerinden birini anlamamızı sağlıyor. Ölümsüzlük aynı zamanda yeniden doğumu niteler, âdemotu da doğurganlık özelliği kazandıran bir bitki olarak ölümsüzlüğe katkıda bulunuyor. Lokman hekim insanlara şifa verirken kısırlığın da çözümünü âdemotuyla bulmuş, ölümsüzlük sağlanmıştır.

Şahmeran efsanesini yorumlarken doğurganlık kültü ana tanrıça ile yılanın deri değiştirmesini, yeniden yaşama gelme ile bağlayan ve ikisinin aynı bedende bulunduğu Şahmeran'ı ölümsüzlüğün simgesi yapan Anadolu insanı aynı simgeyi âdemotu'na yüklemiş ve daha ulaşılabilir hale getirmiştir.

Lokman Hekim'in ölümsüzlük ot'unu öldürülen şahmeran'ı kafasının kaynatıldığı suyu içerek bulmuştur. Bu olaydan sonra şahmeran mucizesiyle bitkiler Lokman Hekime hangi derde deva olduklarını söylediler. Ve Şahmeran'ın ölümüyle sağaltmacı kişilik Lokman Hekim'e geçti.

Efsanenin varyantları özünde aynı arayışların simgeleridir. Ab-1 hayat pınarı, ölümsüzlük otu vs. hepsi ortak amaca hizmet eder, Anadolu halkının ölümsüzlük arayışının simgeleridir.

Lokman Hekim varyantında bir ölümsüzlük simgesine daha rastlıyoruz Ab-1 hayat pınarı, bengisu olarak da bilinir. Bu pınardan su içenin ölmeyeceğine inanır. Anadolu insanı çeşitli efsanelerde bu pınarı aramıştır.

Bu pınar Lokman Hekim'in ölümsüzlük sırrının yazılı olduğu kitabının Cebrail tarafından düşürüldüğü Ceyhan Nehri'nden başka bir yer değildir. Bu nehrin

suyunu içenin ölmeyeceği inancı da ölümsüzlük sırrının eriyen kitap sayfalarıyla nehre geçmiştir. Ölümsüzlük sırrı bu kez de Ab-1 Hayat pınarında varlık bulmuştur.

Anadolu insanının ölümsüzlük arayışı bu kez bu nehre çevrilmiş ve pek çok efsane üretmiştir. “Kaf Dağı’nın yakınında Zulmet denilen karanlık bir bölge vardı, burada Ab-1 Hayat bulunuyordu, bu batıdaydı, güneş pınara batıyordu, hiçbir aydınlık yoktu. Hz. Hızır bu sudan içen birkaç kişiden biriydi. Hz. Hızır ayrıca buranın koruyucusuydu. İskender bu suyu içerek ölümsüz olmak istedi. İzin alıp gitti, şişesini suyla doldurdu, karanlıkta yürüyerek buradan çıktı, şişeyi bir ağaca astı, ancak bir karga geldi, hepsini içti ve şişeyi ters çevirdi, su ağaca aktı, karga ölümsüz olduğu gibi ağaç da hep yeşil kaldı. Ancak İskender içemedi ve ölümsüz olamadı” (And, 2007: 34).

Bu efsanenin başka varyantları da vardır. “Büyük İskender de ölümsüzlüğü aramaktadır. Nerede ve ne zaman bulacağını bilemediği ölümsüzlük iksirini elbette her gittiği yerde aramaktadır. (...) Bir gün aşçısı Andreas karanlıklar ülkesindeki yorucu yolculukları sırasında bir tuzlu balığı kaynak suyunda yıkarken balık suya değdiğinde yaşama kavuşur ve kaçıp gider. Elbet Andreas da balığı yakalayabilmek için ardından suya dalar. Kaçıp giden güçlü İskender’in yemeğidir çünkü. Suyu giren Andreas bilmeden girdiği ölümsüzlük pınarında, ölümsüzlüğe erişir. Başından geçenleri İskender’e anlatınca da İskender anlar ki aşçısı ölümsüzlük pınarını bulmuştur. Kaynağın araştırılmasına rağmen ancak bütün çabalar boşunadır. Kaynağı tekrar bulmanın olanağı kalmamıştır. İskender öğrenir ki ölümsüzlükten yararlanmayı bilemeyecek olan aşçısı kazanmıştır ölümsüzlüğü ve kendisinin bu olanaktan yoksun kılındığını”(Sözeri, 1999: 44).

Mezopotamya topraklarında da Ab-1 Hayat pınarı’nın izlerini yaşam suyu olarak görmekteyiz. Yaşam veren tanrı Enki, Kurgarru ve Kalatarru adında iki

cinsiyetsiz varlık yaratır bu varlıklara yaşam yiyeceği ve yaşam içeceği veren Enki ne yapmaları gerektiğini tembihleyerek onları ölümler ülkesine gönderir. Enki'nin tembihleri üzerine Kurgarru ve Kalatarru ellerindeki Innanna'nın üzerine yaşam suyunu tam altmış kez saçarlar ve tanrıçanın ölü bedeni böylece yeniden can bulur. Bu mitosun Sümer versiyonunda ise Ea (Enki) tanrıçayı kurtarmak için hadım bir varlık olan Aşuşunamir'i yaratır ve ölümler ülkesine yollar. Aşuşunamir, Ereşkigal'i yaşam suyu tulumunu kendisine vermesi için ikna eder. Böylece Ereşkigal veziri Namtar'a, İştar'ın(İnana) ölü bedeni üzerine yaşam suyu serpmesini emreder. Tanrıça İştar yaşam suyuna kavuşunca canı yerine gelir ve ölümler ülkesinden kurtulur(Gezgin, 2009: 62).

Ab-1 Hayat, ölümsüzlük pınarı bir sır olarak kendini gizlerken bazı metinlerde iki pınar şeklinde çıkmaktadır ama çekirdek simgesinden hiçbir şey kaybetmemiştir. “İki pınar vardır ki; çifte pınar denmektedir ve de bu pınarlar hemen çıktıkları yerde kaybolurlar. Tanrının emri ile biri süt tadında, diğeri ise daha başka bir koku verir. Gerçekte suda koku olmaz ama bu iki pınar suyunda böyle bir tat ve koku vardır. Bu kokuyu koklayanın da elbette suya girerek zihni açılır. Hekimlerin söylediğine göre, bu suda yetmiş madde bulunur. İçine girip yıkanan kimse bütün hastalıklardan kurtulur. Bu iki pınar hayat pınarıdır.” (Sözeri, 1999:152).

İster Lokman Hekim'in kitabını düşürdüğü pınar olsun, ister İskenderun açısına ölümsüzlük veren pınar ya da çifte pınar özünde hepsi Ab-1 hayat pınarıdır ve Anadolu halkının ölümsüzlük simgelerinden biridir.

Ab-1 hayat pınarına giren insan bütün hastalıklardan kurtulur dolayısıyla hiç hastalanmayan insanoğlu ölümsüzlüğe bir adım daha yaklaşmıştır.

IV. BÖLÜM

UYGULAMA ÇALIŞMALARI

IV.1. Minyatür Sanatı

Bu bölümde minyatür sanatının tanımına ve temel özelliklerin kısaca değinilmiştir. Uygulama çalışmalarında minyatür sanatının simgesel anlatımından yararlanılmış ancak tam manasıyla minyatür çalışması yapılmamıştır bu nedenle minyatür sanatı hakkında genel bilgi ile yetinilmiş tarihçesi, sanatçılar vs. ile ilgili açıklamalarda bulunulmamıştır.

Yazma eserlerde anlatılan olayları görselleştirmek üzere yapılan kitap resimlerine minyatür denilmektedir. Minyatür terimi, ortaçağ Avrupa'sında yazma kitapların bölüm başlarına yapılan tezhiplerde (süslemelerde) baş harfleri vurgulamak amacıyla kullanılan kırmızı boya minium'dan türetilmiştir ve söz konusu olan tezhipleri tanımlar. Daha sonraları Latince miniare kökünden türetilerek İtalyanca miniatura, Fransızcaya miniature biçiminde geçip zamanla yazma kitaplardaki resimleri ifade etmek için kullanılan terim, Türkçeye batı dillerinden girmiştir. Ancak Osmanlı dönemi kaynaklarında minyatür teriminin yerine tasvir veya nakış sözcüklerinin kullanıldığı görülür. (Mahir, 2004: 15).

Minyatür sanatının kendine özgü geleneksel kuralları ve çalışma disiplinleri vardır.

Minyatür sanatçılarına nakkaş denir ve saraya bağlı bir okul niteliğindeki nakkaşhanede, baş nakkaş'ın yönetiminde çalışarak yetiştirilirler. Nakkaşlar, bir kitap hazırlarken toplu halde çalışırlar. Bir minyatürde yazım, çizim, boyama ve süsleme farklı kişiler tarafından yapılabilir. Resim yapılacak kâğıtlar, üstlerine zamk-ı Arabi adı verilen bir tür bitkisel tutkalla eritilmiş beyaz üstübeç sürülerek hazırlanır (Özdemir, 1997: 56).

Minyatür sanatı oldukça uzun bir tarihi olan gelenekselleşmiş sanat türüdür. Türklerdeki tarihsel geçmişine kısaca değinecek olursak. Türklerde minyatür geleneğinin, Orta Asya'da Uygurlar döneminde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. İslam sanatının bilinen ilk minyatürlü yazmaları XI. Yüzyıl sonunda görülmüştür. Selçuklu Türklerinin, XI. ve XII. Yüzyıllarda İran'dan ön Asya, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'ya yayılmalarıyla birlikte İslam minyatürü üzerinde Türklerin etkisi artmıştır. Osmanlı minyatür sanatının ise erken örnekleri, kaynağını Selçuklu resim üslubundan almakla birlikte, çağdaşı Moğol ve Türkmen minyatür üsluplarından da etkilenmiştir (Mahir, 2004: 31).

Minyatür geleneksel kuralları olan ve bu kurallar çerçevesinde simgesel anlatımlarda bulunulan bir sanat türüdür. Kurallar kuşaktan kuşağa aktarılırken de sıkı disipliniyle fazla değişime uğramamış, anlatım dili aynı kalmıştır. Minyatür sanatının temel özelliklerini irdelenecek olursak. “ Osmanlı minyatürü, üç boyutluluk duygusunu veren optik yanılsama etmenlerine yabancıdır. Uzam içindeki uzaklaşmayı renk ve yeğninliğin kerte kerte azalmasıyla veren uzamsal perspektifle, gözümüze uzaklığına göre nesnelerin küçülmesini sağlayan çizimsel perspektife başvurulmaz. Osmanlı minyatüründe, perspektifte nesnelere cepheden darken geriye doğru genişlemektedir, bu da batı perspektif anlayışından çok farklıdır. Bir bakıma buna ters perspektif diyebiliriz (And, 2007: 135).

Minyatürlerde, bir derinlik etkisi uyandıracak çizgi ya da renk perspektifi kullanılmaz. Bu resimlerde derinlik etkisi sadece figürlerin birbiri arkasına eklenmesi ile oluşturulur. Bütün bunlarda resmin çizgisel iki boyutlu bir görünüm almasına neden olur. Yine resimlerde ışık gölgenin olmaması, birden çok ışık kaynağı olduğu etkisi bırakır. Simgesel anlatım minyatürlerin en önemli özelliğidir. Önemli kişiler arka planda

da olsa, diğerk figürlere göre daha büyük ve daha süslü kıyafetler içerisinde çizilerek belirtilirler. Figürler önem sırasına göre büyükten küçüğe doğru bir sıra izlemektedir. İnsan yüzleri birebir benzetilmekten öte sadece ana hatlarıyla benzetilirler ve bunlar birbirlerinden çok fazla ayırt edici farklar değildir; doğal nesnelerdeki ayrıntının yanı sıra biçimlerin oldukça stilize edilmesi gibi, insan yüzleri de genel olarak aynı çizgilere sahiptir. Örneğin ay yüzlü, badem gözlü nitelendirmeleri vardır ve bunlar birçok figürde tekrar edilebilir.

“Işık-gölge, açıklık-koyuluk, gibi kavramlar olmadığından nakkaşların yapıtlarında hareket, dolgunluk, atmosfer gibi öğeler bulunmaz. Bunun sonucu resimdeki figürler yüzeysel renk lekeleri gibi görülür. Ancak az sayıda da olsa, bir ölçüde bunları yerine getiren minyatürlere rastlanır(And, 2007: 135). Minyatür sanatının bazı kuralları gözün gördüğü görüntünün aktarımıyla zıtlıklar gösterse de simgesel anlatımını aktarmak açısından önemlidir. Nakkaşlar vurgulamak istedikleri figürü ötekilere göre daha büyük göstermektedir. Normal olarak göremeyeceğimiz figürlerin gösterilmiş olmasıdır. Özellikle bir binayı dışarıdan gösterirken, tıpkı tiyatro sahnesinde seyircinin görmesi için dördüncü duvarı açması gibi, aynı zamanda binanın içindeki bir sahneyi de gösterebilmişlerdir. Kimi minyatürlerde de birbirinden uzak iki mekan aynı minyatürde zamandaş olarak gösterilmiştir(And, 2007: 136).

Minyatür sanatının doğayı olduğu gibi aktarmak ya da idealize etmek gibi bir amacı yoktur. Nakkaşlar ele aldıkları konuyu gerçek yaşamdan seçerler ancak çalışmalarını simgesel bir anlatımla yaparlar. Kullandıkları semboller genel geçer değil kurallara dayalı anlatım dilidir. Minyatür; katışıksız renk lekelerine, belirgin kenar çizgilerine dayanan gölgesiz yüzeysel bir resim anlayışıdır. Doğadan soyutlanmış biçimler birer kalıp, birer simge veya nakış motifine dönüşmüştür. Metinde sunulan

konunun gerektirdiği her ayrıntı minyatüre girmiş, fakat biçimler gerçek görüntüsünden ve konumundan uzak kalmıştır. Örneğin, pembe dağlar, mavi atlar ve altın yıldız gökyüzü bir arada resmedilirken, insan figürü de doğadan soyutlanarak iki boyutlu bir çizime indirgenir.

Minyatür sanatında Osmanlının son dönemi hariç, nakkaşların adının belirtilmemesi ve bazı çalışmaların toplu yapılmasından dolayı eserlerde üslup, özgünlük gibi kıstaslardan söz edilemez. “Bütün tarihi minyatürlerde hiçbir nakkaş adı belirtilmemiş olması üslup gelişmesinin takibini zorlaştırmaktadır”(Aslanapa, 2000: 212). Bu nedenle minyatür sanatında öne çıkan nakkaşlar değil, onların konuyu ifade biçimleri olmuştur.

IV.2. Uygulama Çalışmaları

Bu araştırmanın uygulama çalışmaları daha önceki bölümler de belirtildiği üzere Tankut Sözeri'nin İnançlarda Şahmeran ve Kültürlerde Şahmeran adlı kitaplarındaki Şahmeran dönüşümleri temel alınarak oluşturulmuştur. Şahmeran efsanelerinin yorumlanması bölümünde efsanedeki sembollerin açıklamalarına geniş yer verildiğinden tekrar aynı bilgiler verilmeyecek, bu bölüm de yorumların uygulamaya dönüşümüyle ilgili açıklamalara gidilecektir.

Şahmeran efsanesindeki sembollerin uygulama çalışmalarına yansıtılmasında minyatür sanatının simgesel anlatımından yararlanılmıştır. Minyatür sanatı oldukça kökleşmiş kuralları olan, geleneksel bir sanattır. Çalışmalarda minyatür sanatını geleneksel olarak resmedilmesi amaçlanmamış, sembolik anlatım dilinden faydalanılmıştır. Çalışmalar ebat olarak da minyatür olma özelliğinden uzaktır. Ancak resmedilen sembollerin yansıtılış biçiminde minyatür sanatının etkilerini görmekteyiz. Ağaç, nehir vs. aktarımında minyatür betimlemeleri kullanılmış, özgün çizgisel ifade

oluşturularak resmedilmiştir. Uygulama çalışmalarında kullanılan sembollerin anlamlarına yer aldığı resimde yer verilmiş ancak aynı sembole farklı çalışmalarda da yer verildiğinde tekrar açıklamada bulunulmamıştır.

Şahmeran genelde bilinen anlamında yarısı kadın yarısı yılan efsanevi bir yaratıktır. Ancak bu çalışmada böyle bir imge kullanılmak istenmemiş, daha önceki camaltı resimlerindeki betimlemelerden kaçınılmıştır. Çünkü amaç herhangi bir Şahmeran motifi oluşturmak değil, Şahmeran efsanesini; içinde yer alan unsurlarıyla, sembolik bir anlatımla resmederek aktarmaktır. Şahmeran'ı tek bir figür olarak değil, Şahmeran efsanesini resimsel bir dille anlatmak hedeflenmiştir.

Şahmeran'ın giydiği gömleklerden biri de Ejderhadır. Bu araştırmanın uygulama çalışmalarında da Şahmeran, Ejderha imgesi ile sembolize edilerek resmedilmiştir.

Ejderha da ise Osmanlı minyatür sanatçısı Şah Kulu'na atfedilen Ejder figürlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Ab-ı Hayat pınarı, servi ağacı gibi kavramlarda da minyatür sanatının figürlerinden faydalanılmıştır.

Uygulama 1 Şahmeran ve Camasb, 90x130cm. Tuval üzerine karışık teknik

Uygulama çalışması 1'de 90x130 cm tuval üzerine karışık teknik olarak yapılmıştır. Şahmeran ve Camasb varyantı resmedilmiştir. Camasb bir kuyuya düşer ya da atılır ve yeraltında Şahmeran'ın ülkesine gelir. "Kuyuya atılma olgusu Battalname'de de vardır. Seyyid Battal Gazi'yi Ketayun'un adamları yakalayıp ölmesi için Cah-ı Cehennem denilen kuyuya bırakırlar, üzerine taşlar atarlar. Bu taşlar Battal Gazi'ye zarar vermez. Onun yanına yılanlar gelir. Bu yılanları başı yeşil zümrüt gibidir. Adının Yemliya Şah-ı Maran olduğunu söyler. Uyurken yanına Ejderha gelir. Battal Gazi dua

ile Ejderhayı etkisiz kılar. Ejderha kuyudan çıkarken Battal Gazi Ejderhanın kuyruğuna sarılarak kurtulur”(And, 2007: 40). Camasb yer altında görülmemiş bir mekânla karşılaşır. Burada resmedilen simgeler yeniden canlanmanın simgesi Hayat ağacı ve Şahmeran simgesi ağaca dolanmış yilandır.“Yapraklarını kaybeden, fakat her ilkbaharda yeniden yapraklanan ve çiçeklenen ağaçlar da, sayısız defa tekrarlanma gösteren bu özellikleriyle, yeniden canlanmanın ve ölümsüzlüğün sembolleridir. Reenkarnasyon hakikatini ve ruhun ebediliğini simgeler. Ağaca dolanmış yılan sembolizminde ise yılanın her halkası kimi tradisyonlarda bir reenkarnasyonu, kimi tradisyonlarda varlığın bir aşamayı tamamlayışını simgeler”(Salt, 2006: 354). Ayrıca ağaca dolanmış yılan sembolü ile ilk günah da denilen Âdem ve Havva’ya yasaklı meyveyi gösteren yılan efsanesine gönderme yapılarak ilk Şahmeran imgesi vurgulanmak istenmiştir.”Cennetten kovulan yılanı, yarısını ece yapıp, bağlanıvermiş Şahmeran’a”(Sözeri, 2000: 13).Hayat ağacının köklerinden ise Ab-ı hayat pınarı akmaktadır. “Hayat ağacı ile ebediyet veren su Bengisu arasında bir bağ vardır. Dünya kültürlerinde bu suyun hayat ağacının köklerinden çıktığı kabul görür”(Ergun, 2004: 147).

Bu Çalışmada resmedilen kuyunun içinden yeraltındaki Şahmeran’ın yaşadığı yerin gösterilmesinde minyatür sanatının bir özelliği olan seyircinin görmesi için duvarın açılması yani iç mekânın gösteriminden yararlanılmıştır. Ayrıca figürlerdeki kıvrımlarda minyatür sanatının anlatım özelliklerindedir.

Uygulama 2 Şahmeran ve Lokman Hekim, 100x140 cm. Tuval üzerine karışık teknik

Uygulama II 100x140 cm ölçüsünde tuval üzerine yağlı boya resim çalışmasıdır.

Konusunu Şahmeran efsanesinin Lokman Hekim varyantı oluşturmaktadır. Efsanede yer alan figürler sembolize edilerek resmedilmiştir. Şahmeran; uzun ömrün, sonsuz yaşamın sembolü olmuştur. Çalışmada Şahmeran, Kuyruğunu yutan yılan

şeklinde betimlenmiştir. “Çeşitli tradisyonlarda rastlanan ‘ouroboros’ adı verilen, kuyruğunu ısırarak yılan sembolü kozmik gelişimin devri hareketini, doğum- ölüm çemberi de denilen reenkarnasyonun ebediliğini ve ruhun ölümsüzlüğünü simgeler.(Reenkarnasyon, yılanın deri değiştirmesi sembolizmiyle de ifade edilir). Ebediyette son yoktur, dolayısıyla başlangıç da yoktur; bunun sonucu olarak ebediyet bir dairedir. (Çünkü dairenin başı sonu belli değildir) eğer yaşıyorsak bu sonsuzca sürmek zorundadır”(Salt, 2006: 232).

Sonsuz yaşam simgesi Şahmeran yerini bildiği, Lokman hekim’e söylediği ölümsüzlük otu ve Lokman Hekim’in bu otlarla hazırlanan ölümsüzlük iksirinin yazılı kâğıdını Cebrail tarafından nehre düşürülmesiyle oluşan ölümsüzlük pınarı resmedilmiştir. Ab-1 Hayat yaşam suyudur. Bu su, içenlere ölümsüzlük verir.“Ab-1 Hayat’ın başka adları da vardır: Ab-1 Beka, Ab-1 Cavid, Ab-1 Cavidan, Ab-1 Hızır, Ab-1 Zindegani, Ab-1 Zindegi, Ab-1 Hurşid, Maül-Hayat, Ab-1 İskender gibi”(And, 2007: 42). Ab-1 Hayat pınarının kenarında da Cebrail’in simgesi Tuba ağacı resmedilmiştir. Tuba ağacı “Cennetteki her türlü nimet, ölümsüz hayat, Zevali bulunmayan şeref ve yücelik, sürekli zenginlik anlamlarına gelir.(...) Noray Tatarlarının ve Müslüman Dağıstanlıların ağaca taptıklarını gören Evliya Çelebi, bu yaptıklarının sebebini sorar. Onlar da, bu ağacın İskender’e Cebrail eliyle gönderilen Tuba ağacından bittiğini ve Hızır tarafından oraya dikildiğini söylerler” (Ergun, 2004: 87).

Ab-1 Hayat pınarının diğer kenarında ise Şahmeran’ın ebediyen yaşamasının sembolü servi ağacı resmedilmiştir. “ Servi, yaprakları karşılıklı, yığılık, koyu yeşil renkte, en çok mezarlıklara dikilen, ince uzun bir ağaçtır. Servi uzun boyu ve daima yeşil kalmasıyla ebediyetin sembolüdür. Onların yeşil olmaları, ata ruhlarının cennette olduğunun kanıtıdır” (Ergun, 2004: 234). Şahmeran efsanesinin Lokman Hekim

varyantındaki semboller de minyatür sanatının iki boyutlu yüzey resmi olma özelliğini ve bulut, nehir vs. çizimlerdeki kıvrımlarda geleneksel yapısını izlerini görmekteyiz. Ancak fırça sürüşündeki değişikliklerle, minyatür sanatından farklı bir etki yaratılmak istenmiştir.

Uygulama 3 Şahmeran ve Lokman Hekim, 90x130 cm. Tuval üzerine karışık teknik

Çalışma III 90x130 cm ölçütünde tuval üzerine karışık teknikle oluşturulmuştur. Şahmeran efsanesinin lokman Hekim varyantı resmedilmiştir. Resim

öne çıkan Şahmeran'ın sembolize edildiği Ejderha imgesidir. Ejderhanın pek çok tanımı yapılmakla birlikte Anadolu efsanelerindeki ve Osmanlı minyatürlerindeki genel görünümü şu şekilde betimlenmiştir. “Ejderhanın çok büyük bir yılan türü olduğu, rastladığını testere gibi birden kesip kopardığını anlatır. Azı dişleri mızrak ucu gibidir. Gözleri kan rengindedir. Ağız ve midesi çok geniştir, denizde hareket ederken oluşturduğu dalgalardan varlığı anlaşılır. Kimi ejderhanın boyu iki fersahtır. Rengi kaplanın ki gibidir. Balık gibi pulları vardır. Balık gibi iki yüzgeci bulunur”(And, 2007:323). Çalışmada Ejderha resmedilirken minyatür sanatının özelliklerinden olan önemli figürlerin arka planda da olsa diğer figürlere göre daha büyük ifade edilmesi kuralına uyulmuştur.

Çalışmada Ab-1 hayat pınarı ile üzerinde Köprü resmedilmiştir. Bu köprü Lokman Hekim üzerinden geçerken Hikmet-ül Lokman kitabının Cebrail tarafından elinden düşürüldüğü varsayılan taş köprüdür. Ayrıca Ab-1 Hayat pınarının kenarında Cebrail'i simgeleyen Tuba ağacı resmedilmiştir.

Çalışmadaki rahat fırça sürüşü ve kıvrımlarla bir anlatım dili yaratılmak istenmiştir. Ayrıca kıvrımlarla, minyatür sembollerini ve yansıtılan konunun düşsel imgelerine vurgu yapılmak istenmiştir.

Uygulama 4 Şahmeran'ın Hamamda Öldürülmesi, 3 adet 40x130 cm, Tuval üzerine karışık teknik

Uygulama çalışması IV' te, 3 adet 40x130 cm ölçüsünde tuval üzerine karışık teknik resimlerde Şahmeran'ın hamamda öldürülmesi konu edilmiştir. Efsanede Şahmeran'ın Tarsus da Şahmeran hamamı olarak ta bilinen eski hamam da öldürüldüğü söylenir. Eski hamam "Romalılar zamanından kalma bir hamamın temelleri üzerine Ramazanoğulları zamanında kurulduğu söylenir. Çeşitli onarımlar geçiren bu hamam

Şahmeran hamamı diye de anılır. Bu şehirde yaşadığına inanılan Yılanlar Padişahı Şahmeran'ın başı rivayete göre bu hamamın halvet odasında kesilmiş ve halen duvarlarda görülen kırmızı lekeler o'nun sıçrayan kanları imiş(Çıplak, 2003:313).

Şahmeran'ın hamamda öldürülme nedeni ve duvardaki kırmızı leke efsanede şu şekilde anlatılmaktadır. “ Tarsus hükümdarı meşhur Takyanus bir hastalığa yakalanmıştır. Devrin en meşhur doktoru Yılanlar Sultanı Ejderha'nın etinin Hükümdarın hastalığına derman olacağını ileri sürmüş, bu tavsiyeye uyularak Şahmeran hile ile Tarsus'a getirilmiş ve bu hamamda öldürülmüştür. Ejderha öldürülürken kanı hamamın duvarına sıçramış ve asırlardan beride kan lekesi duvarda izini kaybetmemiştir. Şahmeran'ın öldürülmesinden yılanlar haberdar değildir. Onlar halen boynuzlu sultanlarını aramaktadır. Şahmeran'ın insanlar tarafından öldürüldüğünü öğrendikleri zaman, intikam almak hırsıyla Tarsus yılanların hücumuna uğrayacak ve insanları öldüreceklermiş. Bu efsaneyi canlandıran ikibin sene evveline ait Tarsus'ta sikkeler bulunmuştur(Çıplak, 2003: 314). Şahmeran'ın bölgede yaşadığına ilişkin inanışlar sikkelere aktarılmasıyla yetinilmemiş halkın Şahmeran'ın sağaltmacı özelliğinin de etkisiyle şifa arayan inançlarına da yansımış, Anadolu insanının yaşamında yer edinmiştir. “Şahmeran hamamının iç kısmındaki duvarında ve göbek taşında görülen kırmızılıklar, şahmeran'ın kanından gelmektedir. Hamam, yılanların şahının öldürüldüğü yer olması dolayısıyla kutsal sayılır. Herhangi hastalığı bulunan bir kişi, gidip burada yıkanır ve dua ederse kısa sürede iyileşir. Şahmeranın öldürüldüğü ve kan izlerinin bulunduğu kabul edilen göbek taşına üç kez vücutlarını sürenler, tüm hastalıklarından kurtulur ve canlılık kazanır. Şahmeran'ın kan lekelerinin bulunduğu yere vücutlarını sürenlerin gençleşeceklerine inanılır. Şahmeran hamamının duvarındaki sıvılar her yıl düzenli olarak dökülür. İnanişe göre bu durum, Şahmeran'ın öldüğü güne

rastlamakta ve onun kabuk değiştirerek yeniden canlandığını dolayısıyla hiç ölmediğini göstermektedir. (Çıblak, 2007:193). Bu inanışlarla Şahmeran bölgede halen varlığını hissettirmektedir.

Uygulama çalışmasında Şahmeran efsanesinin öldürölüp üçe ayrılmasını betimlerken üç tuval kullanılmış her tuvalde aktarılan simgelerle Şahmeran'ın başı, gövdesi ve kuyruğunun işaret ettiği şifa'ya değinilmiştir.

Birinci tuvalde yer alan servi ağacı Şahmeran'ın ebediyetini anlatırken aynı zamanda ölümünü de simgelemektedir. "Eski mezarlarda hemen ayakucunda dikili olan şahidenin üzerinde ucu kıvrık olarak betimlenmiş servi ağacı görürüz"(Sözeri, 2000: 2).

Ayrıca Ejderhanın başı, gövdesi ve kuyruğu ayrı tuvalerde resmedilerek, Şahmeran'ın üçe bölünmesine gönderme yapılmıştır. Efsaneye göre Şahmeran öldürölüp üçe bölünür ilk kaptan suyu içen vezir ölür, ikinci kaptaki suyu Camasb içer ve Lokman Hekim olur, üçüncü kaptaki suyu padişah içer ve iyileşir. Ancak efsanedeki varyantlara göre bu kapların yeri ve şifaları değişmektedir.

Uygulama 5 Şahmeran, 90x130 cm, Tuval üzerine yağlı boya

Çalışma V' te 90x130 cm tuval üzerine yağlı boya olarak oluşturulmuştur. Şahmeran efsanesinde Şahmeran'ın yaşadığı yer olarak belirtilen yılankale resmedilmiştir.

“Yılanlı kale ve bir diğer adı da Şahmeran Kalesidir. Gizlerin saklı olduğu yerler buradır. Öyle ki, Şahmeran Kalesinde bulunan kırmızımsı bir ize bağlı olarak

halk, Şahmeran'ın bu kalede öldüğüne inanmaktadır. Elbette gizil bilgi gereğince; beden ölür, ruh sağ kalır. Şahmeran oralarda yaşamaktadır hala” (Sözeri, 2006:42). Yöre halkı Şahmeran'ın yaşadığını kanıtlamak istercesine Şahmeran'ın izlerinin var olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu izlerin nasıl oluştuğunu da yine efsanelerden öğreniyoruz. “Şahmeran demiş ki; Bundan sonra söylediğim ilaçlarla insanlara iyilik et, iyilik bul. Ancak ülkenin iyi kalpli bir padişahı vardır, ne var ki veziri kötü kalplidir. Padişahı zehirleyecek. O zaman gel beni bul. Ben filan yerde, filan kalede olacağım. Yeri iyi belle. Beni götür, üç parçaya ayır. Ortadaki parçamdan kazanda kaynattığın suyu padişaha içirt. Hemen dirilip, iyiliklerine devam etsin. Diğer kazanda kuyruğumu kaynat, suyunu vezire içirt. O saat geberecektir. Başımdan akan kanıda topla. O kanla bitkilerden yapacağın ilaç da ölüleri bile diriltecektir. kanımdan kale duvarına sür ki, insanlar bunu bilsin. İşte o günden sonra oduncu, otacı (utacı= doktor) diye anılır olmuş da Lokman Hekim diye bilinip, insanlara hizmet etmiş. Ölüleri bile diriltirmiş. İşte kaledeki kan da böyle olmuş”(Sözeri, 2006: 43).

Bu çalışmadaki Şahmeran simgesi kuyruğu yatık sekiz şeklinde betimlenmiş Ejderha imgesidir. “Çift yılanı andıran sekiz rakamına İbrani alfabesinde denk gelen sekizinci harf ‘teth’ aynı zamanda İbranicede yılan anlamına gelir”(Salt, 2006:372).Bu sembol ile Şahmeran'ın sonsuz yaşamı vurgulanmak istenmiştir. “Yılan yatık sekiz gibi kıvrılmış olarak betimlenir. Matematikte de sonsuzluk simgesi yatık sekizdir” (Sözeri, 2000: 48).

Yatık sekiz şeklindeki yılan imgelerine birçok kültürde rastlanmaktadır bu da simgelerin evrensel olduğunu göstermektedir. Ejderhanın kuyruğunu dolanan ölümsüzlük otu da Şahmeran'ın bildiği ve kendisiyle özdeşleşen Ölümsüzlüğün simgesi olmuştur.

SONUÇ

Toplumlar yaşayış, inanış tarzlarından yola çıkarak efsaneleri oluşturmuşlar ve belli simgelerle bunu aktarmışlardır. Efsaneler insanların kültürel ve zihinsel yapılarına, toplumsal değerlerine ayna tutarlar. Tarsus bölgesine ait efsanelerde de bu olguların izlerini görmekteyiz.

Efsanelerde yer alan semboller insanoğlunun arayışlarının görünür kılınmasını sağlamış, her ne kadar evrende yaşadığına inanmadığımız yaratıklara yer verilse de içinde barındırdığı anlamlarla o toplumu yaşatan ve değerlerini gelecek kuşaklara aktaran birer araç olmuşlardır. Çalışmada yer verilen bu motifler, kendisine yüklenen anlamsal içeriğiyle simgesel olarak uygulamalara kaynaklık etmiştir.

Efsanelerde varlığı vurgulanan, dilden dile dolaştırılarak dönüşümlere uğratılan mitolojik yaratıklarla insani duygulara gönderme yapılmaktadır. Minyatür resmin özelliği olan simgesel anlatım da bu yönüyle uygulama çalışmalarına yansımıştır.

Sonuç olarak, efsanelerin içinde barındırılan anlamların doğurduğu sembollerden yola çıkılarak yeni yorumlar yapılmak istenmiş, bu nedenle de minyatür sanatının simgesel anlatımlarından yararlanılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, A.(1993).*Tarsus tarihi ve Eshab-ı Kehf*, İstanbul: Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası.
- Aksoy, H.(2005).*Tarsus 'tan derlemeler*, Tarsus: Tarsus Belediyesi Matbaası.
- And, M.(2007). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam mitoglogyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- And, M. (2002). *Osmanlı tasvir sanatları:1 Minyatür*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Anonim, (1998).*Tarsus alan araştırmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aslan, E. (2003). *Halkbilimi araştırmaları*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk sanatı el kitabı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın.
- Bayat, A.(2000). *Türk Kültüründe Lokman Hekim*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Bazin, G.(1998). *Sanat tarihi* (Çev: Üzra Nural-Selahattin Hilav), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Binyazar, A. (1995). *Halk anlatıları*, İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Boratav, P.N. (1969). *100 soruda Türk halk edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Borges, J.(1996). *Düşsel varlıklar kitabı*, İstanbul: Mitos Yayıncılık.
- Cassou, J. (2006) . *Sembolizm sanat ansiklopedisi* (Çev: Özdemir İnce – İlhan Usmanbaş) , İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çıplak, M.N. (2003). *İçel tarihi*, Mersin: Selim Ofset Matbaacılık.
- Çıplak, N. (2007) Tarsus kültürünün tanıtımında Şahmeran efsanelerinin önemi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 01, 185-196.

- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Erzen, A. (1943). *Tarsus kılavuzu*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Fiske, J. (2006). *Mitler ve mitleri yapanlar*, İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Gezgin, D. (2009). *Su mitosları*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gombrich, E. H. (1999). *Sanatın öyküsü*, (İkinci Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İndirkaş, Z. (2007). *Türk mitosları*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kavcar, C. (1990). *Efsanelerimiz*, İnönü Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü.
- Lynton, N. (1982). *Modern sanatın öyküsü*, (Çev: Prof. Dr. Cevat Çapan – Prof. Sadi Öziş), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mahir, B. (2005). *Osmanlı minyatür sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mungan, M.(1985). *Cenk hikâyeleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- N, B. (1968). *Büyük Şahmeran hikâyesi*, İstanbul: Sıralar Matbaası.
- Öz, H. (1991). *Tarsus tarihi*, İstanbul: Kocaoluk Yayınevi.
- Özdem, F.(2004). *Sırtı dağ, yüzü deniz Mersin*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özdemir, N.(1997). *Anadolu halk kültüründe resim, heykel ve müziğin yeri, Önemi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ramsay, W.M.(2000). *Tarsus-Aziz Paulus'un kenti* (Çev: Levent Zoroğlu), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Salt, A.(2006). *Ansiklopedi semboller*, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Sözeri, T.(2000). *Kültürlerde Şahmeran*, İstanbul: Özener Matbaacılık.
- Sözeri, T. (2006). *İnançlarda Şahmeran*, Bursa: Asa Kitabevi.
- Şenel, A.(1995). *İlkel topluluktan uygar topluma*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tez, Z.(2008). *Mitolojinin kültürel tarihi*, İstanbul: Doruk yayımcılık.

Timuçin, A. (2000). *Düşünce tarihi 1*, İstanbul: Bulut Yayınları.

Timuçin, A. (2000). *Felsefe sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.

Ünver, S. (1941). *Türk mitolojisinde yaşayan Lokman Hekim ve hipokrat*, İstanbul: Kenan Basımevi.

Üvey, D. (2008). *Tarsus'ta Lokman Hekim*, Adana: Alev Dikici Ofset.

Yörükan, T. (2000). *Yunan mitolojisinde aşk*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet dokümanları

Camaltı resim.(2010, Mart 12). Erişim tarihi: 12 Mart 2010, <http://www.adil-can.com>

Şahmeran efsanesi.(2009, Ocak 9). Erişim tarihi: 9 Ocak 2009,

<http://www.kalderhosting.com>

Yılankale.(2010, Nisan 25).Erişim tarihi: 25 Nisan 2010, <http://www.wikipedia.com>